

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Մույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

891.99

2-20

1924

88

19 NOV 2011

891.99

2-20

ՀԱՄԱՍԵՂ

2 1/2

1950

3967

1950

0291

~~0291~~

Հրատարակիչ

ԱՐԺԻՎ

ԲՐԱՏԱՐԱԿՑՈՒՄԻ ԳՐԱԿԱՃԱՌԱՅՈՒՆ

Ardziv Pub. Book Store

P. O. BOX 165, STA. A

Boston, Mass.

Տ Ա Փ Ա Ն Մ Ա Ր Գ Ա Ր

ՈՒՔ տեսա՞՞ծ էք խրտուիլակներն արտերուն: Յարդով ու ցախով լեցուած խրտուիլակներն այլանդակ, գինովի զանազան ձեւերով.— մէկին հասակը ինքն իր վրայ փլած. ուրիշ մը կարծես գինետունէն դեռ նոր ելած՝ մէջքը ծուռ, այլեւս անկարող քայլելու. աւելի ուրիշ մը գինետուն նոր մտնողի դիրքին մէջ, ոտքերը փարտ, թեւերը վեր բռնած, իր մէկ ուսին հետ ծռած է նաեւ գլխարկը. խրտուիլակները թղուկ, փայտերուն կռթնած խրտուիլակներն հաշմանդամ, սմբած կամ ուռեցած փոքերով, ծալլուած ոտքերով, կախադանէն դեռ նոր վար առնուած ոճրագործի մը լիսկած մարմնով:

Սակայն էն գեղեցիկ մեր այգիի քովի պարտիզպանին խրտուիլակն էր: Հասակը երկար, թեւերը լայն լայն բացած անպատի Յիսուսին պէս առանձինն կ'աղօթէր կարծես.— սո՞վ կար, թէ արտերուն ջուրն էր ցամքեր:

Արթիւտը պարտիզպանն էր: Տնկած էր երկար խաչածեւ ձող մը, հագցուցած էր կապոյտ, գզգզուած շալվար մը, կապած էր դօտի մը ծալ ծալ: Թեւերուն, կոնակին անցուցած էր՝ այժի մազերէ շինուած, հինցած շատ հինցած ապա մը: Գլխուն տեղ դրած էր պարապ դղում մը. շինած էր քիթ, փորած էր բերան. ակոսներուն տեղ տեղաւորած էր արտերուն մէջ նետուած ու ճերմկցած իշու մը ծնօտին ակոսները. իսկ աչքերու տեղ դրած էր երկու թաւազոյն չորցած սալորներ:

Օ՛, ի՞նչ այլանդակ էր. ճիշդ ու ճիշդ քիթը մաշած ու աչքերը դուրս ինկած շինական կուռք մը:

Ամէն աշունի, պարտիզպանը, երբ իր գործը կը լմնար, էն վերջը իր ուսին կը նետէր խրտուիլակն ու տուն կը մտնէր:

Ամէն դարունի, երբ լայն ճակատներով փոքրիկ գառնուկները դուրս կ'ելէին իրենց փոքրիկ տոտիկներով հողին պորտը դրոշմելու, պարտիզպանը կը շալկէր իր խրտուիլակն ու պարտեզ կ'իջնէր:

Սրտուելիակն հոն էր. միշտ անշարժ հէքեաթի այն ճգնաւորին պէս, որուն ասիերուն մէջ, կ'ըսեն թէ, թռչուններ իրենց բոյնը դրած էին:

Օր մը սակայն տեսայ խրտուելիակը կը քալէր:

Այն օրերուն հաղիւ ութը տարեկան կայի: Մեր այգիին ճամբուն վրայ կը վազվզէի. աղմուկ կ'ընէի. թռչուններուն քարեր կը նետէի. պարսպ կամուրջին տակ մտնելով, սարդի առէջները կ'աւրչտկէի: Ա՛խ, ո՛րքան կը սիրէի հեռաւոր, անձանթ վայրի մը մէջ՝ պահուրտած արձագանդս արթնցնել: Մօրմէս կը հեռանայի ու կը մօտենայի այնպէս, ինչպէս զեփիւռն անտառէն:

Այն օրը զարմանքս մեծ եղաւ. ձեռքերս իրար զարկի ու պոռացի.—

— Մայրիկ, մայրիկ, խրտուելիակը ո՞ւր կ'երթայ:

Մտածեցի որ մօտի դրացիներուն այցելութեան եւ, կամ, մօտակայ առուէն ջուր խմելու կ'երթայ: Աչքերս դիս չէին խարեր: Ճիշդ ու ճիշդ մեր այգիին քովի խրտուելիակը, մեղմէ քիչ հեռու թումբին վրայէն կը քալէր յաղթ հասակով, ուսերը լայն ու ծուռ, յարդով լեցուած. ցորեաններու ալիքներու պէս վէտ վէտ, միեւնոյն շարվարը, թաղիքէ միեւնոյն գլխարկը, ապան. ծալ ծալ փաթթուած միեւնոյն դօտին: Այս անգամ ուսին աւելցուցած էր միայն բահ մը:

«Այդ խրտուելիակը չէ, գաւակս», ըսաւ մայրս խնդարով. «Այդ մեր գեղին տափան Մարգարն է»:

Մայրս ճիշդ էր. խրտուելիակը հոն, մեր այգիին քովն էր: Ճաղատ սեխերուն մէջ կ'աշխատէր պարտիզպանը ճաղատ. գիժերեսով կռարանջարներուն մէջ՝ դեռ նոր իջած արագիլ մը իր թեւերը կը ծալէր. իսկ խրտուելիակի շուքին մօտ, պարտիզպանին էջն իր վիզն անընդհատ ծառին կը քերէր:

Սրտուելիակը հոն էր:

Անդին, երկու արտ հեռու կապոյտ պաստառին վրայ դժագրուած, ամպի կտոր մը անութին տակ, կ'երեւէր տափան Մարգարի նկարը հսկայ:

Վերջալոյսին, բոլոր դաշտի բանուորներուն հետ գիւղ վերադարձանք:

Ճամբայի փոշիներուն խառնուած էր արջառներու բառաջը, բոժոժներու ձայնը. կովերը տուն կ'արտօրային փեթակի պէս լեցուն ծիծերով. կը փայլիլային խոփերը փայլուն, կը լսուէին

հնչիւնները խոփերուն: Վերջալոյսային այս խառնիճադանձին մէջէն, բլուրի ճամբուն վրայ, առանձինն, տեսայ տափան Մարգարը:

Արտի չափ լայն իր կռնակը մեղի դարձուցած, բահը ուսին՝ գիւղ կ'իջնէր:

Վերջալոյսը՝ ամպերուն մէջ դժած հրդեհի գեղեցիկ նկար մը կ'աւրէր: Վերջալոյսը տօգունեցաւ աշունի դոյնով. Տափան Մարգար տակաւին բլուրին վրայ էր: Վերջալոյսը մարմրեցաւ. բլուրէն անդին կ'երեւէր Տափան Մարգարի կռնակը, որ հետզհետէ կը թաղուէր. յետոյ ուսերը. էն վերջը՝ բահի ծայրին հետ հատած էին նաեւ արեւուն հիւանդ շողերը վերջին: Տափան Մարգար, վերջալոյսին հետ ու վերջալոյսին պէս, գիւղին մէջ ընկղմեցաւ:

Անկից ի վեր յաճախ կը տեսնէի զինքը: Անգամ մը իրիկնադէմին, իր ջուրս գոմէջներուն հետ գիւղ կը մտնէր ու ճամբուն վրայ իր խոշոր, ծանր կօշիկներէն արտերուն հողը կը մաքրէր, դբբ, դբբ, ծառին զարնելով: Է՛հ ի՞նչ կօշիկ. այնքան մեծ, որ նապաստակ մը հոն շատ դիւրութեամբ կրնար իր տունը տեղաւորել: Ուրիշ անգամ մը տեսայ շարվարէն չանչուլի պէս կախուած դաշտի սէզերու հետ եկեղեցի կը մտնէր:

Կ'անցնէին տարիներ: Տափան Մարգար միեւնոյնն էր, երկու գոմէջներով, միշտ բահն ուսին. կարծես միեւնոյն ձեւով եւ միեւնոյն տարազով ծնած ըլլար:

Շատ անգամ կը զարմանայի, թէ ինչո՞ւ թռչուններն անոր բահին վրայ չէին թառեր:

Տափան Մարգար ունէր արեւէն այրուած դիմագիծ մը: Գիթը, այտերը, երկար ու փոքրիկ անկիւններով՝ կարծես պղինձէ շինուած ըլլային: Ճակատը միշտ փոթ-փոթ, ինչպէս հերկուած արտ մը: Ունէր տափանի չափ լայն, սերմնացանի թեւեր: Ան միշտ լուռ էր. եթէ պէտք ըլլար, շատ կարճ կը խօսէր: Գիւղացիները, մեծէն պզտիկ, կը յարգէին զինքը, անոր խորհուրդին յը դիմէին: Այս արտին մէջ ցորե՞ն պէտք է ցանել, թէ բամպակ, — Տափան Մարգարին կը հարցնէին: Սերմնացու ցորենները անոր կը ցուցնէին: Երբ մանաւանդ անվարժ ցուլ մը պիտի կրթէին, Տափան Մարգարը կը կանչէին: Ան գիտէր, թէ ահանջներուն ո՞ր տեղը պէտք էր չիւել, որ ցուլը գառնուկի պէս հանդարտէր:

Անոր կինը, Թամար, քառասունի մօտ, կարմրուկ թուշե-

րով, աղուոր հասակով կին մը, իր էրեկէն կ'ակնածէր այնպէս, ինչպէս նոր հարս մը իր կեսրարէն: Օր մ'օրանց իր կնոջ երեսին չխնդաց. օր արեւ չտեսաւ Թամար:

«Մի՛ մեղադրէք, քուրիկ», յաճախ կը գանգատէր Թամար, «դժգոյն կրակ է, սեպէպ ըլլողին բրըշակը մրեղի: Աղէարձան է քուրիկ, աղէարձան, քարէն ձէն կ'ելլայ իրմէ ձէն չ'ելլար: Նեղենիմ ձեռքերս դայեկի ձեռքեր եղան: Է՛հ խուրպան ըլլամ, Աստուած, տեսէք նիրոջս բախտը. կուժի չափ պոյ մ'ունի. տեսնես իր էրկան հետ իրարու շողինք կը լցեն, գիշեր ցորեկ քսփսնին չի հատնիր: Բա՛խտ է, քուրիկ, բա՛խտ»:

Գիւղացի կիներուն համար գաղտնիք մը չէր, թէ Տափան Մարգար իր կինը չսիրեր, նոյնիսկ անոր հետ մէկ բարձի վրայ չի պառկիր:

Գիշ տարի չէր: Թամար, իր էրկան սիրտը իրեն դարձնելու համար, շատ սուրբերու գացած՝ շատ բաներ փորձած էր:

«Ամա ինտոր ըսեմ, գուգում», ըսած էր ֆալսի պառաւ մը, թաս մը ջուրին մէջ նայելով.— «Երեք անգամ է կը նայիմ, ֆախաք մէջերնիդ ուրիշ կնիկ չեմ տեսնար: Էրկանդ սիրտը տանողը ուրիշ կին չէ, գուգում, ուրիշ կին չէ: Ես էստեղ դաշի խանառ կը տեսնեմ... Էնտեղ բան մը կայ փուռած, ֆախաք աչքս չի գատեր քարլա՞ է թէ գոմշու կաշի: Շատ աղէկ չեմ տեսներ...»

Էսոր պաշխա բան օգուտ չ'ըներ, գուգում: Եկեղեցիին հաւլուէն կը բռնես պայխուշ մը: Աղամամթնուն այդ պայխուշը կը մորթես: Էնոր ետեւի աջ ոտքին ոսկորը կը հանես: Երեք կտոր կ'ընես. մէկ կտորը վազան ջուրի առուի մը մէջ կը թաղես. մէկայլը, եթէ կրնաս, եկեղեցիի բուրվառին մէջը կը ձգես. տահա մէկալ կտորն ալ, կէս գիշերին, հաւը որ երեք բերան կանչեց, կը վառես ու քնացած ատեն, էրկանդ քթին կը ծխես: Էս որ օգուտ չըրաւ, պաշխա բան օգուտ չ'ըներ, գու՛գում»:

Թամար փորձած էր այս բոլորը, եւ սակայն «աղէարձան է, քուրիկ, աղէարձան: Քարէն ձէն կ'ելլայ, իրմէ ձէն չելլար», կը գանգատէր միշտ:

Տափան Մարգարի սիրտը կիներուն համար չէր, այլ իր գոմէջներուն, արտերուն, լուծքին, ջրտուքին, այս բոլորին համար: Ան դարձած էր տեսակ մը շարժուն խրտուիլակ, դաշտերու ոգի...

Ան կը սիրէր իր գոմէջները, անոնց հետ կ'ապրէր, անոնց հետ կը խօսէր սրտանց.— գոյգ մեծղի գոմէջներ՝ ճակատներուն վրայ գոյգ սպիտակ նաշխեր, փիւնիկ թռչունի նկարին նման, կարծես կարկտնուած լուսնի լոյսեր ըլլային. գոյգ գոմէջներ՝ պարարտ դնդերներով, Տափան Մարգարի կուրծքին չափ լայն ճակատներով, ամբողջ լեռ մը իրենց ետեւ քաշելու չափ հուժկու վիզերով:

Ամէն գարունին Տափան Մարգար իր գոմէջներուն հետ դաշտ կ'ելլէր: Դաշտը, գարունին մէջ, գոմէջներն իրենց փնջածակերը կը լայնցնէին, թեթեւ փոթորիկի պէս անցնող հովերն՝ ամբողջութեամբ կը շնչէին, եղջիւրներով թումբեր կը փորէին, հըպարտ գլուխնին վեր բռնած, կը վազէին, կը հեւային, ինչպէս հսկայ շոգեմեքենաներ: Ո՛րքան մեծ հաճոյք էր Տափան Մարգարին համար:

Ան հոն, արտերուն մէջ էր միշտ, քարերը կը հաւաքէր, նոյն իսկ կոշկոռ հողերը ձեռքով կը փշրէր, տեսակ մը փայփայանք արտերուն: Միշտ հոն, արտերուն մէջ: Քիմայքոտ հովերը, փոքրիկ, չարածճի մանուկներու նման, անոր հետ կը կատակէին ու սուլելով, քրքջալով ցորեաններուն մէջ կը պահուէին: Վերէն անցնող թռչուններ ուսերն ի վար կը ծրտէին: Երբ ջաղբէն վերջ մուկեր սպաննելու կ'երթար, հոն իրեն ընտանի արագիլներն սպիտակ՝ իր ոտքերուն քովէն չէին հեռանար:

Ամէն իրիկուն, երբ դաշտերէն տուն կը վերադառնար, տան խոնջան չտկած՝ իրեն կը սպասէին. տան միւս աշխատաւորները վաղուց վերադարձեր էին. ուշ մնացողը ինքն էր միայն:

Կերակուրէն վերջ Տափան Մարգար, նըղարան կը փաթթէր ու պահ մը՝ բարձին կռթնած՝ հանգիստ կ'առնէր: Եւ ի՛նչ հանգիստ: Անոր մէջ դաշտի բովանդակ անհանգստութիւնը կար այնպէս, ինչպէս գիշերուայ լուսեան մէջ յորդ առու մը պիտի փլէր. խաղաղ ցորեաններուն մէջէն հովը պիտի անցնէր եւ կամ հերկուած արտին մէջ լծուորուկ մը պիտի շարժէր:

Տափան Մարգար այս անգամ վաղուայ հաղար ու մէկ գործերու մասին կը մտածէր: Կը մտածէր, որ Ակերուն քովի արտին կաւառները պէտք է շտկել, որովհետեւ վաղը գիշեր ջուրին օրն է: Խրածի առուն պէտք է աւելի խորունկցնել: Տան ժմնած երկու կովերը այս տարի պէտք է լաւ ցուլի մը յանձնել: Յետոյ քաղաք երթալ պէտք կայ:

Ան կը մտածէր այս բոլորը, մինչ գունաւոր միջատ մը՝ թաղիքէ գլխարկին վրայ պոկած՝ իր բարակ ոտքերը կը խառնէր:

Ճրդարան դեռ չլմնցած՝ ծանր ծանր կ'ելլէր տեղէն, տան աշխատաւորներու ամէն մէկին վաղուայ գործերը կը բաժնէր ու կ'իջնէր վար, գոմէշներուն քով:

Օր մը, դարունի կապուտակ առաւօտ մը, Տափան Մարգար, ժամուն բակը, մէկ քանի ծունկ աղօթք ընելէ յետոյ, իր գոմէշներուն հետ դաշտ իջաւ: Ի՛հ, ի՛նչ դարմանք. իրմէ կանուխ դաշտ իջնողներ եղած էին:

Արտոյտները, հոն, վեր կը թրվոյն, վար կ'իջնէին, թէ իրենցմէ ո՞րը առաջին անգամ արեւուն առաջին ճառագայթը պիտի ողջունէ: Թուփին տակ շարժողը նապաստակ մըն էր: Ճամբու երկայնքին շարունակ թթենիներուն վրայ իջնող ելլողը յոպոպ թռչունն էր. մինչ վերը երկնքին — աշխարհի կապտորակ ստուերին վրայ կը թափառէր մութ ամպի կտոր մը շուարուն:

Արեւն իր առէջները առաջին անգամ Տափան Մարգարի թաղիքէ գլխարկին նետեց: Արշալոյսի այլազան գոյները՝ գոմէշներու փայլուն սեւութիւնով օժուէն, լայն կոնակին վրայ սկսան փողփողիլ: Առաջին անգամ լեմոնագոյնը, յետոյ պղնձագոյնը, բաց նարնջագոյնն ու ոսկեգոյնը. արշալոյսը հետզհետէ կը ճերմկնար արծաթէ գոյնով, հեռո՛ւ, բլուրին վրայ ձեւելով Տափան Մարգարի ու գոմէշներու յաղթ ստուերները:

Երկնքի վրայ ամպի կտորները շատցան ու իրարու մօտ հըսկայ փիղերու երամակ մը կազմեցին: Ամպերը, մութով զարնըլած պղինձի պէս հնչեցին: Յետոյ ցանուեցան շատ խոշոր անձրեւի մի քանի կաթիլներ: Դաշտի բանուորներէն շատեր տուն շտապեցին: Թրթուրներ ճամբաներուն վրայ, որդեր հողերէն դուրս ելան: Յանկարծակի սկսաւ տարափ մը, յորդ ու միանըլաւ: Ամպերը կը դրդոյն, կայծակը շեղբի պէս սուր, երկընքի կուրծքը կը պատուէր. դաշտերուն մէջ շփոթ, իրարանցում մը կար: Դաշտի անյեղու կենդանիները հոս հոն կը վազվզէին օտար ու աղաչաւոր բառաչներով:

Հորիզոնին մօտ նախիրը ահաղարհուր դիւզ կը վազէր: Ծառերը ճեղքուեցան. տերեւներուն ներքեւ ապաստանող թռչունները հատիկ հատիկ վար թափեցան թաւալլոր: Այս սարսափը հազիւ կէս ժամ տեւեց: Ամպերը հանդարտեցան, տարափը դադարեցաւ յանկարծ: Ու նորէն արեւ, նորէն դարուն:

Գիւղացիներն իրենց ծածկուած տեղերէն դուրս ելան, իրարու ձայն տուին: Լուրը տարածուեցաւ գիւղին մէջ:

Թթերու ճամբուն վրայ Տափան Մարգար կայծակէն զարնուած էր:

Թթերու ճամբուն վրայ, գոմէշները զոյգ, քարայրներու մութ բերաններու նման ահաւոր, ինկած էին անկենդան:

Մէկին եղջիւրը կտորած էր, միւսինը՝ գետնին մէջ խրած: Անոնց ճիշդ ետեւ կաղնիի մը պէս շրջուած էր Տափան Մարգարը: Կայծակը շեշտ գոմէշներուն դարկած էր. Տափան Մարգար ծանր կերպով շանթուած՝ տակաւին կը շնչէր:

Գիւղացիները՝ սայլի մը վրայ դրած՝ դայն տուն տարին:

«Դժբար թէ ապրի», — կ'ըսէին շատեր:

Մահիճին շուրջ հաւաքուած՝ դրացիները նկատեցին, որ մահամերձը իր կոնակին վրայ աւելի շտկուեցաւ: Իր այլանդակ ու այրուած դէմքի շարժումով մէկը կը փնտռէր: Ոմանք կարծեցին, որ վերջին անգամ իր կինը, Թամարը կը փնտռէ: Թամարն հոն էր, շատ մօտը, ամբողջ հասակը լացով փլած: Ա՛հ, եթէ վերջին անգամ միայն իր անունը տար, Թամար պիտի մոռնար, պիտի ներէր ամէն ինչ, որպէս թէ ոչինչ, ոչինչ պատահած ըլլար:

Տափան Մարգար իր փնտռուքին մէջ էր: Իր ձեռքը անկողնէն դուրս հանեց, պիշ պիշ, ապակենման աչքերով իր շուրջ հաւաքուողները դիտեց:

«Ո՞վ կ'ուզես, Մարգար Արար», — հարցուց իր եղբայրը:

«Քուչնան մարագին քովն է, Մարտիկ, էսօր գոմէշներուն դուն նայիր: Էդ արտը կիսատ մնաց, ես վաղը կերթում տէ կը թամամցնեմ»:

Սօսեցաւ Տափան Մարգար դողդոջ ու գրեթէ անհասկնալի բառերով:

Ան այլեւս իր կիսատ թողուցած արտը չպիտի կրնար լմնցըներ: Ա՛խ, եթէ դիտնար թէ գոմէշները ի՛նչ եղած էին:

Այդ երեկոյ, Տափան Մարգարենց տան բակին պատն ի վեր, գիւղին ժամկոչը հսկայ դադաղ մը երկնցուցած էր:

Մեռելը եկեղեցի պիտի տանէին:

Մ Ի Զ 0

Այն տարին կենդանիներու...

Յն տարին կենդանիներու համաճարակ կար. եղներ լուծքերուն տակ, կովեր նախիրին մէջ կ'իջնային: Այն տարին, չգիտես ո՞ր ցաւով մեռաւ նաեւ Լօլիկ Օվանը:

Լօլիկ Օվան, երբ մեռաւ, իր ետեւ թողուց խարխուղ տնակ մը, կեռասի փայտէ շինուած լաւ ծխամորձ մը, կին մը, կոնակը նաչխուն կով մը ու տասնչորս տարեկան դաւակ մը— Միջօն:

Հօր մեռնելէն յետոյ Միջօն դարձաւ գիւղին ստահակ պատանին, որ կը հագնէր պատուտուն ու կարմիր վարտիկ: Ամառները գրեթէ կիսամերկ էր, իսկ ձմեռ ժամանակ վրան կը ձգէր իր կոնակին յարմարցուած հօրը ապան:

— Ախ, Միջօ, Միջօ, տնակեր Միջօ, մսուրը դատարկ՝ էդ կովն անօթի ոտքե՞րը կրճէ. ոտքերդ կրճես, տնակեր Միջօ:

Միջօ՝ կովը դաշտէն նոր տուն բերած՝ այս անգամ տանիք ելած էր, իրենց ծխնելոյզին ներքեւ թառ եկող ճնճղուկները քարոտելու:

Միջօն կը լսէր ծխնելոյզէն ծուխի պէս ելած իր մօր անէծքը: Վար կ'իջնէր ու կովն ու Միջօն միասին դաշտ կ'երթային: Կովը՝ առջեւէն, ծոյլ ծոյլ, պոչը կողերուն ծեծելով. Միջօն՝ ետեւէն, երգ մը սուլելով:

Գարուն որ կը բացուէր, Միջօն կը դառնար դաշտերուն պանը, եթէ միայն այժի ոտքեր ունենար: Սուրբ Սարգիսի լեռան մէջքէն անցնող քաղքի ճամբորդներ, յաճախ կը տեսնէին, որ ան վարը հովտին մէջ, կովին շուքին ներքեւ ագռաւի մը դիակը կը քաշքշէր եւ կամ արեւին տակ, կուռքի պէս կանգնած, ահանջներէն կախ նապաստակ մը կը չարչրկէր:

Երեկոյին, երբ դաշտի մշակները՝ տուն վերադարձած՝ լուծքերը վար ու եղները ներս կ'առնէին, ուշ ատեն, կը տեսնուէր Միջօն, որ՝ կովին վրայ հեծած՝ գիւղ կը մտնէր: Արեւէն այրըւած մերկ սրունքները կախ, ուսին երկնցուցած փայտի մը ծայրէն այս անգամ կախած էր անծեղ մը՝ սեւ ու սպիտակ:

Միջօրի այդ օրուայ զոհը անծեղ մըն էր, որ միջօրէի շողուն մի քանի անգամ ուզած էր թառել կովին կոնակին վրայ՝ սեւ ու սպիտակ:

Միջօն թեթեւ ուտումով կովէն վար կը ցատկէր: Իր շուրջը կը հաւաքուէին տարեկից պատանիներ՝ եկեղեցիէն նոր եկած, նաեւ մշակներ, դաշտէն նոր դարձած:

— Միջօ, պայխուշն ինտո՞ր կը ձէնէ — կը խօսէր մշակ մը:

Միջօն կը կծկուէր պատին տակ, աչքերը կը բանար ու կը կանչէր լուսնին նայող բուին պէս:

— Միջօ, ձեր կովն ինտո՞ր կը պոռայ — մէջ կ'իջնար ուրիշ մը:

Միջօ երկու ձեռքերը ոտքեր կ'ընէր, քիթը կը տնկէր ու կը պոռար ձիւղ ալ իրենց կովին պէս — մօ՛, մօ՛:

Միջօ դետին կը պառկէր ու կը նմանեցնէր նապաստակին քնանալը, սկիւռին ընկողջ ուտելը, կը նմանեցնէր թռչուններու դանազան ձայները: Մինչ անդին, կովը համբերանքի տէր, դըլուխը կը չանչէր, կոնակը կը լեղէր ու կը սպասէր, մինչեւ որ վերջի վարագոյրն իջնէր:

— Ախ, Միջօ, Միջօ, հողդ ես փորեմ: Տնաքանդ Միջօ, ժամուորներն ելան, էս մութը կոխեց, կովն ո՞ւր թողուցիր: Ես ըլ կը սպասեմ, որ կովը կ'իթեմ:

Մայրն էր որ փողոցներն ինկած կ'անիծէր, Միջօն կը փնտրուէր: Միջօն հեռուէն երբ լսէր իր մօր անէծքը, կը կորսուէր յանկարծ:

Այդ գիշեր Միջօն այլեւս տուն չէր երթար:

Գիշերները շատ ուշ ատեն, երբ գիւղացիները յոգնած, ճակատնին աստղերուն՝ տանիքներու վրայ կը քնանային անխռով, Միջօն Մրտօենց տան քովի պարտէզէն վար կը ցատկէր, յետոյ վեր կը մագլցէր թթենիէն ու կամաց մը կ'անցնէր Մրտօենց չարտախը ու հոն կակուղ ցախերուն մէջ շունի մը պէս ծուարած կը քնանար:

* * *

Քլիմկ, քլիմկ, քլիմկ:

Ձաղպաքին դռան առջեւ, ջաղջպան նաւօն դործին մօղլած՝ քարը կը կռանէր. ետեւ նայեցաւ, երբ ցուրէքէն վար թըփ, բան մը վար ցատկեց — Միջօն էր:

— Հէր օրհնած, այդ դո՞ւ ես, Միջօ — խօսեցաւ նաւօն. ես ալ կարծեցի աղուէս էր փախաւ: Եկ նստէ, Միջօ, տես քարն ինտո՞ր կը տաշեմ: Սովրէ, Միջօ, հայրդ իմ լաւ բարեկամն էր. հա՛, տես, էսպէս, նստէ հոս:

Ու ջրաղացպանը նորէն մօղլած կը տաշէր:

Քլիմկ, քլիմկ, քլիմկ:

Յաջորդ առաւօտ, մութն ու լուսուն, ծեր ջրաղացպանը Լօլիկ Օվանենց դուռը կը թակէր:

— Աջի Սառիկ,

— Ի՞նչ է, նաւ ամու:

— Երէկ էդ Միջօն թութունիս տոպրակն ու չպուխս գողցաւ: Լաւ չպուխ էր, Սառիկ, քսան տարի էր քովս էր: Առանց չպուխս չեմ կրնար մնար: Ես ինտո՞ր գիտնամ, ես քար կը տաշէի, Միջօն քովս նստեր էր: Հեղ մ'ալ նայեցայ՝ նէ՛ չպուխ կայ, նէ՛ Միջօ:

— Ախ, Միջօ, Միջօ, եօթն օր հողի տաս, տնաւեր Միջօ, — կ'անիծէր մայրը:

— Մ'անիծեր Սառիկ, ֆախիլութիւն է:

— Ինտո՞ր չ'անիծեմ, դուրպան նաւ ամու. երէկ ըլ էդ քէլ Ղուկասը եկած էր. մեր մարդուն մեռնելէն ասդին, էդ մարդը իմ տունը մտած չէր:

— Աջի Սառիկ:

— Ի՞նչ է Ղուկաս:

— Էդ Միջօն ո՞ւր է:

— Տեսնէիր մէյ մը, նաւ ամու, հերսոտ, քէլը տաքցեր էր:

— Առաւօտ կանուխ, հաւերը չարթնցած, Միջօն կ'երթայ էդ Ս. Սարգիսի լեռնէն քէլ Ղուկասին դուզախը կը գողնայ: Ես ինտո՞ր ընեմ, դուրպան նաւ ամու. գիշերները տուն չ'գար: Անցեալ օր քարն ինծի նետեց, քիչ մնաց գլուխս ծակէր:

Մինակ նաւօն չէր որ գանգատի եկած էր, ոչ ալ քէլ Ղուկասը: Օր չէր անցներ, որ Լոլիկ Օվանին դուռը չթակէին, Սառիկին չպոռային դռնէն:

Բէնձպէրները կուգային Միջօն կը փնտրէին, երբ իրենց նոր ցանուած արտերուն մէջ կովի ոտքերու հետքեր գտնէին: Խաթուն Մաման կուգար, երբ իր հաւերէն մէկուն ճուռը կ'ոտրած տեսնէր:

Ձաղջիպան նաւօն հազիւ փողոցի անկիւնը անցած էր, հեղ

3385-89
3267

մ'ալ տեսնես՝ ներս մտաւ Մանան պաճին:

— Աջի Սառիկ, մուրս գլխիդ, էդ Միջօն ո՞ւր է:

— Ի՞նչ է Մանան պաճի:

— Աջի, էդ ձեր տղան, աղբիւրին ճամբան, մեր նոր հարսին կուժն է կտարեր: Նոփնոր, կարմիր կուժ էր, Սառիկ, քարը որ կը նետէ հարսին ուսին, ջախ վար կը ձգէ: Խեղճ հարսը տուն եկաւ վրան գլուխը ջուրին մէջ: Զառար, դուն ալ կ'ըսես, տղայ ունիմ:

— Ես տղայ չունիմ, Մանան պաճի, ես էդպէս տղայ չեմ ուզեր, Սառիկը կը խօսէր լալով.— Ես ինչ գլուխս լամ, թող էս բրիչակը գլխիս փէր, որ էս օրերը չիտեսնայի: Ախ Միջօ, Միջօ, Խարամ իմ կաթը, էդ պոյրը առնես ու գետին մտնես, տնաւեր Միջօ:

— Մի նեղուիր, Սառիկ, տախա պղտիկ է, վաղը էդպէս չմնար: Աչունը կուզայ. դպրոցը որ բացուի, տղադ դպրոց դիր որ դիր սորվի, տիրացու ըլլի,— թելադրեց Մանան պաճին:

Մանան պաճուն թելադրութիւնը նոր չէր: Լօլիկ Օվան, ողջ եղած պահուն, յաճախ ըսած էր Սառիկին.

— Սառիկ, դատինք, բանինք մեր դաւակը դպրոց դնենք, որ դիր սորվի, չոպան չմեծնայ:

Էրկան մեռնելէ յետոյ, ամէն աչունին, երբ դպրոցը կը բացուէր, Սառիկ ի դուր կը փորձէր Միջօն դպրոց խրկել:

Աչուն էր: Կալի աշխատանքները գրեթէ լմնցած էին, թըռչուններու դունաւոր թեւերը վաղուց անցած էին երկնքի կապոյտէն:

Կիրակէ մը, Սառիկ եկեղեցիին վերնատունէն լսեց նոր շարական երգողի մը ձայնը: Եկեղեցին լմնալէ յետոյ, Սառիկ տեսաւ որ դուռին վրայ՝ փանդալօն հագած, առանց արախչիի երկար գլխարկ մը դրած, տարիքոտ, ուսերը կլորցած, ծխախոտի շատ գործածութենէն պեխերը դեղնցած մէկը, երէցփոխին հետ տուն կը քալէր:

Անտարակոյս, գիւղին նոր վարժապետն էր:

Յաջորդ օրը, Սառիկ աւելի կանուխ, կոչնակէն առաջ արթնցաւ: Տակաւին մութ էր փողոցին մէջ, երբ դուրս նայեցաւ ու տեսաւ Մխսի աղբարը, որ էշին վրայ բամպակ բեռուցած ու առաւօտեայ աղօթքը «Տէր զի բազում»ը խօսելէն քաղաք կ'երթար:

— Մխսի աղբար, դուրպան հոգուդ, էս տասը փարան տամ, մեր Միջօին քերական մը բեր,— խօսեցաւ Սառիկ:

Այդ երեկոյ, երբ կովն ու Միջօն դաշտէն տուն դարձան, մայրը քերականը Միջօին տալով պատուիրեց, որ վաղը փոխանակ կովը դաշտ տանելու, կանուխ եկեղեցի երթայ, անկից ալ դպրոց: Ու ինք ալ դրադեցաւ ճրագին առջեւ Միջօի դպրոցին միևնույն կարելով: Սառիկ խօսած պահուն կը ջանար իր լեզունին մէջ քաղցրութիւն դնել, խոստովներ ընել, որ Միջօն չնեղանար, չփախէր տունէն:

Միջօ նայեցաւ քերականին, որ նոփնոր կանանչ կողքերով գրքոյկ մըն էր, ու ճրագին առջեւ ոտքերը ծալած սկսաւ թերթատել. անոր քով նոյնպէս ոտքերը ծալած նստած էր այդ սարուայ ծնած հորթը:

Քերականին կողքին վրայ կար Սուրբ Մեսրոպի նկարը, լայն, լուսապսակ ճակատով. աջ ձեռքը ձախ կուրծքին վրայ՝ խոշոր ու բաց աչքերը դէպի երկինք իր գիւտին համար լոյս կ'աղբարէր: Երկրորդ էջին վրայ Միջօն տեսաւ քառաթեւ խաչ մը: Աւելի թերթատեց եւ ի՞նչ տեսնէ՝ ճիշդ ու ճիշդ քէլ Ղուկասին դուզալսը: Տեսաւ Խաթուն Մամային կուտթը՝ ձագերը թեւերուն տակ առած:

Քերականը Միջօի աշխարհն էր. տեսաւ թոչունի բոյներ, նապաստակներ, նաեւ Թաթօնեց շունը, Քոմոն:

Միջօն սիրեց քերականը, մի քանի անգամ թերթատեց պատկերները ու, բարձին վրայ դնելով, քնացաւ:

Գիշերը Միջօն երազին մէջ տեսաւ, որ իր կանանչ կողքերով քերականը՝ իր կանանչ թեւերը բացած՝ հովտին մէջէն կը թրոէր: Ու կովն ու ինք՝ քերականին թռիլն ու եկեղեցիի դմբէթին վրայ թառիլը կը դիտէին:

Առաւօտ կանուխ, Միջօ կիրակնօրեայ էմթարիմ հագաւ եւ, միևնույն ու քերականը անութին տակ, ուղիղ եկեղեցի դնաց: Եկեղեցիին մէջ, Միջօն միևնույն ու քերականը անութէն վար չդրաւ. միւս ձեռքով ալ ժիր բռնած էր ֆէսը ու բարձր ձայնով կը խօսէր իրենց դրացի Մանուէլին հետ ըսելով, որ քէլ Ղուկասին դուզալսը իր քերականին մէջն է:

Միջօին բարձր ձայնով խօսիլը, խաչ չհանելը, միևնույն ու ֆէսը վար չդնելը, նոյնիսկ աշակերտ ըլլալու երեւոյթը բաւական էր, որ աշակերտներուն մէջ իյնար խնդուք մը: Ռմանք ե-

կեղեցիին մէջ, իրենց խնդուքը զսպելու համար, ձեռքերնին բերաններուն կը սեղմէին:

Եկեղեցիէն յետոյ, աշակերտները իրար հրմշտկելով ուղիղ դպրոց ելան: Անոնց հետեւեցաւ Միջօն ու զնաց իրենց դրացի Մանուէլին քով միմտէրը փոռեց նստեցաւ: Հեղ մ'ալ, տեսնես, ժամկոչին տղան մօտեցաւ Միջօին:

— Հէ՛յ, Միջօ, էս իմ տեղս է, ելիւր իմ տեղէն:

Միջօն իր տեղէն հեշտ ելլողներէն չէր, նոյնիսկ կը պատրաստուէր ժամկոչի տղուն դարնել արմուկով, եթէ վարժապետը ներս չմտնէր ու աշակերտները չլռէին յանկարծ:

Ժամկոչին տղան ուղիղ վարժապետին զնաց դանդատելով.—

— Վարժապետ, Միջօն տեղս է առեր:

Վարժապետին համար բոլորովին նոր անուն մըն էր:

— Միջօն ո՞վ է, — հարցուց վարժապետը:

— Լօլիկ Օվաննից Միջօն:

Վարժապետը տեսաւ սիւնին մօտ նորեկ տղայ մը, որ բարձր ձայնով կը խօսէր ու իր քերականին պատկերները Մանուէլին կը թերթատէր:

— Հոս եկուր նայիմ, տղայ, — խօսեցաւ վարժապետը Միջօին:

Միջօն՝ իր քերականին պատկերներով զբաղուած՝ բնաւ չի նկատեց, որ վարժապետը իր հետ կը խօսէր, մինչեւ որ իր մօտի աշակերտները հրմշտկեցին արմուկներով:

Միջօն իր տեղէն ելած պահուն տեսաւ, որ միմտէրը իր ետեւէն կը վազէր: Աշակերտներուն մէջ ինկաւ բարձր քրքիջ մը: Միջօ գրեթէ շուարած էր:

— Այդ ո՞վ Երաւ, — հարցուց վարժապետը:

— Մկըրը, — մատնեց տղայ մը անկիւնէն:

Անկասկած Միջօի ձախ կողմը նստող կուզ Մկըրին դործն էր, որ մինտէրը, կամաց մը զնդասեղով Միջօի փէշին փակցըւած էր:

— Մկըրը ոտքի, — պոռաց վարժապետը:

Ոտքի կանգնեցաւ հիւանդոտ, գրեթէ կանանչ աչքերով տղայ մը:

— Ձեռքդ բաց:

Մկըրը վախվսեւէն բացաւ իր ձեռքը ու վարժապետը անոր ափերուն դարկաւ փայտի երկու հարուածներ:

— Ըսէ, տեսնեմ, անունդ ի՞նչ է, — խօսեցաւ վարժապետը, Միջօին դառնալով ու դէմքը հետզհետէ խստացնելով:

— Միջօ, պատասխանեց համարձակ:

Աշակերտները նորէն խնդացին, որովհետեւ Միջօ սովորականէն շատ բարձր ձայնով պատասխանեց:

— Լռեցէք, — պոռաց վարժապետը աշակերտներուն, ձեռքի փայտը մի քանի անգամ սեղանին դարնելով:

— Ի՞նչ է մականունդ:

— Միջօ, Միջօ, — կրկնեց Միջօն աւելի բարձր ձայնով:

— Ես քեզի մականունդ կը հարցնեմ:

— Օվաննի, — խօսեցաւ տղայ մը անկիւնէն:

— Այդ ով էր, — դարձաւ վարժապետը:

— Կրպօն, — մատնեց ուրիշ մը:

— Կրպօն ոտքի:

Ոտքի կանգնեցաւ գիրուկ, կարճ հասակով տղայ մը:

— Բաց ձեռքդ. ես քեզի չհարցուցի, այնպէս չէ՞:

Ու փայտի երկու հարուած տալով, դարձաւ Միջօին:

Ըսել կ'ուզեմ ինչեա՞ն էք. հօրդ անունը ի՞նչ է:

— Լօլիկ Օվան, — պատասխանեց Միջօն:

— Լաւ. բաց տեսնեմ քերականդ, Միջօ, — խօսեցաւ վարժապետը, ձակատին կնճիռները քակելով:

Միջօ ձախ ձեռքի բթամատը բերանին քսեց ու բացաւ այն էջը, ուր կար քէլ Ղուկասին դուզախը:

— Չէ, այդ տեղ չէ, սկիզբը բաց:

Վարժապետը բացաւ անտեղը, ուր կար խաչը ու անոր տակ շարուած էին Մեսրոպեան երկաթագրերը:

— Ըսէ, Ա, — սկսաւ վարժապետը, վեր վար ձեմելով:

— Ա, — կրկնեց Միջօ՝ մատը առաջին գրին վրայ դրած:

— Բ:

— Բ:

Միջօն կը կրկնէր տառերը մեքենաբար ու միեւնոյն ատեն վարժապետին երեսը կը նայէր, կարծես վարժապետին երեսին վրայ գրուած ըլլար:

Միջօ՝ վարժապետի վեր վար քայուածքին հետեւելով, վարժապետին հետ արտասանեց ԵՒ, Օ, Փ, մինչ մատը տակաւին Չ-ին վրան էր:

— Լաւ, եկուր այս անկիւնը նստէ, — խօսեցաւ վարժա-

պետը, — կը տեսնեմ, որ բաւական հասակ առած ես, բայց Ա, Բ, Գ-ը չգիտես դեռ:

Միջօն միմտէրն առաւ կող Մկըրին դիմաց նստեցաւ:

Հազիւ ժամ մը անցած էր, երբ ճիշդ քովը նստող փոքրիկ Մինասը վարժապետին քով դանդատի դնաց:

— Վարժապետ, Միջօն ինծի կը դարնէ:

— Միջօն ոտքի: Բաց ձեռքդ:

Միջօն առաջին օրն ու առաջին անգամն էր, որ կերաւ փայտի երկու հարուածներ:

Այդ օր Միջօն իր քերականին կանանչ կողքերը պատռած էր արդէն:

Երկրորդ օրը ձախ կողմի տղան էր որ դանդատեցաւ:

— Վարժապետ, Միջօն դրիչս դողցաւ:

— Վարժապետ, Միջօն ինծի հայհոյեց, — վրայ բերաւ ուրիշ մը:

Երրորդ օրը Միջօն սկսած էր իր քերականին լուսանցքներուն վրայ թռչունի պատկերներ դծել, որոնք աւելի մկրատի կը նմանէին:

Կէսօրի մօտ էր: Միջօն տեսաւ, որ արեւի պատառ մը պատուհանին ճեղքէն ուղղակի ձեռքին վրայ ինկաւ. ա՛խ, որքան գեղեցիկ էր: Միջօն աչքին՝ արեւը հետզհետէ շնչաւոր էակ մը կը դառնար: Լոկ փոքրիկ պատառ մը արեւի, իր ձեռքին վրայ. Սակայն դուրսը, հովտին մէջ, արեւի ծով կար, ուր Միջօն կըրնար արեւի լողանք առնել:

Միջօն ինքնիրմէ կ'ելլէր, մանաւանդ երբ դպրոցի պատուհանին քովէն թռչունի շուք մը քսուելէն կ'անցնէր: Միջօն երեւակայեց դուրսը, գեղեցկութիւնը աշունին: Երեւակայեց տերեւները, որ ձամբաներուն վրայ կը վազէին ու կամուրջներուն վրայ խելագար պար կը դառնային. երեւակայեց ծառերը բոցի գոյնով բռնկած ու կարծես լսեց չոր բարտիի մը դադաթէն, հովէն տարուբեր, ազոաւի մը կռիւնչը: Ու ինք, աշունի այդ համերգութեան մէջէն չէր անցներ հովին ու կովին հետ:

Դպրոցին պատերը հետզհետէ կը թանձրանային. աւելի կը թանձրանային կարծես վարժապետին յօնքերը:

— Է՛հ, մարդիկ ի՞նչ անդութ են:

Միջօն դպրոցին մէջ բանտեցին, իսկ կովն՝ ախոռին:

Կովն ալ, անդին, ախոռին մէջ, կը մորմոքար եւ մինչեւ

վերջը աչքերը ախոռին փոքրիկ երդիքին յառած՝ կը բառաջէր: Փոքրիկ երդիք մը, ուրկէ շատ բարակ շող մը, միայն օրուայ որոշ ժամին, սարդի թելերուն մէջ կ'իյնար: Ու Միջօնն ու կովին մէջ կ'ապրէր միեւնոյն անխառն զգացումը:

Միջօ մտադրեց վաղը դպրոց չմտնել, մանաւանդ որ իր դէմ նստած էր կող հիւանդ Մկըրը ու զինք բարկացնելու համար լեզուն կը հանէր:

Երկու օր էր, որ Միջօն կորսուած էր: Աշակերտներէն ոմանք տեսած էին զայն՝ ծառի մը վրայ ելած, թռչունի մը բոյնը կ'աւերէր: Ուրիշներ չալին մէջ լողնալը տեսած էին:

Երրորդ օրը, մայրը, Սառիկ՝ Միջօն իր կռնակին վրայ առած՝ դպրոցի դռնէն ներս մտաւ ու ծրարի պէս քըփ վարժապետին առջեւ ձգեց: Միջօն վրան գլուխը փակած էին սարդի թելեր ու ցախեր:

— Վարժապետ, դուրպան հողուդ, ծեծէ, ծեծէ, անոր լէշը քեզի հալալ. միսն ըլ քեզի, ոսկորն ըլ, վարժապետ: Էդ Մրտօնեց չարտախի ցախերուն մէջէն հանեցի: Ծեծէ, վարժապետ, թող կոտորին ծնկները: Քերականը կորսնցուցեր է: Հինգ օր չեղաւ առնելս, վարժապետ. ի՞նչ գլուխս լամ, ես ինտոր ընեմ: Ախ, Միջօ, Միջօ, զիս տարտի բերիք, տարտի դաս, Միջօ, — խօսեցաւ, անիծեց մայրը, մինչ Միջօն դպրոցի բաց դռնէն ուրիշ փախուստ մը եւս կը փորձէր:

Այդ երեկոյ մայրն ի զուր սպասեց. Միջօն տուն չգնաց:

Վարժապետն այլեւս ձանձրացեր էր. ձանձրացեր էր նաեւ մայրը:

Միջօն դպրոցին մէջ պահել անկարելի էր:

Այդ ձմեռ, Միջօն յատկանշական մեծ բան չունեցաւ: Սատկեցուց կատու մը, մի քանի շուներու անուններ մկրտեց. նաեւ դողցաւ քէլ Ղուկասին դուզախը աղուէսով միասին:

Ձմեռ ցերեկները Միջօն մսավաճառին քովէն չէր հեռանար: Ծատ հպարտ կը զգար, երբ մսավաճառը իրեն հետ կը խօսէր եւ կամ գործ մը կը յանձնէր:

— Միջօ, դնա մեր տունէն է՞ծը բեր:

Միջօն կը վազէր:

— Միջօ, դնա աղբիւրէն ջուր բեր:

Միջօն չէր մերժեր:

Միջօն կը սիրէր մսավաճառին օգնել, նոյնիսկ առանձնաչը-

նորհը կ'ունենար իր սուր, մատղաշ ձայնով մտավաճառին մտին գինը պոռալու:

Միջօն կը սիրէր մտավաճառ ըլլալ, դանակներով լեցուն կաշիէ գօտին կապել, պիսերը ոլորել, Ֆէսը ծուռ դնել ու արախչիին մէկ ծայրն ալ ետել, ծոծրակին վրայ ձգել:

Իսկ ձմեռ գիշերները, Միջօն շատ անգամ Մրտօենց ախոռին մէջ կը լուսցնէր:

Մրտօենց ախոռը ունէր մեծկակ սաքու մը, ուր ձմեռ ժամանակ եկեղեցիին դուռը կանգնող մուրացիկներ կը պատասպարուէին ցուրտէն:

Միջօն շատ անգամ կը հանդիպէր անծանօթ մուրացիկներու: Ոմանք բոլորովին կոյր, սակայն երգել գիտէին: Ուրիշներ, մէջքերը տոպրակի պէս ծուռ, չոած աչքերով, կը սիրէին Միջօնին իրենց սիրահարական դրուագներէն պատմել: Միջօն նոյնիսկ տեսած էր մուրացիկներ, որոնք տափ ունէին ու գիշերի լուռ պահուն, ուրախ զուարթ պար կուզային: Յերեկի այդ մռայլ երեսով խեղճուկ մուրացիկները չէին: Սակայն եկող ու անցնող այդ քրջուոր ասպետներուն մէջ, Միջօն սիրած էր՝ հէքեաթ պատմող մէկ աչքը փուճ մուրացիկը:

Միջօն իշուն փալանին վրայ պառկած, իսկ մուրացիկը իր հացին տոպրակը բարձ ըրած կը քնանային քով քովի: Հեղ մ'ալ, տեսնես, մուրացիկը ձայն կուտար:

— Միջօն:

— Հը՛ր՛ը՛:

— Արթո՞ւն ես:

— Հը՛, հը՛:

— Խորոզները կանչեցի՞ն:

Միջօն չէր արթննար, մինչեւ որ մուրացիկը չըսէր.

— Արթնցիր, Միջօն, էս հեղ թռչող ձիուն հէքեաթը պիտի պատմեմ:

Միջօն կը ճմուտէր քիթն ու աչքերը: Կ'արթննար: Որքա՛ն կը սիրէր մուրացիկին հէքեաթները լսել: Միջօնի համար հէքեաթները իրական կեանքեր էին ու դոյութիւն կ'առնէին այն ատեն, երբ մուրացիկը կը սկսէր:

— Կար ու չկար թագաւոր մը կար...

Միջօն հէքեաթի հերոսին հետ թռչող ձիուն վրայ կը հեծնէր, արար աշխարհ կը թռչէր, դեւերուն հետ կռիւ կ'ընէր, իր

աղջիկը կ'աղատէր եւ ինչե՛ր ինչե՛ր կ'ընէր...

Այդ ձմեռ Միջօն նոյնիսկ մօտակայ գիւղերը մուրացիկին հետ պանդխտութեան ելաւ: Մուրացիկին ձեռքը իր ուսին վրայ՝ պտտեցաւ մէկ երկու գիւղ ու մեծ կարօտով նորէն գիւղ վերադարձաւ:

* * *

Գարուն էր: Աղբիւրներուն ջուրերը առատացան, առունները յորդեցան: Ծառերն իրենց արմատները հողին մէջ աւելի տարածեցին: Ամէն հողի տակ հունտը կը ծոցուորէր: Ամէն դի՛ կեանք, ամէն դի՛ շարժում: Ամէն ծիւլ, ամէն տունկ կը սրսփայլին արգասաւորութեան ի խնդիր:

Արտերուն մէջ ցուլերը իրենց փնջածակերն աւելի կը լայնցընէին, դունչերնին վեր կը տնկէին կովերուն անցքը հոտուրտալու:

Գարունի այդ յորդ կեանքին մէջ ամէն առաւօտ կը տեսնուէր Միջօն, որ՝ կովին վրայ հեծած՝ կամուրջէն կ'անցնէր:

Գարունի տաքուկ օր մը, Միջօն, կաղ յոպոպ թռչուն մը հալածելու համար, մտաւ Սուգիկ ամուկնց բանջարանոցը: Թռչունը բանջարանոցին հիւղակին տանիքն ինկաւ. Միջօն մօտեցաւ հիւղակին, եւ ի՛նչ տեսնէ. հիւղակին դռան մէջ Սուգիկ ամուկն կինը, իր փոքրիկ աղջիկը, Լուսիկը կը լողցնէր: Միջօն չգիտցաւ, թէ ինչո՞ւ ծառերուն ետեւ պահուեցաւ եւ ինչո՞ւ սկսաւ դիտել մերկութիւնը իր տարեկից աղջկան, որ մէկ կրունկին վրայ պաղած էր մերկ, ինչպէս Վէնուսը խեցիէ տաշտին մէջ:

Մայրը թասով ջուր կը լեցնէր ու կը սանտրէր կունակին կպած վարսերը՝ թաց ու երկար:

Միջօն դաշտերու իշխանն էր եւ սակայն ողջ բնութեան մէջ տեսած չէր էակ մը, որ զինք ա՛յնքան յափշտակէր, որքան Լուսիկը՝ իր մերկութիւնով:

Միջօն մոռցաւ յոպոպ թռչունը, մոռցաւ իր կովը ու ծառերուն մէջէն դուրս ելաւ:

Մայրը եւ Լուսիկ տեսան յանկարծ Միջօն, որ հիւղակի դըռան մօտ, ծառի մը քով, ծառի մը պէս լուռ կանգնած՝ կը դիտէր անթարթ:

— Հէ՛յ, Միջօն, հոս ի՞նչ կ'ընես, — խօսեցաւ մայրը:

Միջօն չէր խօսեր, համար էր դարձեր: Մինչ Լուսիկ, ամբողջ, ուսերը աւելի կը նեղցնէր, մսելու ձեւ կ'առնէր:

Լուսիկին մայրը զարմանքով նկատեց այդ պատանի տղուն աչքերու հրդեհը՝ իր աղջկան մերկութիւնով բռնկած:

— Դէ՛հ, անցիր այդ տեղէն, Միջօ:

Միջօն չէր շարժեր:

— Անցի՛ր, հէ՛, — մայրը բարկացաւ ու Միջօն բանջարանոցէն քշելու համար հիւղակի դռնէն դուրս ելաւ. մինչ՝ Միջօն, մէկ ոտուամով ցանկապատէն անդին ինկած էր: Լուսիկի աչքին առջեւէն Միջօն տեսիլքի նման չքացաւ այնպէս, ինչպէս յայտնուած էր յանկարծ:

Երկրորդ օրը, Միջօ նորէն իր կովը Սուգիկենց բանջարանոցին մօտ տարաւ ու հիւղակէն բաւական հեռու ցանկապատէն ներս ինկաւ:

Միջօ այս անգամ տեսաւ, որ Սուգիկ ամուսն՝ թեւերը սոթթած՝ բահով հողը կը փորէր: Անոր մօտ, փաթաթէսի պարկին ըով, կեցած էր Լուսիկը ու կ'աշխատէր հօրը հետ:

Սուգիկ ամուսն նկատեց Միջօին ցանկապատէն վար ցատկելը: Չբարկացաւ:

— Հէ՛յ, Միջօ, ի՛նչ կ'ընես էս տեղերը, — խօսեցաւ Սուգիկ ամուսն, — Դէ՛հ եկ, էս մեր Լուսիկին եարտմ ըրէ, որ շուտ լճնանք:

Միջօն մօտեցաւ Լուսիկին. իրար նայեցան ու կարմրեցան:

— Լուսիկին նայէ, Միջօ. ինտոր որ կ'ընէ, դուն ըլ անանկ ըրէ, — թեւադրեց Սուգիկ Ամու:

Միջօն կ'առնէր փաթաթէսը պարկէն ու Լուսիկին պէս կը ձգէր Սուգիկ Ամուին փորած տեղը ու կը ծածկէր հողով: Շատ դիւրին եւ շատ պարզ էր, սակայն Միջօ Լուսիկին նայելէ չէր դադրեր:

Լուսիկ փոքրիկ աղջիկ մըն էր, տասներեք տարեկան: Անոր մարմինը թուխ էր, արեւէն այրուած. Երգ Երգոցի Սուլամիթին նման անոր մարմինը արեւ տեսած էր. հողին վրայ, ոտքերը բոպիկ, մերկ սրունքներուն վրայ կեցած՝ արեւածաղիկի մը երեւոյթն ունէր: Անոր շուրջը կը դառնային թիթեռներ ու կը փորձէին թառ գալ անոր Էնթարիին, անոր ուսերուն, վարսերուն վրայ:

Միջօ, Լուսիկին մէջ տեսաւ դաշտն ամբողջ, իր արշալոյսով

ու վերջալոյսով: Անոր մէջ գտաւ մաս մը աղանիէն, մաս մը աղուէսէն, մաս մը նապաստակէն, մաս մը կովէն ու մաս մըն ալ երկնքէն: Հորթու մը աչքերուն գեղեցկութիւնը ունէին անոր աչքերը, ուր իջած էին խաղաղութիւնն ու անհանգստութիւնը դաշտերուն: Անոր ձայնը աւելի քնքուշ էր, քան թեւերուն ձայները վայրի աղանեակներու, երբ հովտին մէջէն կ'անցնէին ու Ս. Սարգսի լեռան գորշ ու լերկ ապառաժներուն վրայ կը թառէին: Անոր յօնքերը աւելի սեւ էին, քան ձիւնին վրայ ինկած ագռաւի մը փետուրները: Անոր էնթարին նաշխուն էր իրենց կովին կոնակին պէս: Միջօ իր մէջ անծանօթ բան մը կ'զգար ամէն անգամ, երբ պարկէն փաթաթէս մը կը հանէր ու իր ձեռքերը պարկին մէջ Լուսիկի ձեռքերուն կը դաշէին:

Միջօ Լուսիկի նման աղջիկներ միայն մուրացիկին պատմած հէքեաթներուն մէջ տեսած էր:

Միջօ անհանգիստ էր, ինչպէս հողին տակի ցորենի հունտը, երբ արեւ կը տեսնէ:

Լուսիկ Միջօի արեւն էր:

Միջօն այլեւս իր կովն հովիտ չէր տաներ: Ամէն օր կովին հետ միասին Սուգիկենց բանջարանոցին կողմերը կ'երթար: Կովը կը ձգէր չորցած արտերուն մէջ ու ինք, բանջարանոցի ցանկապատէն ներս մտնելով, թուփերուն մէջ կը պահուէր: Կովը նկատած էր, որ Միջօն այլեւս իրեն հող չէր տաներ: Արեւին սակ ծարաւ կը պապակէր: Չորցած արտերուն մէջ ուտելու բան չէր գտներ: Միջօն իր քով չէր մօտենար: Ծառերու շուքին տակ, Միջօին գլուխը իր փորին՝ այլեւս չէին պառկեր:

Կովը դաշտին մէջ ի գո՛ւր, ի գո՛ւր կը բառաջէր. մինչ Միջօ՝ բանջարանոցի թուփերուն տակ պահուէրտած՝ կը հսկէր ամէն անգամ, երբ թուփերուն մը անցնէր, երբ հովը թուփերը երեքցնէր, երբ Սուգիկ Ամուին կամ կնոջ ձայնը լսուէր, երբ, վերջապէս, թուփերուն մէջ երեւնար Լուսիկը իր հասակով վարսերն հովին տուած:

— Լուսիկ, — Միջօ ձայն կուտար ինքնիրեն, այնքան խորունկ, գրեթէ անլսելի ու իմաստուն ձայնով մը, որ կարծես կենդանի մըն էր, որ յանկարծ լեզու կ'ելլէր:

— Լուսիկ, ալ փաթաթէս չկա՞յ տնկելու, — կը խօսէր Միջօ՝ թուփերուն մէջէն դուրս ելած:

Ալ փաթաթէս չկար տնկելու: Լուսիկ առանց պատասխանե-

լու կ'անցնէր հովին հետ ու թուփերուն մէջ կը կորսուէր հովին պէս :

Միջո որքա՞ն կ'ուզէր Սուգիկենց մշակը դառնալ, — առաւօտէն մինչեւ երեկոյ հող փորել, փաթաթէս տնկել, բանջարանոցին բոլոր գործերը ընել : Այդ ծանր աշխատանքներուն համար Միջո ոչինչ պիտի պահանջէր, ոչ իսկ մէկ քառ ցորեն . միայն Լուսիկին մօտ թո՛ղ ըլլար, անոր եղբայրը թո՛ղ ըլլար :

Ուրիշ օր մը Միջո նորէն թուփերէն դուրս ելաւ, երբ տեսաւ Լուսիկին անցնիլը : Միջո այս անգամ իր ձեռքին մէջ բռնած էր ողջ բու մը :

— Լուսիկ, — ձայն տուաւ Միջո :

Լուսիկ հետաքրքրութիւնով նայեցաւ Միջօի ձեռքի բուին, ու մօտեցաւ .

— Էդ պայխուշն ինչո՞ւ բռնեիր ես, Միջօ . մեղք է մեղք, խօսեցաւ Լուսիկ :

Միջօ պատմեց մուրացիկին պատմած հէքեաթը այն պառաւին, որ աւելին վրայ հեծած կը թռչի ու, բուերու աչքերուն մէջ նայելով, բախտեր կը գուշակէ, օրուայ ժամերը կ'որոշէ :

Լուսիկ՝ աւելի հետաքրքրուած՝ Միջօին հետ բուի իմաստուն աչքերուն մէջ նայեցաւ : Երկուքն ալ ուրիշ ոչինչ գտան, այլ միայն բուի աչքերուն խորն ինկած իրենց պատկերները, քով քով, կարծես, նարօտով մը իրարու մօտ բերուած :

Միջօ եւ Լուսիկ նստեցան քով քովի : Միջօ պատմեց նաեւ մուրացիկին պատմած «Թռչող ձիուն» հէքեաթը :

Միջօ, մուրացիկին պէս չէր պատմեր, այլ ինքը հէքեաթին հերոսը կ'ըլլար, դեւերուն հետ կռիւ կ'ընէր, թռչող ձին կ'առնէր ու ինքն ու Լուսիկ՝ հրեշտակի թեւերով, ձիուն վրայ հեծած՝ կ'անցնէին լեռներ, ծովեր կ'անցնէին :

Երկու պատանիները՝ Բէգասով յափշտակուած՝ որքա՞ն կը սիրէին քով քովի թռչիլ, աշխարհներ տեսնել . որովհետեւ Լուսիկի եւ Միջօի աշխարհը Ս . Սարգիսի լեռան ետեւ կը վերջանար, հոն, ուր արեւը կը մարէր :

Երկուքն ալ մոռցած էին այն աշխարհը, որուն վրայ կ'ապրէին, օւ երկուքն ալ կախարդական աշխարհներ երթալու համար, կախարդական ձիուն վրայ հեծած լուսնկային քովէն կ'անցնէին, երբ յանկարծ թուփերուն մէջէն բարկացած դուրս եկաւ Լուսիկին մայրը :

Միջօն փախաւ յանկարծ :

— Աղջի, ի՞նչ կ'ընես հոս : Անունդ կանչելէն ձէնս քաշուեցաւ : Աղջի, ես քեզի չե՞մ ըսեր, էդ դող Միջօին հետ մի խօսար : Որ բռնէի, ես էնոր ծնկները կը կտարտէի : Անցիր, շուտ անցիր, էդ ամանները լուա, — բարկացաւ մայրը ու ձեծելէն հիւղակ տարաւ :

Լուսիկ այլեւս չէր ուզեր, որ Միջօն իրենց բանջարանոցը դար : Միջօին հետ անծանօթ աշխարհներ երթալ չէր ուզեր :

Լուսիկ Միջօին հետ չխօսեցաւ այլեւս, որովհետեւ Միջօն դող էր, ու իր մայրը կը ձեծէր զինքը, երբ անոր հետ խօսիլը տեսնէր :

* * *

Անցաւ դարուն, անցան ամառ եւ աշուն : Սակայն Միջօն Սուգիկենց բանջարանոցէն չէր հեռանար : Կովը կը ձգէր դաշտը, ձամբաներուն վրայ, ու կը մտնէր թուփերուն տակ՝ միայն Լուսիկի հասակը հսկելու, որ օրէ օր կ'աճէր : Աշունի երեկոյ մը, երբ Միջօ թուփերուն մէջէն դուրս ելաւ, տեսաւ որ կովը չկար : Դաշտն ամբողջ ոտքի անցուց, բայց կովը չգտաւ : Արդեօք քէ՞ն ըրած էր, ու երեսն առեր, ո՞ր կողմ անցեր էր : Արդեօք ո՞ր ձամբորդն առեր տարեր էր :

Կովը կորսուած էր ու մայրը ամբողջութեամբ անէծք էր դարձեր :

— Ախ, Միջօ, Միջօ, մեռնէիր Միջօ, լեշո շուներուն նետէի : Էհ, մէրս, քորս, մի մեղադրէք . կով մ'ունէինք ան ալ կորսնցուց : Ես ի՞նչ ընեմ, որբեւայրի, ո՞ր դուռն իյնամ : Ա՛խ, Միջօ, Միջօ, տնաւեր Միջօ :

Աշունի վերջին ամիսն էր : Սուգիկենք բանջարանոցէն դիւղ փոխադրուեցան : Միջօն ալ ամայի ձգուած, Լուսիկենց հիւղին մէջ քանի մը դիչեր լուսնիւն յետոյ, երբ ցուրտերն աւելի սաստկացան, վերադարձաւ Մրտօենց ախոռը :

Միջօ տուն չէր երթար . մայրն այլեւս Միջօին տէր չէր ըլլար :

Այդ ձմեռ Միջօն Մրտօենց մշակներուն կ'օգնէր, եզները ջըրել կը տանէր, մարագէն յարդ կը կրէր ու գիշերները յաճախ հէքեաթ պատմող մուրացիկին հետ կը լուսննէր :

— Աղբար Սաքօ, — ձայն կուտար Միջօ՝ իշու փալանին վըրայ պառկած:

Մուրացիկը նկատած էր, որ Միջօն այլևս այն խանդավառ պատանին չէր. շատ չէր խօսեր. ձայնը մեղամաղձոտ էր: Մուրացիկը նոյն իսկ Միջօի երեսին՝ փոքրիկ բշտիկներ նկատած էր:

- Ի՞նչ է, Միջօ:
- Քունս չի դար, մասալ մը պատմէ, աղբար Սաքօ:
- Քնացիր, Միջօ, վաղն իրիկուն կը պատմեմ:
- Չէ՛, աղբար Սաքօ, քունս չի դար:
- Ի՞նչ ունիս, Միջօ, քնացիր հէ՛:

Միջօն շատ բան ունէր ըսելիք, սակայն ոչ ոքի ըսած էր, ոչ իսկ իր միակ բարեկամին՝ մուրացիկին: Միջօն լուռ էր, ինչպէս լեռը երկնքին ձգտող կամ ինչպէս բարտիները աստղերուն սիրահարուող:

— Պատմէ, պատմէ, աղբար Սաքօ. է՛հ, էս գիշերները ինչքա՛ն երկար են, — կը խօսէր Միջօ:

Մուրացիկը Միջօին կողմը կը դառնար ու, գլխին տակի սոսորակին չոր հացերը խշրցնելով, կը սկսէր:

— Կար ու չկար թագաւոր մը կար: Էդ թագաւորին ըլ փոքրիկ աղջի մը կար...

Եւ Միջօի երեւակայութեան մէջ կը սկսէր պատկերը: Սուգիկ Ամուն Ս. Սարգիսի լեռան վրայ կը նստէր շողջողուն հանդերձներով, ոսկիէ թագով, որ քահանայի սաղաւարտին երեւոյթն ունէր: Թագաւորը Սուգիկ Ամուն էր, իսկ աղջիկը, Լուսիկն էր:

- Միջօ՛:
- Ի՞նչ է, աղբար Սաքօ:
- Արթո՞ւն ես:
- Պատմէ՛, աղբար Սաքօ:
- Էդ թագաւորին աղջիկը օր մը իր ծառաներուն հետ խաս պարտէզ կ'իջնէ...

Միջօն կ'երեւակայէր Լուսիկը՝ ոսկիէ հանդերձներ հագած՝ աղբիւրի ձամբայէն անցնելով, իրենց բանջարանոցը կ'իջնէր:

- Միջօ:
- Ի՞նչ է, աղբար Սաքօ:
- Էս ո՞վ է քովս:

— Պատմէ, աղբար Սաքօ, էդ հորթն է:

Մուրացիկը կը պատմէր, թագաւորին աղջիկը չոպանի մը հետ կը կարգէր: Քառսուն օր, քառսուն գիշեր հարսնիք կը բըռնէր ու, նորէն տոպրակին չոր հացերը խշրցնելով, կռնակը Միջօին կը դարձնէր եւ կը քնանար:

Միջօն քուն չունէր. աչքերը ձիւնոտ ու թղթուած երգիքին յառած՝ լուսնալուսն ի դուր կը սպասէր:

Միջօի գիշերները շատ երկար էին:

Չմեռ երեկոները, երբ այլևս փողոցները մարդ չկար, Միջօ յաճախ Սուգիկենց տան բակէն վար կը ցատկէր ու թղթուած փոքրիկ պատուհանի մը ծակէն ներս կը նայէր: Միջօ կը տեսնէր, որ Լուսիկը՝ իր մօր քով նստած՝ կծիկ կը կծկէր ու տան կատուն ալ կծիկին հետ կը խաղար: Մայրը ջայր կը մանէր, իսկ Սուգիկ Ամուն՝ բարձին կոթնած՝ իր չպուխը կը ծխէր ու Աստուածաշունչը կը թերթատէր: Միջօ կը տեսնէր, որ Լուսիկը երբեմն կարմիր կոժին քով կ'երթար, հօրը կամ մօրը թասով ջուր կուտար, նոյնիսկ կը մօտենար պատուհանին ու կը հեռանար: Անոնց լուռ շարժումները խորհրդաւոր էին Միջօի համար:

Միջօ՝ գրեթէ իր շունչը բռնած՝ կը դիտէր Սուգիկենց տան խաղաղութիւնը, կը դիտէր Լուսիկը. կը դիտէր երկար ու չէր կշտանար: Միջօն պատուհանէն չէր հեռանար, մինչեւ որ Սուգիկենք աղօթք չընէին, մինչեւ որ Սուգիկ Ամուն դօտին բարձին վրայ չբակէր, մինչեւ որ Լուսիկ իր Էմքարիին կոճակները չքակէր: Միջօ կը հեռանար այն ատեն միայն, երբ ճրագը մարէին:

Այդ գիշեր ալ սովորականին պէս Միջօ ձայն տուաւ մուրացիկին:

- Աղբար Սաքօ:
- Ի՞նչ է, Միջօ:

Մասալ մը պատմէ, աղբար: Միջօի ձայնը կ'երերար, կ'աղերսէր մուրացիկին, որովհետեւ իր կեանքը, իր միակ մխիթարութիւնը հէքեաթներուն մէջ կը գտնէր:

— Քնացիր, Միջօ, վաղը Ս. Սարգիսին օրն է, կանուխ պի ելլեմ, — կը խօսէր մուրացիկը:

Վաղը Ս. Սարգիսին կիրակի էր: Այդ գիշեր մուրացիկը աւելի կանուխ պառկած էր՝ յաջորդ օրը, արեւէն առաջ, Ս. Սարգիսին լեռը ելլելու համար: Մուրացիկն ալ իր հաշիւն ունէր: Վաղը ուխտի օր է: Մօտակայ գիւղերէն շարք շարք ուխ-

տաւորներ՝ երեք օր ծոմ բռնած՝ ուխտի պիտի դային: Ուխտի օրը մուրացիկին օրն էր, որովհետեւ տօնի օրերուն մարդիկ աւելի առատածեռն կ'ըլլան: Միայն թէ վաղը ձիւն չգար, փոթորիկ չըլլար:

Մուրացիկը չէր սիրեր Միջօի խնդրանքը մերժել: Ամէն անգամ նոր հէքեաթ մ'ունէր պատմելիք: Այս անգամ ալ պատմեց Ս. Սարգիս զօրավարին հէքեաթը: Անոր ձիուն գովքն ըրաւ: Ըսաւ, որ փոթորկոտ դիշերներ, Ս. Սարգիս՝ իր թռչող ձիուն, Բեգասին վրայ հեծած՝ լեռնէն կ'անցնի, քարին վրայ ձգելով իր ձիուն պայտերուն հետքերը: Պատմեց, որ ամէն տարի երիտասարդ տղաներ ու աղջիկներ ծոմ կը պահեն, ուխտի կ'երթան ու կ'աղօթեն, որ Ս. Սարգիս իրենց շնորհ ու գեղեցկութիւն տայ: Աղանի կը զոհաբերեն, որ Ս. Սարգիս իրենց մուրազը տայ:

Մուրացիկը կարճ կապեց իր հէքեաթն ու քնացաւ: Հագիւ իր քունին մէջ խորունկցած էր, երբ հեղ մ'ալ, տեսնես, Միջօ ձայն տուաւ նորէն:

- Աղբար Սաքօ:
- Հը՛, հը՛:
- Աղբար Սաքօ, էդ Ս. Սարգիս իմ մուրազն ըլ կուտա՞յ:
- Հէլպէք կուտայ: Դէ՛հ, քնացիր, Միջօ՛:

Ծոմ պահողները բաղդաւոր էին. բաղդաւոր էր նաեւ մուրացիկը: Ս. Սարգիսին օրը, թէեւ օղը մի քիչ ցուրտ էր, սակայն արեւ կար ու ձիւնը արեւին տակ կը փայլկլտար աղամանդի ցանուած փոշիներու պէս:

Օտի գիւղերէն տղաներ եւ աղջիկներ նաչխուն Էնքարիներով ուրախ գուարթ Ս. Սարգիսի լեռը կը բարձրանային:

- Էդ ո՞վ է, — գիւղացիները կը հարցնէին իրարու, երբ հեռուն կը տեսնէին մէկը, որ միսմինակ իրենց կը հետեւէր:
- Թերեւս մուրացկան է, — կը պատասխանէր մէկը:
- Չէ, գէլ է, գէլ, — կը խօսէր ուրիշ մը կատակելով:
- Հա, մուրս գլուխնիդ, ի՞նչ գէլ, ի՞նչ մուրացկան. Սառիկին տղան, Միջօն է, — կը ճշդէր աչքերով հեռատես աղջիկ մը:
- Գիւղացիները կը կատակէին. խնդալու համար, Միջօին ուխտաւոր ըլլալու հանգամանքը կուտային:

— Ծօ, ես քէ բան մի ըսեմ. էդ Միջօն կուգայ Ս. Սարգիսին մոմերը գողնալու:

- Չէ, էն վեր չ'գար, — կը ճշդէր ուրիշ մը: Էն քէլ Ղուկա-

սին դուղախներուն քով կ'երթայ, որ աղուէսները գողնայ:

Միջօն հեռուներէն կը հետեւէր ուխտաւորներուն այնպէս, ինչպէս յաճախ եղած էր անպաշտօն յուղարկաւոր մը դադաղներու հետեւէն:

Միջօն անպաշտօն ուխտաւոր մըն էր, նաչխուն Էնքարի չունէր. աղտոտ էր. ֆէսը իւղոտ էր. յարդով ծեփուած ու սառած կօշիկներուն մէջ ցուրտէն կարմրած էին ոտքերը:

Միջօն չէր համարձակէր գիւղացիներուն հետ միասին լեռ բարձրանալ ու միշտ հեռուներէն հետեւեցաւ անոնց:

Ս. Սարգիսի քարին շուրջ, բոլորակ կազմած, խոնուած էր բազմութիւնը: Միջօ հոն տեսաւ ծանօթ մի քանի մուրացիկներ. հոն էր աղանի ծախող Մնչիկը, նաեւ ժամկոչը, որ մոմ կը ծախէր:

Միջօ նկատեց, որ ուխտաւորներէն ոմանք մոմ կ'առնէին, շատեր աղանի կը գնէին: Ամէն ուխտաւոր իր ձեռքի աղանին քարին վրայ կը մորթէր, յետոյ ծունկի կուզար, խաչ կը հանէր ու կը սկսէր իր աղօթքը, որ Ս. Սարգիս իր մուրազին հասցնէր:

Միջօ կը դիտէր այդ բոլորը: Ո՛րքան կը բաղձար ինքն ալ ծունկի գալ, իր գլուխը Ս. Սարգիսի քարին դէմ ջարդել ու ընել իր փոքրիկ աղօթքը: Ի՞նչ հոգ, թէ ուխտաւորները խնդային իր տարիքին, իր ճապոտ երեսին ու գոգոլուած հանդերձներուն վըրայ: Միջօ պիտի ընէր այդ, եթէ միայն աղանի մը ունենար: Միջօի համար աղանի մը ձարել դժուար բան չէր: Ուխտաւորներէն առաջ գիւղ վերադարձաւ: Մի քանի անգամ Մնչիկի աղանետան շուրջը թափառեցաւ ու անհամբեր սպասեց, մինչեւ որ գիշեր դար, մինչեւ որ մարդիկ քաշուէին փողոցներէն ու Մնչիկ իր կնոջ հետ տուն մտնար:

— Հէյ, էրիմարդ, տանիքէն ոտքի ձէն կ'առնեմ, — խօսեցաւ յանկարծ Մնչիկին կինը:

— Էս ատենը ո՞վ պիտի ըլլայ, կնիկ. չե՞ս լսեր, դուրսը փոթորիկ է, ցուրտ:

- Էրիկ կնիկ խօսեցան ու լռեցին:
- Քիչ վերջը կինը նորէն խօսեցաւ:
- Աղուընոցէն բան մը ինկաւ, ել տես, ի՞նչ է, շարժիր հէ՞:
- Դուն գործիդ նայէ, կնիկ. էս ատենը շունը չի հաջեր. էս ցուրտին ո՞վ պիտի ըլլայ: Հովն է. աղուընոցին տախտակը վար ձգեց, — կը պատասխանէր Մնչիկ, ճրագրին առջեւ, ցերեկի

ծախած աղանիներուն դրամները հաշուելով:

Հովը չէր եւ ոչ ալ փոթորիկը: Միջօն էր, որ՝ Մնչիկին լաւագոյն աղանիներէն մէկը գողցած՝ տանիքէն վար ցատկած էր:

Միջօ աղանիին իր մերկ ծոցին մէջ ժիր բռնած, դէպի Ս. Սարգիսին քարը ճամբայ ինկաւ: Անցաւ կամուրջէն, ուրկէ անցած էր իր կովին հետ ուրախ օրերուն: Միջօ տեսաւ Ս. Սարգիսի լեռը բուքի մէջ բռնուած: Ո՞վ դիտէ, թերեւս Ս. Սարգիսն էր, որ կ'անցնէր ցուրտին ու բուքին մէջէն, տարին մէկ անգամ միայն դալու համար:

Բուքը ո՞րքան նման էր անոր ձիուն գոյնին: Ս. Սարգիսն ինչո՞ւ կ'աճապարէր: Կար տակաւ ուշ մնացած ուխտաւոր մը, Միջօն, որ կէս ճամբան եկած էր արդէն եւ դեռ ուժ կուտար իր ցուրտէն թմրած ոտքերուն՝ զոհին հետ տաճարն հասնելու ու ընելու իր փոքրիկ աղօթքը հետեւեալ իմաստով. —

«Ո՞վ մեծդ Ս. Սարգիս. քարերուդ վրայ կը մորթեմ այս իմ զոհը, որ Մնչիկի լաւագոյն աղանիներէն է ու ես գողցած եմ դայն:

«Քարուան չեմ ուզեր, ո՞վ մեծդ Ս. Սարգիս, ոչ թագ, ոչ սպառ:

«Տո՛ւր ինձ ուժը բանակներուդ, տո՛ւր ինձ ուժը քու ուխտավայր լեռներուդ, տո՛ւր ինձ շնորհը քու ձիուդ, որ Սուգիկենց տան ես մշակը ըլլամ»:

Յաջորդ առաւօտ, կանուխ, քէլ Ղուկաս դնաց Ս. Սարգիսի լեռան թակարդները նայելու: Լեռնէն վեր ելաւ եւ, Ս. Սարգիսին քարը դեռ չհասած, դտաւ Միջօի դիակը, — ծնկները քաշուած, մազերը սառերուն կպած, ու երկու թեւերը ցից, աղերսի պէս Ս. Սարգիսի քարին տնկած:

— Այ շունչանորդի, որ դուզախ ուզէիր, կուտայի քեզի, — խօսեցաւ քէլ Ղուկաս, մեղքցաւ ու հայհոյեց, որ յիմար տեղը, դուզախի մը համար, կեանքը վրայ տուած էր:

Անկասկած Միջօն գիշերը եկած էր իր դուզախը գողնալու, — մտածեց ան:

Քէլ Ղուկաս շալկեց Միջօի դիակը այնպէս, ինչպէս յաճախ շալկած էր աղուէս մը ու ուղիղ դիւղ իջաւ:

Դիակը ծանր էր: Տակաւին Լօլիկ Օվանին տունը չհասած՝ քէլ Ղուկաս իր բեռը սայլի մը վրայ դրաւ:

Կանուխ էր. բուխերիկներէն տակաւին ծուխերն սկսած չէին: Դռները սառած իրենց ծխնիին վրայ, իրարու ետեւէ դեռ նոր կը ճգային: Գիւղացիները դեռ նոր դուրս կուգային՝ իրենց դռներուն ձիւները մաքրելու ու եկեղեցի երթալու համար:

— Էդ ի՞նչ է, Ղուկաս, — մօտեցաւ ժամուոր մը:

Քէլ Ղուկաս պատմեց դժբախտ իրողութիւնը: Հետզհետէ հաւաքուեցան ուրիշներ ալ:

Բոլորն ալ խօսելիք մ'ունէին, որովհետեւ Միջօ բոլորին հետ ալ դորձ մ'ունեցեր էր: Մէկին հաւն էր գողցեր, միւսին պատուհանն էր քարոտեր, մէկալի էջին պոչն էր կտրեր:

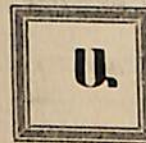
— Էս ամառ, մարս, քորս, ձեռքէն եալսա թոթուեցինք: Էդ մեր պաղչային պատերուն ցուիքները բոլորը վար տուաւ, — Լուսիկին մայրն էր խօսողը:

Ու թելադրեցին քէլ Ղուկասին, որ դիակը ուղղակի եկեղեցի տանի, որովհետեւ կենթադրէին, որ մայրը դիակին իսկ տէր չպիտի ըլլայ: Սակայն հեռուէն, մազերը գզգզուած, հրդեհէն փախչողի մը պէս խելակորոյս՝ մայրն էր, որ Միջօի դիակին կը վազէր, ու խելագարի պէս իր զաւկին դիակը իր կուրծքին սեղմած՝ կուլար:

— Ա՛խ, Միջօ, Միջօ, իմ ապան Միջօ: Տունս ծախէի քեզի դուզախ առնէի: Միջօ, Միջօ, դուրպան քու հոգուդ, դուրպան քու պոյիդ: Միջօ, արթնցիր Միջօ, իմ ապան Միջօ:

Չ Ա Լ Օ

Աւելի ծեր քան մեր գիւղին...

ԻՆԼԻ ծեր քան մեր գիւղին երէցփոխը. սակայն անոր պէս ակնոց չէր դործածեր Չալօն:

Երկու լայն տերեւներու նման երկու ականջները կախ էին, պոչը՝ թոյլ, այլեւս կռնակին վրայ կծկելու անկարող: Ծանր ու միշտ վար ինկած կողերը աչքերուն մեւամաղձոտ երեւոյթ մը կուտային: Դէմքը խորհրդաւոր էր մանաւանդ, երբ ճամբուն վրայ, միայնակ, դունչը լուսնկային տնկած, լուսնկան կը հոտուըտար:

Մեր գիւղի լուսնկան ալ, բոլոր գիւղի լուսնկաներուն պէս, եկեղեցիին դմբէթէն չէր հեռանար. շատ անգամ անոր վրայ կ'իյնար, հոն կը հանգչէր: Չալօին դունչը, հիւսիս երկարող մազնիսի մը պէս, այն կողմն էր միշտ. կը կաղկանձէր ու կ'ոռնար պղինձի պէս արծաղանգուող քարայրներու ձայնով:

Ուաո՛ւ... ուաո՛ւ... ուաո՛ւ...

«Չալօ, օչտ, Չալօ», — կ'արթննային, ձայն կուտային դրացիները: Եւ Չալօն լռեցնելու համար մութին մէջ կօշիկ, կուժի կտորներ վար կը նետէին:

Գէջ նշան էր:

Չալօն կը սթափէր. կը ճանչնար անոնց ձայնը: Յուլիքին մօտ, շապիկ մը վրան մերկ սրունքը քերողը Ուստա Չաքարն էր:

«Հէ՛յ, Չալօ, օր մ'ալ էս Սուրբիկին մեռնելու խապարը չտա՞ս:»

Կը կատակէր Ուստան քնէն թափթփած աչքերու խնդուքով:

Ծեր, իր կեանքին վրայ դողդղացող որբեւայրի Սուրբիկը, կը լսէր. փոքրիկ պատուհանէն կախուած դեղին սեխի մը պէս, դէմքը երեւցնելով կը հայհոյէր, կը տրտուտար, մութին մէջ կ'անիծէր անվերջ:

Ուստա Չաքարին հաճոյքն ալ այդ էր:

Շատ անգամ մեռել չկար: Սակայն ո՞վ հասկցած էր Չալօին եւ լուսնկային դաղտնիքը կախարդական, — ա՛յնքան կախարդա-

կան, որքան դժբէթին եւ լուսնկային մտերմութիւնն էր Չալօին համար:

Չալօն կը լռէր. կը սիրէր իր մտերիմ ձայները լսել իր մինակութենէն չսարսափելու համար: Ոտքերուն վրայ կ'ելէր, սլոշը կ'երերցնէր, յետոյ, երբ Ուստան հեռանար ցուիքէն, Չալօն փոշիներուն վրայ կ'երկննար, լեզուն ներս կ'առնէր, ու դունչը՝ երկու խաչածեւ ոտքերուն վրայ երկնցուցած՝ կը քնանար անհանգիստ, ընդհատ ընդհատ կաղկանձումով:

Լուսնեան մէջ Չալօն քանի մը անգամ գլուխը վեր կ'առնէր: Ոչինչ. թերեւս ցուիքէն կատու մըն էր, որ անցաւ, եւ կամ փողոցին հսկայ սայլն էր, որ մեծ շունչ մ'առաւ:

Ի՛հ, սա սայլերը ո՛րքան ծոյլ ու խորունկ կը քնանան. չեն արթննար, մինչեւ որ մարդիկ չ'գան, չհրմշտկեն, ականջներ չ'անցնեն, եզները չ'ծեն. այն ատեն միայն կ'արթննան, ու կը սկսին դէպի դաշտ քնաթաթախ, լալկան ճղրտուք մը, — կը մտածէր Չալօն:

Լուսադէմին, խորունկ անդունդէն եկող ոտնաձայնէ մը կ'արթննար միշտ: Չալօն կը ճանչնար այդ ոտնաձայնը. կ'ելլէր, կռնակին փոշիները կը թոթորոտէր, բերանը լայն բացած կը յօրանջէր ու կը քալէր այն ուղղութեամբ, ուրկէ ժամկոչը պիտի դար:

Չալօն, սլոշին վրայ քսուելով, կը մօտենար անոր. խնկահոտ փէշերը կը հոտուրտար այնպէս, ինչպէս բորոտներ Յիսուսի փէշերուն պիտի քսուէին, ջերմեռանդ ու երկիւղածօրէն. որովհետեւ Չալօին համար բովանդակ տիեզերքին մէջ չկար այնքան ամենակարող մէկը, որքան ժամկոչն էր:

Արեւը անոր ոտնաձայնէն կ'արթննար ու աստղերը մէկիկ մէկիկ կը պահուէին. լուսնկան կը տփուռնէր, թիթեղի դոյն կ'առնէր, երբ ժամկոչը դուրս ելլէր տունէն: Անոր ոտնաձայնէն պատերուն ստուերները՝ տենդէ բռնուած՝ կը դողդղային: Արդեօք ժամկոչին հրամանովը չէ՞ր որ լուսնկան դիշերները գըմբեթէն չէր հեռանար: Ժամկոչը, եթէ ուղէ, նոյնիսկ մսավաճառ Կիւրեղի բոլոր միտերը վար կ'առնէ ու շունչերուն կը բաշխէ: Ժամկոչի զօրութիւնը մեծ էր Չալօին համար:

Իրաւ ալ, ժամկոչի ոտնաձայնէն արեւը կ'արթննար, աքաղաղներն անոր անցքը կը շփոթէին. ստուերները, տան սողնոցներէն ներս անկիւնները կը սողոսկէին:

Գիւղին մէջ կը սկսէր եռուզեռ մը:

Գօթանենց տան մշակները եզները դուրս կը հանէին, խոփերը կը հնչեցնէին՝ ակամայ քարերուն զարնելով, եզներու վզին սամինները կը կապէին, ու քոթոթ՝ մէկ ականջին ներսի մասը դուրս շրջուած իշու մը վրայ կը բառնային սերմնցու ցորենը:

Չալօն հոն էր. իր ետեւի երկու ոտքերուն վրայ պղպած՝ արագ արագ իր թաւ սլոշը գետին կը զարնէր, — նշան իր բարի ու անսահման ուրախութեան:

Ո՛րքան կարօտցեր էր մարդիկ:

Ու ձիերու մետաղային խրխինջներուն ու աքաղաղներու սուր կանչերուն ու մշակներու աշխատանքին հետ Չալօն ալ մերթ ընդ մերթ իր բամբ ձայնը կը ձգէր՝ դոհ եւ խնդումբես:

Չալօն, իր ծանր սլոշը գետին քսելով, վիզը կախ, մինչեւ Խաչաղբիւր ճամբու կը դնէր մշակները ու կը վերադառնար հոն, ուր շուկայի քոթոթ շուները՝ վաղուց դիրք գրաւած՝ անհամբեր կը սպասէին մսավաճառ Կիւրեղին:

Կիւրեղ կ'ուշանար:

Շուներէն շատերն իրենց վրայ քթուրտելով գրաղած էին. մէկը իր վէրքը կը լիզէր. ուրիշ մը երեք ոտքերու վրայ կաղալէն դեռ նոր կուգար. մէկայլը՝ քարերուն վրայ չորցած արիւնը կը լիզէր — տկլոր ու քոսոտ շուներ՝ մաղերնին թափած:

Այդ բոլորին մէջ էն լուրջը Չալօն էր՝ մտածկոտ դիմաւճով, պատկառելի, ինչպէս դատաւոր մը:

Կիւրեղ կուգար իր ատենին. սակայն շուներուն այնպէս կը թուէր, թէ ան միշտ կ'ուշանար:

Փողոցի անկիւնէն կը տեսնուէր Կիւրեղը, իւրոտ կողքով մայր տոմարը անութիւն տակ. այս անգամ այժի մը հետ կը քաշքշուէր:

Կիւրեղի ամէն մէկ շարժումին կը հետեւէին շուները, — անհանգիստ, սլուրլուկ աչքերով: Երբ ան պատահաբար իրենց մօտենալու ըլլար, բոլորն ալ իրարու վրայ կ'իյնային, ճամբայ կուտային: Անոր տրամադրութիւնը հասկնալը շուներու համար շատ դժուար եւ իմաստուն աշխատանք էր:

Ի՛հ, ի՛նչ ուժ. Կիւրեղ մատի փոքրիկ շարժումով մը կը բանար դուռը: Շուները անոր ուժէն, անոր դիւային կերպարանքէն կը սարսափէին. որովհետեւ շատերը անոր հարուածներէն հաշմանդամ դարձեր էին:

Շուններուն այնպէս կը թուէր, թէ Կիւրեղի դէմքին բոլոր զգայարանքները իրենց տեղերէն խախտած էին: Այդ երեւոյթը կողտային մասնաւորապէս անոր թաւ յօնքերուն տակ ապաստանող շիւ աչքերը: Խոշոր քիթը կարծես ճակատին մէջտեղէն կախուած էր. ակունները սխալ շարուած էին. ականջները վեր վար փակցուած: Անոնց այնպէս կը թուէր, թէ այդ զգայարանքները բոլորը մէկ կը շարժէին, երբ կը բարկանար եւ կամ մտին դինը կը պոռար: Չալօն մասնաւորապէս աչքերը չէր հեռացներ Կիւրեղին եղջիւրածեւ պեխերուն քովի այն խոշոր խալէն, որ պիծակի գոյն, պիծակի ձեւ ունէր, սակայն քիթն քովէն չէր հեռանար:

Կիւրեղ դանակով լեցուն կաշիէ գօտին կը կապէր, արիւնոտ, կապոյտ շապիկը կը հագնէր ու դուրս կ'ելլէր:

Հոն այծին շուրջը կը հաւաքուէին գեղին կօշկարն ու արօր, մած շինող Ուստա Չաքարը. կանուխ կուգար նաեւ երէցփոխը իր ճաշին համար լաւ երշիկցու մը ապահովելու:

«Լաւ մսացու է, հը», — կը դովէր երէցփոխը:

Չալօն կարծիքն ալ այդ էր:

Իսկ այծը կ'որոճար արագ, մկրատի նման իր կզակները շարժելով: Ունէր փոքրիկ մօրուք մը, որ կը շարժէր կզակին հետ արագ արագ: Անոր աչքերը՝ կապտորակ քարերուն ու կանաչ մամուռներուն վրայէն սահող առուակի գոյնն ունէին: Անմեղ, սիրուն այծ մը, որ թերեւս երէկ, բլուրին վրայ, փունջ մը խոտ բերանին՝ կապոյտ ճանճի մը բզզիւնին կ'ունկնդրէր, այժմ՝ անգիտակ իր վախճանին՝ կ'որոճար, յաճախակի կըճղակները գետին կը զարնէր աղտոտ ճանճերը քշելու համար. նոյնիսկ եղջիւր կը բռնէր իրեն շատ մօտեցող աղտոտ շուններուն:

Կիւրեղ անգամ մըն ալ իր դանակը երկաթին կը քսէր ու այծին կոտորաններէն կը քակէր կապը. յետոյ՝ դանակը կը խածնէր. մէջքը դեւի մը պէս այծին վրայ կը ծռէր, կը բռնէր անոր երկու ոտքերն ու թըփ գետին կը ձգէր:

Այժմ կ'աղաչէր, օտարոտի ու լալկան մայիւնով: Յորեաններուն վրայ բոլորակ դարձող փոքրիկ փոթորիկ մը կ'ըլլար, կը ցնցուէր, կը թփրտար. այդքան միայն: Արիւնը մինչեւ շուններուն վրայ կը ցայտէր: Շունները աւելի կը մօտենային, կը խոսային, կը խրխուային, արիւնը լակելու համար զիրար կը հրմշտուէին:

Այդ շուններուն մէջ առաջնութիւնը Չալօնն էր. շատ հեղուրիչ խոշոր շան մը հետ, դէմ դէմի, կը սկսէր շատ կարճ գըզուրտուք մը, որ կը վերջանար իր յաղթութիւնով. քոստներուն մէջէն յանկարծ կը պատժէր փոքրիկ, աներես շնիկ մը, որ ճշարով անկիւն մը կը քաշուէր:

Շունները կը վախնային Չալօն. թէեւ տարիքոտ, սակայն վարպետ կոռուող մըն էր:

Մատղաշ արեւը, ճարպոտ մսի գոյնով — ինչպէս կը նկատէր Չալօն — ցուիքներէն վար կը կախուէր ու հետզհետէ վար կուգար, կը ճերմկնար, կը հասնէր մինչեւ այծի փոռուած փոսդին, որուն վրայ Կիւրեղ փոքրիկ կացինով այծի ոսկորները կոտրած ու ջարդած էր միսը, որ ներկուած էր կարմիր ու ճերմակ դեղեցիկ գոյներով:

Կիւրեղ մսի կտորները կեռերուն վրայ կը շարէր: Օ՛հ, այդ կեռերը այնքան բարձր էին Չալօն համար, որքան երկինքն էր:

Շուններէն շատեր կը սպասէին. կացինի հարուածներէն նետուած ոսկորի կտորներուն ետեւէն կը վազէին. կը սպասէին, մինչեւ որ բոլոր միսերը կեռերուն վրայ կախուէին. մինչեւ որ կտոր կտոր ծախուէին. մինչեւ որ միսը հատնելու ըլլար:

Չալօն սպասող շուններէն չէր: Երէցփոխին ուսերուն պէս կը հաւաքէր իր պոչը ու իր բնակած փողոցը կ'երթար, ուր արդէն մանուկները վաղուց արթնցած էին. բուխերիկներէն ծուխը վաղուց սկսած էր, ու ժամուորներ դուրս կուգային: Չալօն եկեղեցիին ճամբուն վրայ կը կենար, կը խառնուէր անոնց հետ ջերմեռանդ ժամուորի պէս:

Ժամուորները կ'անցնէին: Արեւին հետ, փողոցին մէջ կը մազուէր հացի բարկ հոտ մը:

Դոթանենք հաց կը թխէին:

Բարկ թոնիրին վերեւ, հացթուխը՝ բոցէն կարմրած, թոնիրին վրայ կը ծռէր կ'ելլէր, վրան գլուխը գորշ շորերով փաթաթուած: Հարսներ, աղջիկներ գունդ կը գտնէին, պլիկ կը բանային մեծ ու կլոր լուսնիկն պէս: Պլիկները խոնջայէ խոնջայ կը նետէին, մինչեւ որ կը հասնէին հացթուխ Սառիկին, Սառիկը կ'առնէր, մալէզ կը քսէր ու արագ, շատ արագ թոնիրի կարմիր կողին կը տանէր:

Լուռ ու հանդարտ շուքի մը պէս՝ կրակտան դռան վրայ կեցողը Չալօն էր: Գլուխը վեր վար կը շարժէր, պոչը կ'երեւոյցնէր:

Օ՛հ, այդ պահուն, անոր աչքերը որքա՛ն բարի էին, մեռնի դոյն ունէին, կարծես մեռնի երկու խոշոր կաթիլները ըլլային:

Չալօն աներես չէր, ներս մտնել չէր համարձակեր. միայն դունչը մարմնոյն հետ աւելի ներս կ'երկարէր երբ մէկը պատահարաբար իրեն մօտենար:

Չալօին առջեւ շատ անգամ ամբողջ հաց մը կը նետէին, որովհետեւ փողոցին փորձառու պահակն էր. տուները կը հսկէր: Տանիքներուն վրայէն շատ արագ անցնող հովն իսկ կ'իմացնէր:

Չալօն՝ դո՛հ եւ կուշտ, ետեւի երկու ոտքերը կը ծալէր. իր պոչին հետ, առջեւի երկու ոտքերը երկնցուցած, սեմին քով կը պառկէր: Ան չէր շարժեր նոյնիսկ, երբ հաւերը պոչին վրայէն կ'անցնէին եւ կամ հաւձագ մը անոր կունակին վրայ թաօնէր մէկ ոտի վրայ:

«Պէրէֆէթով ըլլի խաթուն»:

Չալօէն յետոյ այս անգամ հացին հոտը առնողը կուզ մուրացիկն էր: Վախով խելով ձեռքին փայտը միշտ Չալօին կողմ բռնած, կ'օրհնէր տունն ու տաւարները. ջահիլ հարսներուն երկար արեւ կը բաղձար. Հայր Արքահամու սեղանին առատութիւնը կը ցանկար բոլոր տուններուն: Մուրացիկը չէր արանջար, կ'օրհնէր միեւնոյն անկեղծ բաղձանքով, եթէ մերժէին նոյնիսկ. սակայն խոշոր դունչով, մեծկազ ախոռով գեղացուն տունէն ո՞վ կը նար մերժել:

Չալօն աչքերուն տակէն կը նայէր, կը դմոտար, նոյնիսկ անեցիներուն ծառայութիւն մը մատուցած ըլլալու համար, քանի մը անգամ մուրացիկին վրայ կը հաջէր, ու կը լռէր, երբ իր անունը տային: Սակայն Չալօն միշտ կասկածոտ էր, կիսախուր աչքերով. ատեն ատեն վեր կ'առնէր իր կոպերը ու կը նայէր, մինչեւ որ հեռանար մուրացիկը:

Կէսօր է: Արեւը Գոթանենց չարտախը ինկաւ: Արեւէն ու հացէն յետոյ այս անգամ ամբողջ փողոցը մանուկներու ձայնով բոնուած էր: Մանուկները դպրոցէն կ'ելլէին: Չալօն արտորանքով փողոց կ'ելլէր, զուարթ հաջիւն մը ձգելով: Մանուկներուն հետ կը խառնուէր. դունչը անոնց ձեռքերուն, փէշերուն, երեսներուն կը քսէր: Մանուկները անոր հետ կը խօսէին այնպէս,

ինչպէս իրարու հետ, եւ չէին ուզեր հաւատալ, թէ Չալօն իրենց խօսածներէն շատ բան չէր հասկնար: Մինչեւ դպրոցին բակը կ'ընկերանար մանուկներուն, անոնց հետ վազվզելով: Չալօ քանի մը անգամ փորձած էր մանուկներուն հետ եկեղեցի մըտնել. սակայն զարմացած էր, թէ ինչո՞ւ ներս չէին թողեր:

Ժապաւէն կապող ու իրենց տէրերուն հետ տօնավաճառ երթող քաղքենի շուներուն պէս, Չալօն հնարամիտ ձեւեր չունէր, սակայն մանուկները զայն շատ կը սիրէին:

Չալօին ընտանի ձայնը, մտերիմ դիմադիծը, մանաւանդ չարածճի կատակներու դիմացող բնաւորութիւնը բաւական էր, որ մանուկները իրենց հաց ու պանիրին կէսը անոր հետ բաժնէին ու փողոցին վրայ անոր հետ ճաշի նստէին:

Մանուկները կը հեծնէին անոր վրայ, պոչը ու ականջները կը քաշէին. բայց երբ հեռուէն շուներու գոչուրուրէի մը ձայնը կը լսուէր, Չալօն յանկարծ վար կը թափէր իր վրայ հեծած մանուկները, եւ կը փութար կուռի վայրը. կը պատահէր որ այդ պահուն մանուկի մը գլուխը դետնին կը զարնուէր, եւ լալէն մօրը քով դանդատի կ'երթար:

«Ո՞վ դարկաւ դաւակո»:

«Չալօն», — կը պատասխանէր փոքրիկը եւ միտքը կը դնէր այլեւս Չալօին հետ չխօսիլ, քէն պահել:

«Չալօ, Չալօ», — կը կանչէր ճոպոտ երեսով Սրգօն:

Չալօն, պատերուն տակէն քսուելով, խնդումներս, կը մօտենար մանուկներուն ու անոնց քով կը նստէր: Սրգօն կը հանէր իր գտակը ու Չալօին գլուխը կը դնէր. անոր ուսերէն կողմնակի կը կախէր նաեւ քերականին պայուսակը ու յետոյ, քերականն անոր քթին դէմ բռնելով, կ'ըսէր. —

«Կարդա՛, Չալօ, Ա, Բ, Գ»:

«Ա, Բ, Գ» կը կրկնէին միւսները:

Չալօն՝ լեզուն դուրս ձգած՝ հեւալով անոնց երեսին կը նայէր, ծոյլ աշակերտի մը նայուածքով, — անորոշ ու բթամիտ: Սրգօն կը նեղանար. կը հանէր գլխարկն ու պայուսակը. Չալօն երեսին ապտակ մը կ'իջեցնէր այնպէս, ինչպէս վարժապետը յաճախ իջեցուցած էր իրենց երեսին: Ու հեղ մ'ալ բոլորը մէկ կը վազէին դպրոց: Չալօն ալ անոնց հետ մինչեւ դպրոցին դուռը կը վազէր ու յետոյ՝ մոռութը կախ՝ կը վերադառնար, երբ դպրոցին դուռը կը գոցէին իր դէմ:

Երեկոյին Գոթանենց փողոցին ունձպէրները, կերակուրնին դգալտելէ յետոյ, դուրս կ'երնէին. իրարու ձայն կուտային ու կը հաւաքուէին ձէթ քարին քով: Հոն էին նաեւ Ուստա Չաքարը, երէցփոխն ու Չորեպան Թաթոսը:

Անոնք իրենց ոտքերը ծալլած, պատին կոթնած, կողմնակի եւ կամ ստամոքսի վրայ պառկած կը խօսակցէին:

«Վախտնօք եօթը ջորիններով Տիարպէֆիրի պատէնին որ մօտեցանք», — կը սկսէր Թաթոս իր կեանքի հէքեաթունակ պատմութենէն:

Հէքեաթը դեռ չլմնցած, հեղ մ'ալ տեսնես, քը՛սդ, կամաց մը կը մօտենար նաեւ Չալօն ու շիփշիտակ անոնց շարքին կը նստէր:

«էդ ժմուն կոչնակը քըլս քըլս է, Սահակ. սանկ, ձայնաւոր կոչնակ մը չկախէ՞ք», կը խօսէր ունձպէրներէն մին՝ երէցփոխին:

Անկասկած Չալօն եթէ գիտնար, որ երէցփոխը ինչ պաշտօն ունի եկեղեցիին մէջ, ինքն ալ ունձպօր նման պիտի բողոքէր կոչնակի ձայնին մասին: Չալօ վաղուց նկատած էր, որ կոչնակին ձայնը հետզհետէ կը տկարանար. այդ իսկ պատճառով լուսնկան սկսած էր շատ դանդաղիլ ու գմբէթէն շատ ուշ հեռանալ:

Չալօն իր կեանքէն՝ շատ բաներ ունէր պատմելիք, քան երէցփոխը:

Երէցփոխը գրեթէ ոչինչ ըրած էր իր կեանքին մէջ. սիրած էր եկեղեցին եւ մէկ մըն ալ կաղամբի քուրջիով պատրաստուած ձուածեղ. ահա բոլորը:

Իսկ Չալօի կեանքը եղած էր արկածալից. ան կրնար իր կոխներէն պատմել, գիշեր ժամանակ գողերէն ստացած վէրքերը ցոյց տալ: Ան կրնար, ծերացած ու քաջալ ասպետի մը պէս, իր կեանքէն հէքեաթներ պատմել, եթէ միայն իր վանկերը երախայի եւ կամ ալիքի ձայներուն պէս կցկտուր, անկապ չըլլային:

Չալօն անոնց խօսած երկար բառերէն շատ բան չէր հասկնար. անոնց դէմքերու մկանային շարժումները դիտելէ ձանձրացած՝ կը սկսէր ետեւի մէկ ոտքով իր վիզը քերել: Սակայն ամէն անգամ, երբ երէցփոխը կը խօսէր, Չալօ կը դադարեցնէր իր քերուրտուքը, ականջները կը շտկէր ու շեշտ կը նայէր անոր դուրս ցցուած կոկորդի ոսկորին, որ մաքուր նման վեր վար կ'իջնէր, բառեր կը գործէր:

Երեկոյին ուշ ատեն կը բաժնուէին իրարմէ: Է՛հ, մարդիկ

բոլորն ալ հեռացան: Չալօն մինակ էր: Նորէն լուսթիւն, նորէն լուսնկան: Չալօ՛ իր մոխրէ անկողինը կը շտկուէր: Ա՛խ, նորէն իր այլանդակ երազները: Այդ գիշեր լուսնկային լայնութեան վրայէն սեւ կատու մը անցած էր՝ զգոյշ քայլերով ... Չալօ արթնցաւ. ոռնաց ... ախ, այս ժամկոչն ինչո՞ւ կ'ուշանար:

* * *

Ամառուայ տաք միջօրէի մը, գիւղը գրեթէ ամայի էր, դըպրոցը՝ փակուած, գիւղացիները բոլորն ալ դաշտի աշխատանքի լծուած էին: Ծուները՝ շողուն, առուին եզերքները կը պառկէին եւ կամ բաց մնացած տուներէն ներս, թաց ու գով տեղեր կ'պաստանէին: Չալօն դըպրոցի ճամբուն վրայ, միսմինակ, արեւին տակ կեցած էր, անորոշ ու մեղամաղձոտ:

Այդ օրը դըպրոցի մանուկներուն ան ի դուր սպասեց: Քանի մը անգամ մինչեւ դըպրոցին դուռը գնաց. փակ էր. թաթերը դռան վրայ՝ անորոշ աղմուկներ ըրաւ: Դըպրոցի բակը ամայի էր, ինչպէս թափուր մնացած փեթակը մեղուններուն:

Աշխարհը ի՛նչ շուտ փոխուեցաւ, — մտածեց Չալօն:

Անօթի էր: Դունչը՝ Գոթանենց բաց մնացած դռնէն ներս երկնցուց. մարդ չկար. հաւերը միայն, բակին մէջ՝ անպէտ ձրդուած երկրագործական գործիքներուն վրայ թառած, սկսած էին ձայնաւոր եղերական կրկնոց մը: Անդին, տան կատուն արօրին տակ ինքզինք կը պահէր:

Ու տանիքին վրայ անծեղ մըն ալ, փայտեայ ձողի մը վրայ թառած՝ կը կանչէր խէ՛ խէ, ու խաթուն Մամային օճառը գողնալու առիթի մը կը սպասէր:

Չալօն քանի մը անգամ հաջեց. մարդ չկար:

Անտարակոյս աշխարհը փոխուած էր: Այդ օրը, չորրորդ անգամն ըլլալով, Չալօն Կիւրեղին խանութին առջեւ կանգնեցաւ: Կեռերուն վրայ ոչինչ կար, միայն ուլի մը թոքը, ան ալ մեղուններուն ու ձանձերուն կեր դարձած. իսկ Կիւրեղ անդին կօչկակարին հետ խօսքի բռնուած էր: Չալօն կամաց մը խանութէն ներս մտաւ ու աճապարանքով՝ ուլի ոտք մը խածած՝ դուրս ելաւ: Կիւրեղը տեսաւ. հաւար տուաւ. մեծ դանակն առաւ, վազեց ու շիտակ Չալօի կոնակին իջեցուց:

Չալօն ձրեց ուլի ոտքը. վայնասունը ամբողջ գիւղը բռնեց

— այնքան աղաչաւոր, որքան հրդեհուած նաւի մը ընկղմումը:

Այդ օրը, Չալօն ամբողջ օրը իր մոխիրէ անկողնին վրայ կը դ-կզաց: Արիւնը կ'իջնէր. կը փորձէր վէրքը լիզել. սակայն վէրքը թիկունքին վրայ էր. երկար լեզուն հաղիւ կը հասնէր:

Յրեկոյին, գիւղացիները դաշտէն գիւղ վերադարձան. նորէն՝ աղմուկ, նորէն կեանք. փողոցը ծիծաղով լեցուեցաւ: Բայց այդ օրը Չալօն իր տեղէն չէր կրնար շարժիլ:

Քանի մը օր յետոյ, Չալօն սկսաւ քայլել, ուռեցած վէրքով. այլեւս Կիւրեղի խանութին առջեւ երթալ չէր համարձակեր: Հեռուէն, երբ Կիւրեղի ոտնաձայնը կը լսէր եւ կամ անոր իւզոտ շապիկին հոտը կ'առնէր, Չալօն՝ պոչը փորին կպցուցած՝ կ'ա-ձապարէր սայլին տակ մտնել:

Չալօնի վէրքը հետզհետէ որդնոտեցաւ, այլեւս անտանելի դարձաւ: Երբ տուն մը մտնէր, տնեցիները իրար կ'անցնէին, փայտի անխնայ հարուածներով Չալօն դուրս կը ձգէին: Գոթա-նենց դուռը անոր դէմ դոցեցին խալառ. սլատահաբար ներս որ մտնէր, անոր ետեւ տան երկաթէ ակիշը եւ կամ աւելը կը նե-տէին: Անոր վէրքը անտանելի էր:

Չալօն՝ այլեւս կծկուած, փողոցին վրայ, անպէտ, գլանը կտորած սայլին տակէն դուրս ելլել չէր համարձակեր: Կը վախ-նար մարդերէ:

Չալօն սայլին տակ կմախք դարձաւ. կռնակը աղեղնաձեւ, մագերը սկսան թափիլ. մորթը շերտ շերտ կողերուն մէջ մտաւ: Երբեմն միայն սայլին տակէն դուրս կ'ելլէր, երբ փողոցը մարդ չկար. ու քնէն նոր արթնցած, աչքերը շեխուած, աղտոտ մա-նուկի մը ձեռքէն կը խլէր խոշոր հացի կտոր մը ու նորէն կը պահուէր:

Շատ անգամ, իրեն շատ ծանօթ մանուկները, սայլին շուրջը հաւաքուած կը խաղային, նոյնիսկ իրեն անունը կը կանչէին:

Չալօն կը լսէր անոնց ձայնը: Ա՛խ, որքա՛ն կը սիրէր դուրս ելլել, անոնց ձեռքերը լիզել, նորէն բարեկամ ըլլալ անոնց հետ: Մարդիկ ի՞նչ շուտ չար եղան:

Չալօն գլուխը վեր կ'առնէր պահ մը ու յետոյ՝ լեզուն կախ՝ աչքերը միշտ գետնին կը մնար մտածկոտ: Ան քէն ըրած էր նաեւ մանուկներէն. որովհետեւ եղած էին չարեր, որ իր ետեւ քար նետած էին. նոյնիսկ փորձած էին իր պոչէն թիթեղէ հին դոյլ մը եւ կամ ծանր քար մը կապել:

Աշխարհ փոխուած էր ու Չալօն չհասկցաւ, թէ ինչո՞ւ իրեն համար այս անգամ լուսնկան ու մենութիւնը աւելի մխիթարա-կան էին, քան ցորեկները: Գիշերները միայն, երբ այլեւս մարդ չկար փողոցները, Չալօն սայլին տակէն դուրս կ'ելլէր, նոյն իսկ մինչեւ Կիւրեղի խանութին մօտերը կ'երթար ու կը թափառէր քնաչըջիկի մը պէս:

Գիշեր մը Չալօն աւելի հեռացաւ, գիւղէն դուրս ելաւ ու ինք-դինք տարրեր աշխարհի մը մէջ գտաւ: Հոն տուներ չկային, զինք սարսափեցնող ոտնաձայններ չկային, հոն չկար դմբէթ: Այնտեղի լուսնկան բարտիի մը ծայրէն կախուած էր, ու մտաւ կանեփնե-րուն մէջ:

Չալօն հեռացած էր մարդերէն, մարդերէն ստացած վէրքը՝ կռնակին:

Ամէն կէս գիշերին, երբ գիւղին վրայ աստղերու լուսնիւնը կախուած էր, կանեփներէն եւ կամ չհնձուած ցորեաններէն կը լսուէր ահաւոր ոռնուկ մը.—

Ուաո՛ւ... ուա՛ւ... ուաո՛ւ...

Չալօն կանեփներէն դուրս կուգար, գիշեր ատեն, լուսնկին տակ, իր ոսկրուտ, աղեղնաձեւ կռնակով՝ ապառաժի մը վրայ տեղաւորուած՝ այս անգամ դուռնը դէպի գիւղ, կ'ոռնար: Անոր ձայնը աստղերէ աստղ կը դղրդար. կարծես Նիրվանայի յաւի-տենական պարապուեթեան մէջ ըլլար:

Հօ՛Ք, հօ՛Ք, հօ՛Ք... Չալօի ծեր ձայնն էր:

Գիշերի ամայութեան մէջ անոր հաջունը կը ձգէր չոփ չոր արձաղանդ մը: Ան գիշեր ատեն մինչեւ գիւղ կ'իջնէր երբ ամէն արձաղանդ մը: Ան գիշեր ատեն մինչեւ գիւղ կ'իջնէր, լէնֆ, ինչ լուռ էր, երբ լուռ էին փողոցի շուները: Ու կը քայլէր, լէնֆ, լէնֆ ամայի ոփողոցներէն, ինչպէս անօթի ու նիհար գայլը ան-տառին: Ան շատ անգամ շուներու լակոտներ կը յափշտակէր ու կը մտնէր կանեփներուն մէջ:

Գիւղացիները կը սարսափէին անոր ձայնէն: Անդապահը կը հետապնդէր զայն սպաննելու համար. մանաւանդ որ ցորեկ մը, պոչը փորին տակ պահած, վիզը՝ կախ, կանեփներէն դուրս ելած էր ու, դադուակ անցորդի մը քսուելով, խածած էր անոր սրուն-քը: Խածած էր նաեւ թումբերէն խոտ քաղող քանի մը գիւղացի կիներու կրունկները:

Չալօն կատղած էր. անոր բերնին շուրջը փրփուր տեսած էին: Անդապահէն զատ կը հետապնդէին զայն գիւղին բոլոր

մշակները :

Երեկոյ մը, Գոթանենց մշակը տեսած էր զայն հոսող առուի մը մէջ պառկած . արագ արագ կը հեւար : Չալօն, երբ տեսած էր մշակին մօտենալը, ծանր ծանր փախած էր հեռու . եւ հոն՝ հորիզոնին վրայ վերջալոյսին ներքեւ ծուարած՝ սպասած էր, մինչեւ որ դաշտի բանուորները զիւր վերադառնային :

Անգամ մը անդապահը հետապնդած էր . սակայն կանեփնեւրուն մէջ կորսնցուցած էր անոր հետքը : Երկրորդ անգամ ատըրճանակի գնդակը վրիպած էր, իսկ երրորդ անգամ գնդակը մարմնոյն մէջ էր մտած, սակայն չէր վնասած :

Աշուն էր : Նոյն իսկ հնձուեցան կանեփները : Արագիւնները՝ իրենց վիզերնին տնկած՝ իրարու ետեւէ՝ Չալօն վրայէն վաղուց անցած էին : Չալօն դաշտերէն քաշուած այս անգամ քարայրներուն մէջ կ'ապրէր :

Մութ գիշեր մը, Չալօն նորէն զիւր իջաւ : Չայն ձուն չկար . տանիքներէն վեր, տարածութեան մէջ ուշ մնացած ազուաւի սեւ թեւ մը միայն կը շարժէր :

Չալօն, դունչը դետին, պատերուն տակէն ծանր ծանր կը քալէր . անոր աչքերուն մէջ կարծես վառուած ոսկորներու կանաչորակ բոց մը կը ծխար : Կիւրեղի խանութին առջեւ կեցաւ պահ մը : Անցաւ ձէթ քարին քովէն, ուր յաճախ ժողովի նստած էր զիւրի մեծամեծներուն հետ, ու մտաւ Գոթանենց փողոցը, որ իր փողոցն էր . կանգնեցաւ այն ճամբուն վրայ, ուրկէ ժամկոչը կ'անցնէր, կ'անցնէին ժամուորներն ու մանուկները դպրոցին :

Չալօն, քանի մը անգամ պատերուն վրայ միզելէ յետոյ, նորէն քարայրները պիտի վերադառնար, երբ յանկարծ ցուիքին վրայ շարժող ստուեր մը նշմարեց : Չալօն շարժեց աւանջները, նկատեց նաեւ ուրիշ երկու ստուերներ, որոնք փողոցին վրայ իրարու մօտ կուգային ու կը հեռանային : Ա՛հ, մութին մէջ անոնց հասակները ո՛րքան երկար կ'երեւէին : Չալօ յարձակեցաւ անոնց վրայ ու լախտի ծանր հարուածներէն ետ մղուեցաւ . նորէն յարձակեցաւ, անոր ձայնակցեցան փողոցին շուները :

Հեղ մըն ալ, աք՛ւմ . . . լսուեցաւ հրացանի պայթուն մը . յետոյ՝ կարճ վայնասուն մը ու փախչող ոտքերու ձայներ :

Դրացիները արթնցան, դուրս թափուեցան ճրագներով, ու գտան Գոթանենց լաւագոյն եզը, Պօրօն, փողոցին վրայ կեցած, անտարբեր, իր փնջածակերուն յարդերը կը մաքրէր : Գողերն ի-

րենց աւարը թողուցեր ու փախեր էին :

Քանի մը քայլ հեռու, հոն, սայլերուն քով, գտան նաեւ շատ նիհարցած ու շատ ծեր շան մը գիակը :

Ճանչցան :

Չալօն էր :

Գողերը գնդակով սպաննած էին :

ԵՐԵԿ ԱՅՆ ՕՐԵՐՈՒՆ

— Էս փայտը երկնցուցեր ես,...

ԵՐՆԵԿ ԱՅՆ ՕՐԵՐՈՒՆ

Ռ. ԴԱՐԲԻՆԵԱՆԻՆ

— Էս փայտը երկնցուցեր էս, որ անցած ատեն աչքս մխուի, հա՞: Ես չ'պի մեռնիմ Մխսի, Մխսի. քեզ պէս քառսուն քառթառները որ չթաղեմ...

Կը պոռար, կը դրդրար Մնուշ պաճին իր տանիքէն փոռուած լաթերը վար առնելով:

Մխսին՝ կերակուրի խոնջային շուրջ դեռ նոր նստած՝ կը լըսէր Մնուշին ձայնը, կը ջղայնանար, դգալը վար կը դնէր ու բարձր ձայնով կը խօսէր ինքնիրեն.

— Տէր Աստուած, դուն սապա ու լռանք տաս: Սատանան կ'ըսէ...

— Չեմ, չեմ ուզեր որ թոռներդ էս իմ տանիքիս կողմը անցնին, էս տեղերը փորփրեն: Հեղ մըլ տեսնեմ՝ ծնկները կը կոտրտեմ, — կը շարունակէր Մնուշ:

Մխսին ինչպէ՞ս համբերէր:

— Հէ՛յ ջատու, ջատու, ալ հերիք եղաւ. որ ելլեմ... (Մխսին կ'ելլէր) որ կնիկմարդէ վար պի մնամ՝ ալ ի՞նչ բանի համար էս պեխերը, — կը խօսէր ինքնիրեն ձեռքին փայտը փնտռելով:

Մնուշ ալ իր կարգին կօշիկին քէքը կը քաշէր. թերեւս նորէն սկսէր երկու ծերերու կռիւը, եթէ սովորականին պէս Մըխսին տղան չմիջամտէր:

Մխսիի ու Մնուշի կռիւը նոր չէր: Ուղիղ երեք տարի էր: Օր չէր անցեր, որ չդրդրային, չհայհոյէին, չպոռային իրարու: Ըլլար այդ տանիքը կամ եկեղեցիին ճամբան: Դրացիները շատ բան չէին գիտեր. շատ բան չէր գիտեր նաեւ Մխսիին տղան՝ Արութը:

* * *

Այն օրերուն Մխսին սուգի մէջ էր. հազիւ տասնհինգ օր կար, որ թաղեր էին իր միակ ընկերը, կինը: Մխսիի համար շատ դժբախտ կորուստ էր որովհետեւ իր կնոջ, Աննիկին հետ մէկ բարձի վրայ ծերացեր էր:

է՛հ, ի՞նչ լաւ օրեր էին: Ամառները, երբ գիւղն ամբողջ կա-
լի աշխատանքին լծուած էր, երկու ծերերը դռան սեմին վրայ կը
նստէին պահ մը:

Երբ արեւը իրենց վրայ գար ու դիմացի կիսապատին վրայ
խնար, Մխսի ու Աննիկ այս անգամ իրենց թոռներուն հետ ցած-
կեկ տանիքը կ'ելլէին ու՝ արեւոտ պատին կռթնած՝ կը նստէին
հանդարտ:

Անոնք հանդարտ էին ու լուռ, սակայն անոնց շուրջ, միջո-
ցին մէջ, կը յորդէր գիւղին կեանքն ու առատութիւնը:

Թոռները տանիքին վրայ փայտերով ձի կը խաղային: Հեռու-
էն կը լսուէր աղմկոտ աշխատանքը կալերուն: Միջօրէին, երբ
ստուերները սոթթուէին, շատ անգամ երկու ծերերու վերեւէն
կ'անցնէին մեղունները խուռնախիտ, իրենց ետեւ ձգելով հազա-
րաւոր լարերով հսկայ նուագարանի մլ խուլ ձայնը:

Երկու ծերերը, որպէս հովանի իրենց ձեռքերը ճակատնե-
րուն վրայ բռնած, մեղուններու անցքին ի դուր կը փորձէին
հետեւիլ: Անոնց համար կարեւոր էր գիտնալ, թէ ո՞ր ծառի կամ
ո՞ր այգիի մէջ մեղունները պարս տուին:

— Տեսա՞ր որ կողմը անցան, — կը հարցնէր Մխսին:

— Ես ի՞նչ տեսնեմ, տնաչէն, ալ ծեր եմ ծեր, աչքերս շատ
չեն զատեր. միայն շուքի պէս բան մը տեսայ, — կը խօսէր Աննիկ:

— Ինձ էնպէս կուզայ, թէ Մարկոսենց ուռիներուն վրայ
պարս եկան:

— Ես էնոնց ձէնը լսեցի միայն:

— Մինասենց էքուն մէջ պարս տուին, — ձայն կուտար թոռ-
ներէն մէկը, որոնք նոյնպէս իրենց խաղերէն դադրած կը դի-
տէին հետաքրքրութեամբ:

— Հա՞, էդպէ՞ս: Կ'երեւի Արեւիկենց մեղուններն են: Դէ՛հ
վաղէ, իմ աւլան թոռնիկ, — կը խօսէր Մխսի. — գնա՛ Արեւի-
կենց կալը. հիմա էնոնց տունը մարդ չկայ. բանի, գործի ատեն
է, ի՞նչ պի գիտնան: Գնա՛, ըսէ, որ ձեր մեղունները պարս տուին
Մինասենց էքին: Թո՛ղ երթան առնեն, քանի չեն հեռացեր:

Թոռները, բոլորը մէկ, կը վազէին, թարվառ հաւերը փախ-
ցնելով, թէ իրենցմէ ո՞րը պիտի խլէ լուր տալու առաջնութիւնը:

Ամառ ժամանակ, երբ գիւղին մէջ մարդ չկար, երկու ծե-
րերու աշխատանքներէն մէկը կ'ըլլար այդ: Այդ աշխատանքէն
յետոյ երկու ծերեր նորէն կը նստէին քով քովի: Հեղ մ'ալ տես-

նես՝ երկու աքլորներ, կըստ կըստ կտուցնին գետնին ծեծելով ի-
րարու կը մօտենային ու կուռի կը բռնուէին ճիշդ Մխսիի ձեռ-
նափայտին քով:

Մխսի, երբ կը տեսնէր աքլորներու կուռըտուքը, իր մէջ կը
զգար հրճուանք մը, որ հեթանոսական էր: Թող կուտար, որ
կուռէին. շատ անգամ ինք կուտ կը նետէր, իրարու մօտ բերե-
լով կը կոռեցնէր: Այդ պահուն էր, որ Մխսի կատակ մը կը
փորձէր Աննիկին հետ, իր չպուխիմ ծուխը կնոջ երեսին կը փը-
չէր, թեւը անոր վզին շուրջ կը փաթթէր, լաչակին ձեւը կ'աւ-
րէր, եւ կամ կապ մը երկնցնելով, կը խօսէր:

— Դէ՛հ, Աննիկ, փորձէ կտրել էս կապը: Տեսնեմ՝ ուժդ
տե՞ղն է:

Աննիկ կը խնդար իր նիհար ծնօտով ու կապոյտ լինտերով:
Կ'առնէր կապը եւ ի դուր կը փորձէր կտրել, մինչ աքլորները կը
կուռէին՝ յօրինելով նկար մը նաւասարդեան հին օրերու:

Օր մը սակայն եկեղեցիին ճամբան, Աննիկ ըսաւ Մխսիի, թէ
եկեղեցիին մէջ, երկրպագութիւն ըրած պահուն, կոնակը ցաւ
մը շուլլուեցաւ: Ու Աննիկ ուղիղ անկողին դնաց: Երեք օր պառ-
կելէ յետոյ մեռաւ շատ հանդիստ մահով մը:

Մխսի ինքզինք մինակ զգաց այն ատեն, երբ գերեզմանէն
վերադարձին տեսաւ, որ իր հարսը ծալլած վերցուցած է մեռե-
լին անկողինը:

Մխսի որքան կը բաղձար, որ միասին մեռնէին, որովհետեւ
միասին ապրած էին բարի ու չար օրեր:

Ամիս մը վերջ Մխսի մոռցաւ իր կինը այնպէս, ինչպէս կը
մոռցուին բոլոր մեռելները: Սակայն Մխսի իր մենակութիւնը
չկրցաւ մոռնալ:

Այս անգամ, առանձին տանիք կ'ելլէր, աքլորները կը կըռ-
ուեցնէր, թոռներուն հետ կը կատակէր, կալի աղմկոտ աշ-
խատանքին կ'ուռնկնդրէր, սակայն մինակ էր, մինակ: Մխսի օր
մը տեսաւ, որ դրացի Մնուշը իր լաթերը փռելու համար իրենց
տանիքէն կապ մը կը կապէր:

— Կեցի՛ր Մնուշ, էդպէս չըլլար, — խօսեցաւ Մխսի: — Կե-
ցի՛ր, վարէն երկաթէ հալխիկը բերեմ: Էնպէս լաւ է:

Մխսի բերաւ երկաթէ օղակը, կապը ինք անցուց, միւս ծայ-
րը սիւնի մը հաստատեց ու օգնեց, որ Մնուշ լաթերը փռէ:

Երեկոյին, երբ Մնուշ լաթերը վար կ'առնէր, Մխսի մօտե-

ցաւ նորէն ու ուղեց օգնել: Աշխատանք մը, որ իր կեանքին մէջ ցոյց տուած չէր դրացիներուն, ոչ իսկ իր կնոջ: Մնուշ գարմացաւ լուռ:

Ու ալ ամէն օր Մխսի՝ կոնակը պատին կռթնցուցած կը սպասէր, որ Մնուշ տանիք ելլէ: Մխսի ինքն ալ չէր գիտեր, թէ ինչո՞ւ այդ սպասումը: Չէ՞ որ ծեր էին ինք եւ Մնուշ:

Մխսի եւ Մնուշ երկար տարիներու դրացիներ էին: Մնուշ վաղուց կորսնցուցած էր իր էրիկը. այժմ, մօտ յիսուն տարեկան, Մխսիենց պատկից, իր բրիչակը քաշուած, ապրելու համար ջայր կը մանէր, հաց կ'եփէր ու իրիկուն առաւօտ եկեղեցի կ'երթար:

Օր մըն ալ հաց եփած տեղէն Մնուշ տանիք ելած էր ու ձայնը ձգած ճո՛ւ-ճո՛ւ-ճո՛ւ, հաւերը կը կանչէր:

Մխսին հոն՝ պատին կռթնած՝ իր համրիչը կը քաշէր: Այդ օրը Մնուշին ձայնը եկեղեցիին մէջ երգուած սաղմոսին չափ անուշ եկաւ, մանաւանդ որ Մնուշ՝ հացեփոց լաթերուն մէջ փաթթուած՝ աւելի գէր կ'երեւէր: Երեսը թոնիրի բարկ կրակէն կարմրած, ճակատին, երեսին վրայ քրտինքը կը պողէր:

— Ի՞նչ կ'ընես Մնուշ, հաւե՞րը կը կանչես: Հա, ձեր հաւերէն մէկը էդ բակը անցաւ, — խօսեցաւ Մխսի, ձայնը երեքոցնելով:

Մնուշ Մխսիենց տանիքն անցաւ ու, բակին հաւերը կանչելու համար, նորէն իր ձայնը ձգեց:

— Հա՞ց ես եփեր, Մնուշ. եկ, նստէ, հէր օրհնած, աշխարհը մեռնիլ կայ, — շարունակեց Մխսին:

Է՛հ, ի՞նչ ընենք, քանի ուժ կայ՝ ապրուստնիս ճարենք:

— Որ բանի պէտք ունիս, ինձի ըսէ, Մնուշ. ախր դրացիներ ենք:

Եւ աւելի մօտենալով ու ձեռքը պեխերին տանելով, ըսաւ. — Էս տարի մեր կալը լաւ էր: Թէ որ ցորենի պէտք ունիս, մի քանի պարկ ցորեն ձեր տունը կը ձգեմ. թո՛ղ տղաս, Արութը չի գիտնայ:

Մնուշ կասկածեցաւ:

Չորս կողմերէն, բակէն, բարձր տանիքէն, սանդուխներէն հաւերը եկած հաւաքուած էին Մխսիի եւ Մնուշի շուրջ: Փոքրիկ կենդանիները վիզերնին տնկած կը թրվաւային եւ ի զուր կը սպասէին անհամբեր, որ Մնուշ իրենց կուտ ցանէր: Բոլորովին անգիտակ այն ողբերգութեան, որ պիտի պայթէր անձրեւով յղի

ամպի մը պէս: Մխսի յարմար առիթը դտած էր իր ցանկութիւնը յայտնելու: Գիւղն ամբողջ աշխատանքի մէջ էր: Թոռները վար, փողոց զրկած էր: Յածկեկ տանիքին վրայ հաւերէն դատ ոչ ոք կար:

— Հա, փառք Աստծոյ, ինձի պէս ուժեղ տեղն է, — շարունակեց Մխսին, աչքերը խլրցնելով:

— Երեսդ ալ, ըսես, Մնուշ, վարվո՞ւսն վարդ է դարձեր:

Մնուշին կասկածը ճիշդ էր:

Երկինք ինչո՞ւ չէր փլեր, արեւն ինչո՞ւ չէր խաւարեր...

Մնուշ, հակառակ որ հայհոյող, պորպոսան կիներ էր, լռեց: Է՛հ, ի՞նչ պիտի ըսեն, երբ դրացիները իմանան: Ու հերստո՛ սանդուխներէն վար իջաւ, իր ետեւ ձգելով հաւերու երամ մը:

Մխսին յանցաւոր աշակերտի մը պէս պահ մը զղջացած՝ մնաց իր կանգնած տեղը, շրթներուն տալով սուլելու ձեւ:

Մխսին ինքն ալ գիտէր, որ այդ կատակը ծերերու համար չէ: Է՛հ ի՞նչ կ'ըլլար, դրացիներ էին, կրնային քով քովի նստիլ. մինակութիւնը չէր քաշուեր...

Յաջորդ օրը Մխսի նորէն իր սովորական տեղն էր, արեւոտ պատին ներքեւ: Մնուշն ալ երդիքին փայտը շտկելու համար տանիք ելաւ, պորպոսաց, բարկացաւ ու իր տանիքի սահմաններէն անդին քշեց Մխսիին թոռները, անոնց ետեւէն նետելով իր կօշիկը, որ քիչ մնաց Մխսիի գլխին վրայ իյնար:

Մխսի գիտցաւ պատճառը: Գրեթէ ջղայնացած՝ անորոշ բաներ մը մըթմըթաց: Ի՞նչ պիտի ըսեն, եթէ դրացիները իմանան: Չգաց, որ յանցաւորը ինքն էր ու լռեց շատ դժուարութիւնով:

Ուրիշ օր մը Մխսիենց աքաղաղը Մնուշին կիսապատին վրայ թառեցաւ, թեւերը թափահարեց, վիզը երկարեց ու սկսաւ երգել: Կո՛ւ կո՛ւ հազիւ ըրած էր, երբ Մնուշ վրայ հասաւ, իր պատէն վար քշեց աքաղաղը, ձայնը կէս խեղդելով:

Մխսի կը տեսնէր այս բոլորը: Ինչպէ՞ս համբերէր: Ալ ի՞նչ բանի համար էին իր պեխերը:

— Ինչո՞ւ աքլորը վար ձգեցիր, — պոռաց Մխսին՝ ձեռքը ոտքը զոդ ելած:

— Ինչո՞ւ պատիս վրայ կը թառի:

— Պիտի թառի:

— Չպիտի թառի. որ թառի՝ գլուխը կը կտրեմ:

— Ես ըլ քու ծնկներդ կը ջարդեմ:

Թերեւս կռիւը աւելի տաքնար, եթէ դրացիները վրայ չի հասնէին:

— Աքլորը պատին վրայ է թառեր. ի՞նչ կ'ըլլայ եղեր, — կը խօսէին դրացիները, ի հարկէ ոչինչ գիտնալով:

Ուրիշ անգամ Մխսի կը թելադրէր իր թոռներուն, որ Մնուչին երդիքէն վար քար ձգեն, ցուիքը քակեն:

Մնուչ կը դրդարար, կ'անիծէր, տանիք կ'ելլէր, Մխսիի թոռներուն ետեւէն կը վազէր: Եւ դրացիները նորէն կը լսէին անոնց կռիւն ու հայհոյութիւնը:

Մխսիի եւ Մնուչի ատելութիւնը հետզհետէ խորացաւ: Մխսի նոյնիսկ չէր ուզեր, որ Մնուչին փոած լաթերուն շուքը իրենց տանիքին վրայ իյնար: Վա՛յ այն օրուան, որ Մնուչին մէկ հաւը իրենց տանիքին կողմն անցնէր:

Ի՞նչ լաւ օրեր էին. երկու դրացի աքաղաղները, հակառակ իրենց ասպետական կոչումին, գրեթէ միշտ հաշտ էին իրարու հետ:

Ի՛հ, մարդիկ դարմանալի են. ի՞նչպէս հաւերու հաշիւներուն կը թափանցեն, գիշեր ցերեկ իրենց քայլերը կը հսկեն, — կը մտածէր Մնուչենց աքաղաղը. որովհետեւ Մխսի իր ձեռքի փայտը կը նետէր ամէն անգամ, երբ աքաղաղն ուզէր Մխսիենց պատին տակ կտկտացող նաշխուն հաւին մօտենալ:

Մխսի իր ձեռափայտով Մնուչին հաւերուն կէսը հաշմանդամ դարձուցած էր:

Անձրեւոտ երեկոյ մը, Մնուչ սաւան մը ձգած վրան, տանիք ելաւ՝ տեսնելու, թէ կտուրն ինչո՞ւ կը կաթէ: Տեսաւ, որ ճութոնը խախտած էր, այն ճութոնը, ուրկէ երկու տանիքներու ջուրը վար կը վազէր:

Անձրեւոտ, այդ աղմկոտ տարափին մէջ Մխսի ի՞նչպէս իմացաւ Մնուչին ոտնաձայնը: Վեր ելաւ ու տեսաւ, որ ճութոնը իր դրած տեղը չէր, եւ, նորէն իրենց տանիքին կողմը տեղաւորելով, վար իջաւ:

Մնուչ նկատեց, որ հազիւ կաթիլը դադրած էր, նորէն սկըսաւ: Նորէն վեր ելաւ, Մխսին ալ իր տեղէն: Ու ցուիքին վրայ իրարու հանդիպեցան:

— Էդ ճութոնը չմօտաս, — խօսեցաւ Մխսի՝ բարկացած:

— Հէ՛, անաստուած, դժոխքի կրակ, ընկողինս ջուրերու մէջ մնաց, — ձայն տուաւ Մնուչ մութին մէջէն:

— Էս ճութոնին տեղը, էստեղ է, էստեղ. հասկցա՞ր, — կը խօսէր Մխսի:

— Երսուն տարի է էս տունն եմ, ես էս ճութոնը հոս եմ տեսեր:

— Ի՛հ, դուն ի՞նչ գիտես, ջատու. ես իմ պապիս օրով կը յիշեմ, որ էս ճութոնը հոս դնելու իրաւունք չունէք: Թուղթ, կառավարութիւն կայ:

Մխսի եւ Մնուչ մութին, անձրեւին մէջ կը պորպոռային:

— Որ բռնեմ՝ ցուիքէն վար կը նետեմ, — կը պոռար Մխսին:

Դրացիները կը հաւաքուէին, կը միջամտէին: Մխսի եւ Մնուչ դրդարալով վար կ'իջնային, իրենց ետեւ ձգելով աղմուկն անձրեւին:

Այլեւս ամէն անձրեւի Մխսի ու Մնուչ իրար կը հսկէին, իրարու ոտնաձայն կ'առնէին, կ'ելլէին, կը պորպոռային: Դրացիները ձանձրացած էին:

Գիշեր մը, սկսած էր միայրդ տարափ մը անձրեւի: Գաբանքներուն դռները կը բացուէին կամաց ու կը դոցուէին ժիր: Ամպը լեռներու ուժգնութիւնով կը պայթէր: Մերթ ընդ մերթ կայծակն էր, որ մթութեան մէջ կը ճեղքուէր: Փողոցներուն մէջ, հովը աղմկոտ թիթեղէ կտոր մը կը գլտորէր եւ կամ տանիքներէն քլուած հին վերարկու մը իր թեւերով բարտիններուն կը փաթթուէր:

Այդ ահաւոր գիշերին Մխսի եւ Մնուչ, երկու ուրուականներու նման, ցուիքին վրայ իրար կը քաշքշէին:

— Էս ճութոնը հոս պի ըլլայ:

— Հո՛ղ չպի ըլլայ:

— Հոս պի ըլլայ:

Հեղ մըն ալ, չգիտես, ինչպէ՞ս եղաւ, Մխսիին ոտքը սահեցաւ ու քըփ, ցուիքէն վար ինկաւ:

Տանիքը բարձր չէր, սակայն իր ծեր ոսկորները ի՞նչպէս դիմանային:

Մխսին ինկաւ անկողին:

Մխսի իր մեռնիլը չէր հողար: Ի՛հ, որո՞ւ հասկցնես, թէ իր ոտքը սահեցաւ, այլապէս կնիկմարդէ վար մնացող չէր: Մխսի ամբողջ երեք ամիս անկողին մնաց. իր կոնակը չէր կըրնար շարժել, ոսկորները իրարմէ կը փրթէին կարծես:

Դրացիները կ'այցելէին Մխսիին: Կը պատմէր, որ էդ ճութո-

նր իր հօր ժամանակ իրենց տանիքին կողմ եղած է: Եթէ ուզէ, նոյնիսկ փողոցին վրայ բացուած Մնուշենց տան երդիքն ալ կը գոցէ: Թուղթ, կառավարութիւն կայ:

Իրացիներու շարքին օր մըն ալ գիւղի քահանան այցելեց:

— Օրհնած, գալածը ծնունդ է. էս լաւ բան չէ, ձեզ պէս ծե-
րերուն վայել բան չէ. ե՛կ, հաշտեցնենք:

— Տէրպապ, գերեզմանիս վրայ մէկ թիղ խոտ բուսնի՝ նո-
րէն ես չեմ հաշտուիր: Վա՛յ, կողս... դու չգիտես էդ կնիկը,
սէրպապ. ողորմած հոգի էրիկը էդ կնկան սէպէպով մեռաւ:
Վա՛յ, ոսկորներս... քէրս է, Տէրպապ, քէրս: Ըսէ, տեսնեմ,
դուն գիր նարեկ գիտցող մարդ ես:

Կը փորձէ նստիլ, սակայն ոսկորներու ցաւէն գլուխը նորէն
բարձի վրայ կը դնէ:

— Ըսէ տեսնեմ, ինք մենուճար կնիկ, իրեն բուխերիկէն էդ-
քան մուխ հանելու ի՛նչ պէտք ունի: Թէրաւթիւն է Տէրպապ քէր-
սուքիւն: Հեղ մը տեսնես՝ էդ մեր տանիքը պիւթիւն իրեն մու-
խով ու հաւերուն ծրտով է լեցուն: Հա, հա, մեր հաւերը
ատանկ բան չեն ըներ: Վա՛յ մէջքս... է՛հ, որ էս ըն-
կողնէս ելլեմ, ես գիտեմ ընելիքս: Էն գիտէ, որ ես ընկողինէն
չիմ կրնար ելել, վիրա վիրա մեր տանիքին վրայէն կ'անցնի, էն-
պէս կ'անցնի, որ կ'ըսես առաստաղը վար պիտի գայ: Հա, հա,
ինքն է, ուրիշ մարդ չէ: Ո՞րը ըսեմ, Տէրպապ. ես էսպէս կը մեռ-
նիմ. էդ կնկան հետ չեմ հաշտուիր:

Քահանան իզուր յորդորեց. Հին Կտակարանէն, Թուղթ Ա-
ռաքելոցէն վկայութիւններ իզուր բերաւ. Մխսին հաշտուող
մարդ չէր, նոյնիսկ եթէ Աստուած վար իջնէր իր կրակէ աչ-
քերով:

Մխսի բժշկուելու համար նոր մորթուած այծի փոսդի մէջ
պլլուեցաւ, մէջքը, կոնակը նիպար ձգեց ու վերջապէս ելաւ ան-
կողնէն:

Վա՛յ Մնուշի գլխին...

Մնունդի օրն էր: Մխսի իմացաւ, որ Մնուշ եկեղեցի գացեր,
հաղորդութիւն առեր էր:

Մխսի ամբողջ երկու տարի իր ոտքը եկեղեցիէն ներս չդրաւ,
քահանային հետ չխօսեցաւ:

— Սուտ է, Տէրպապ, էդ քու եկեղեցիդ, էդ քու սուրբե-
րդը սուտ են: Աստուած որ եկեղեցիին մէջ չպատժեց էդ կինը,
էդ հաղորդութիւն տուած ատեն էդ քու ձեռքերդ որ չքաշեց, ալ

ի՞նչ բանի հաւատամ: Եկեղեցի չեմ դար, կը մեռնիմ էսպէս: Է՛հ
Աստուած, որ ինձմէ հաշիւ հարցնէ, ես իմ հաշիւս տէրն եմ,
Տէրպապ, գիտցած ըլլաս, — Մխսի խօսեցաւ քահանային, երբ օր
մը քահանան ուղեց եկեղեցի տանիլ:

Անցաւ երեք տարի:

Վրայ հասան տեղահանութեան օրերը: Գիւղացիները վա-
ղուց սարսափի մը հոտը առեր էին: Իրենց երազներուն մէջ մար-
դադէլ, հարսնիք տեսած էին:

Կէս գիշերին՝ տակաւին Մարկոսենց աքաղաղը իր առաջին
ձէնը չձգած՝ դռները թակուեցան:

Գիւղին մէջ ինկաւ շուարում մը: Սայլերը լծուեցան: Ա-
խոռի կենդանիներուն մէջ ինկաւ օտարոտի բառաջ ու անհան-
գըստութիւն: Մէկն իր պղնձէ պարաշը շալկած էր, ուրիշ մը տա-
նիքէն անկողինը վար կը ձգէր, մայր մը՝ հացի ծրարին հետ իր
կոնակին կապած էր մատղաշ մանուկը. աւելի ուրիշ մը իր ձեռ-
քին տան ակիշը, մաղն ու տապակը բռնած էր: Մնչիկը ուռի-
ներու ճիւղերով շինուած վանդակի մը մէջ իր լաւագոյն աղանի-
նիներէն դրած էր:

Ու բոլորը մէկ հաւաքուեցան կալատեղին: Ո՞ւր պիտի եր-
թային՝ ոչ ոք գիտէր:

Այդ բոլորին մէջ ուրախ ու դռհ երեւոյթ մը պտտցնողը Հայ-
րապետենց Դանիէլն էր: Հագած էր իր սուրբ օրերու նովինոր լա-
թերը ու շատ բան գիտցողի մը պէս կը յորդորէր եւ կը պատ-
ուիրէր գիւղացիներուն, որ հետերնին շատ բան առնելու պէտք
չունին. որովհետեւ ինք լաւատեղեակ աղբիւրէ իմացեր էր, որ
իսկական Հայաստանը՝ Պին Կէօլի կողմերը պիտի երթան, հոն,
ուր մեղրը գետակով կը հոսի: Կը պատմէր, որ ինքը էդ կողմերը
եղած է եւ մանաւանդ կը պատուիրէր, որ որքան կրնան խաշխա-
շի հունտ վերցնեն հետերնին, որովհետեւ էն կողմերը չկայ:

Մխսին ալ՝ իր տան դռները իր ձեռքով գոցած եւ փայտեայ
խոշոր բանալին իր գօտիին մէջ դրած՝ կեցած էր անկիւն մը ու
կը հարցնէր հարսին, թէ տանիքին երդիքը ծածկեցի՞ր: Կը հաշ-
ուէր, որ եթէ անձրեւ գայ ամբողջ ջուրը վար պիտի իջնէ, մա-
նաւանդ որ ճոթոնին նայած չէր. արդեօք Մնուշ ձեռք զարկա՞ծ
էր: Մխսի չէր հաւատար, որ իսկապէս կը բաժնուէր իր տունէն:

Հրամանի մը վրայ շարժուեցան: Ճամբայ ինկան սայլերու

Եղերական ճշոցներուն հետ, իրենց ետեւ ձգելով արտ ու այգի, տուն ու տաւար:

Ճամբու ընթացքին իրենց խառնուեցան կարաւաններ զանազան գիւղերէ: Յաջորդ գիշեր եղերական գիշերն էր. երիտասարդ տղամարդիկ զատուեցան, կիները յափշտակուեցան. մայրը հարաւի, իսկ զաւակը հիւսիսի ճամբան բռնեց: Այս բոլորը գէշ երազի մը պէս եկան: Միսի ցնցուեցաւ, այլեւս հասկցած էր, որ բաժնուած էր իր տունէն ու սիրելիներէն:

Ո՞ւր մնաց Արութը, հարսը. թոռներն ո՞ւր մնացին...

Ու ինք քշուեցաւ անձանօթներու հետ անձանօթ վայրեր:

Երեք օր վերջ՝ միջօրէի բարկ արեւին տակ, երբ Միսիենց կարաւանը հանգիստ կ'առնէր, հեռուէն տեսնուեցաւ, որ փոշոտ մառախուղին մէջէն կը մօտենար ուրիշ կարաւան մը:

Ամէն անգամ, որ կարաւան մը տեսնէին, ճամբուն վրայ կեցած անոնց մօտենալուն կը սպասէին. իրենց սիրելիները կը վնտռէին, իրենց տնեցիներուն մասին տեղեկութիւններ կը հարցնէին:

Միսին ալ իր ձեռափայտին վրայ ծռած, իրենց տան փայտեայ խոշոր բանալին դօտիին մէջ, աչքերը յառած կը սպասէր կարաւանին, որ կը մօտենար փոթորիկի մը պէս:

Երկու կարաւաններ իրար խառնուեցան. կը հարցուիորձէին. ոմանք կը գտնէին զիրար: Միսին ալ հարցուց իր սիրելիները, աչքերը պտտցուց եւ ո՞վ տեսնէ, — Մնուշը:

Միսի ձեռափայտը ձգեց, դողդղաց, թեւերը լայն բացած կանչեց, կարծես մէկ բարձի վրայ ծերացած երկու ամուսիններ ըլլային:

— Մնուշ:

— Միսի՛:

Միսի ու Մնուշ իրարու գիրկ ինկան ու լացին երկու փոքրիկ մանուկներու նման:

Միսի արցունքներուն մէջէն հազիւ ինքզինք զսպեց ու, կարմիր թաշկինակով աչքերը սրբելով, խօսեցաւ.

— Է՛հ, Մնուշ, երնէ՛կ այն օրերուն:

Փ Ի Լ Ի Կ Ա Ղ Բ Ա Ր

Քահանան անոր անունը Փիլիպոս...

Փ Ի Լ Ի Կ Ա Ղ Բ Ա Ր

ահանան անոր անունը Փիլիպոս մկրտած էր, սակայն
գիւղացիկ Փիլիկ կը կանչէին:

Ինչպէս որ աշխարհ կուգան եղբ կամ ծառը, ճիշդ
այնպէս ալ աշխարհ եկած էր Փիլիկ աղբարը. եզան
պէս չարքաշ ու ծառին պէս բարի: Ծառը՝ անգիտակ իր անսահ-
ման բարութեան՝ իր հովանին կը տարածէ յողմած ճամբորդին,
եւ թոյլ կուտայ, որ թռչուններ վէրք բանան իր մարմնոյն վրայ,
բոյն շինեն, ձագեր մեծցեն, օր մըն ալ թեւ առնեն ու թիռ գան:
Փիլիկ աղբոր բարութիւնը անսահման էր ճիշդ այն մենաւոր ծա-
ռին պէս:

Փիլիկ աղբար իր հօր մասին ոչինչ գիտէր: Վաղուց մոռ-
ցուած գեղեցիկ երազի մը պէս կը յիշէր իր մօր կարմիր կտաւէ
դողնոցը միայն: Սակայն, երբ մէկը հետաքրքրուէր, Փիլիկ աղ-
բար շատ հաճոյքով պիտի բանար իր փոքրիկ կաշիէ տոպրակը
ու զանազան յուռութիւններու, ձիու մազերու, փայլուն կոճակ-
ներու ու ճիճեռներու շարքին՝ ցոյց պիտի տար ծոած, ժանգո-
տած մատանի մը կապոյտ յուրունքէ ահով: Փիլիկ աղբար կը հա-
ւատար, որ այդ մատանին իր մօրն է ու կը պահէր շատ դուրդու-
րանքով:

Փիլիկ աղբար շատ կանուխէն որբացած ուրիշներուն դռները
մեծցաւ: Հորթեր արածեց, հունձքի գնաց, գոմէշ լողցուց, սերմ-
նացան եղաւ, տափան տափինեց ու իրիկուն առտու եկեղեցի եր-
թալ չմոռցաւ:

Փիլիկ աղբար աշխատեցաւ չարաչար: Առաւօտ շատ կանուխ
արթնցաւ. երեկոյին արեւէն ուշ ձգեց դործը. օր մըն ալ պարապ
չմնաց. սակայն միշտ ախոռի խշտեակներուն վրայ կը քնանար
միեւնոյն կապոյտ գալուցով, թաղիքէ միեւնոյն գլխարկով:

Երբ մէկը այգին փորելու պէտք ունենար, Փիլիկ աղբարը կը
կանչէր. երբ ուրիշ մը աղօնը ջրաղացը տանիլ ուզէր, Փիլիկ աղ-

բարը կը փնտռէր. աւելի ուրիշ մը՝ երբ իր տունը շինէր, աղիւս կրելու համար Փիլիկ աղբօր կը դիմէր:

Փիլիկ աղբար չէր կրնար մերժել: Ի՛նչ, ինչպէ՛ս մերժէր, երբ իրեն գործ մը կը յանձնէին: Ամէն առաւօտ, շատ կանուխ, արեւին հետ իր հասակին ստուերը օրհնութեան պէս կը տարածէր՝ ուրիշի արտերուն ու այգիներուն վրայ. սրտանց կ'աշխատէր. յոգնելիք չունէր: Ուր որ աշխատէր, օրական իր փորով երեք ժում կերակուր կ'ուտէր. ահա ինչ որ կը ստանար, որպէս վարձք:

— Ես փարան ինչ տընիմ Խաթուն պաճի, պահէ՛ սերմնցուցորեն առ, փորովս հաց ինձ հերիք ա, — կը խօսէր Փիլիկ աղբար ամէն անգամ, երբ կը փորձէին մի քանի փարա օրավարձք տալ:

— Էդ եզն ըխտիարցեր ա, լուծքը դըժար կը քաշա, մեղք ա, Ակօր արար, անլիզու հայվան ա: Էսօր չլծեցի, քեմամ օրը էդ լուծքը ես իլէն Պօրօն քաշեցանք: Ես փարան ի՛նչ տընիմ: Շատցուր էդ փարան, կէնն եզ մ'առ, — կը խօսէր, կը թելադրէր ուրիշի մը:

Շատեր նոյնիսկ իրենց սեղանին չէին նստեցներ Փիլիկ աղբարը, որովհետեւ շատ սղեղ էր: Անոր երեսը կրիայի խեցիի նման էր, գլուխը՝ խոշոր, մարմինը՝ փոքր ու ոտքերը՝ ծուռ: Ականջները մի քիչ ծանր էին ու վերի մասը միշտ թաղիքէ գլխարկին տակ ծածկուած:

Եկեղեցիին մէջ իսկ, Փիլիկ աղբար մինչեւ կօշկանոցին մէջ կը կանգնէր: Ժողովուրդին մէջ մտնել չէր համարձակեր:

Եթէ մէկը բարկանար անոր, չէր դժգոհեր: Երբ ուրիշ մը ըսէր. — «Փիլիկ աղբար, այս ճամբայէն մի՛ քալեր», — իրաւունք կուտար, որովհետեւ աշխարհն անոնցն էր ու ինք օտար էր, օտար, ականջները խուլ, աշխարհի աղմուկէն իսկ կտրուած: Փիլիկ աղբար մարդերէն արհամարհուած՝ Յիսուսի չափ կը սիրէր մարդերը ու անոնց օգտակար ըլլալու համար էր, որ կը շարձրկէր ինքզինքը:

Բէնճպէր Մարկոսին սայլը բեռցուցած ատենն էր, որ սայլէն վար ինկաւ ու կորսնցուց իր մէկ աչքը: Ուրիշի մը արտին ապառաժը տեղափոխելու պահուն՝ խախտեցաւ իր կողին ոսկորը: Աղիւս կրելէն ուսերը ծոցեցան, ջրտուք ընելէն ոտքին եղունգները թափեցան ու մատները ճաթեցան: Այս բոլորը մարդերուն համար էր. եւ կը վարձատրուէր ոսպ ապուրով կամ թանով եւ

կամ սեղանի աւելցած կերակուրներով:

Փիլիկ աղբար հետզհետէ կը ծերանար, Ակօր արօր եզան պէս: Դաշտի աշխատանքները տանիլ այլեւս անկարելի էր, մանաւանդ որ կողին ոսկորը զինք շատ կը նեղէր. ու օր մըն ալ, կենդանիներու խնամք տանելու համար, Աղայենց տան մշակ դարձաւ:

Աղայենց տունն ունէր կամարածեւ ու բարձր դռներ. երկու դռներուն վրայ կային գամեր՝ խոշոր գլուխներով, նաեւ խեց-դետնի ձեւով ժանգոտ երկաթներ:

Աղային հայրը դեռ ողջ էր, երբ Փիլիկ աղբար մշակ եղաւ: Հաստ փորով ծանր մէկը, որ յաճախ կը տեսնուէր՝ պինդ ջրիի մը վրայ հեծած, պարտէզ կ'երթար: Անոր օրով տունը ճոխ էր, կային ծառաներ ու սպասուհիներ:

Առաջին անգամ մարդ երբ Աղայենց դռնէն ներս մտնէր, ընդարձակ բակին մէջ պիտի արձագանգէր սաղերու ձայնը մետաղային: Արեւին տակ պիտի տեսնէր նոսրոյն մատակ ձի մը իր փոքրիկ ձագուկով միասին: Անոնց ոտքերուն քով պիտի տեսնէր կտկտացող ու փքացած մի քանի հնդկահաւեր. յետոյ՝ որսի երկու բարակներ իրենց ծուռարած տեղերէն վեր պիտի ցատկէին:

Բակի այդ աղմուկը՝ օտարականի մը ներս մտնելուն ազդարար նշանն էր: Այդ պահուն խոշոր աւել մը անութիւն տակ ու պղինձէ խոշոր սըթիլ մը ձեռքին՝ ախոռէն դուրս ելլողը Փիլիկ աղբարն էր:

Փիլիկ աղբար այդ տան բակը կ'աւելէր, հորէն ջուր կը քաշէր, սագերն ու բաղերը պարտէզ կը տանէր, ձիերը կը խնամէր: Իր սիրտն ու հոգին կենդանիներուն հետ խառնած՝ անոնց հետ ապրեցաւ ու անոնց հետ, ախոռին մէկ անկիւնը, յարդէ խշտեակի մը վրայ քնացաւ:

Կենդանիները ծանօթ էին Փիլիկ աղբօր բոլոր շարժումներուն: Կը ճանչնային անոր հագալը, անոր քնանալը:

Փիլիկ աղբար երբ ախոռէն ներս մտնէր, ջրին իր գլուխը անոր կը դարձնէր, ձիերը կը խրինջէին ծիծաղի պէս թեթեւ ու հնչուն. ոմանք իրենց վերջի երկու սրունքներու վրայ կը փորձէին կանգնիլ ի նշան իրենց անսահման ուրախութեան:

Փիլիկ աղբարն էր դայեակը, երբ մատակ ձի մը, կով մը եւ կամ մատակ գոմէջ մը ծնէր: Ինք կ'ըլլար արցունքոտ աչքերով միակ յուղարկաւորը, երբ, մեռած կենդանի մը, ախոռի սեմէն դուրս քաշէին կապով:

Փիլիկ աղբար, կենդանիներու ծննդեան թուականը յիշատակարանի մէջ թէեւ չէր արձանագրեր, սակայն շատ լաւ կը յիշէր, միեւնոյն ժամանակ միտքը պահելով նոյն օրուայ յատկանշական դէպքերը:— Կոնակը նաշխուն կովին ծննդեան օրը, Աղան հարբած էր ու բակին մէջ սպասուհիի մը վզին փաթթուցաւ համբուրեց: Մատակ գոմէշին ծննդեան գիշերը, որոտում կար ու կայծակը պարտէզին մէջ տապալեց հսկայ բարտի մը:

Այդ ձեւով կը յիշէր՝ մատակ ձիուն ջորի մը ծնանիլը, որովհետեւ այդ գիշեր Աղային կինը, ծնած էր տղայ զաւակ մը:

Անցան տարիներ: Աղան մեռաւ. մեծ զաւակը իր հօր տեղն անցաւ: Փիլիկ աղբարն ալ աւելի ծերացաւ ու մի քանի անգամ հիւանդացաւ:

Օր մը Աղայենց տան բակին մէջ թմբուկի ու երգի ձայներն իրար խառնուած էին: Իրարանցում, խնդուք ու պար. խոհանոցին մէջ ամաններու աղմուկ. բակին մէջ ձիերու խրխինջ ու մարդերու ժխոր:

Աղայենց տան մէջ հարսնիք կար:

Փիլիկ աղբոր համար այդ օրը աւելի յատկանշական էր, որովհետեւ այդ օրը պիտի հագնէր՝ արդէն շատ հինցած, երկար տարիներէ ի վեր գործածուած լայնկեկ վերարկուն, որ աղան ողջ եղած պահուն իրեն տուած էր:

Այդ օրը Փիլիկ աղբարն ալ՝ իր կարճուկ հասակը խոշոր վերարկունին մէջ կորսնցուցած, թերեւս առաջին անգամ ըլլալով, իր գոյութիւնը շեշտող աղմուկը խառնած էր մարդերու աղմուկին հետ: Փիլիկ աղբար հարբած էր: Բաղերու տան ետեւ, գաղտուկ, ուրիշ սպասաւորի մը հետ խմած էր սեղանէն աւելցած օղին:

Իր կեանքին մէջ առաջին անգամն էր, որ կը հարբէր. նախ ուղեց օղիին համը նայիլ. սպասաւորին խնդրանքով մէկ երկու անգամ եւս խմեց: Առաջին անգամ ոչինչ զգաց. յետոյ նայուածքը պղտորեցաւ, ոտքերուն հետ իրար խառնուեցան նաեւ առարկաները: Փորձեց բաղերէն մէկը ձիերու ոտքերուն քովէն պարտէզ քշել: Որքան մօտենար, կարծես բազն այնքան կը հեռանար, ձեւը կը փոխէր, ամպի կտորի կերպարանք կ'առնէր ու կը սահէր:

Յետոյ ձիու մը գլուխը ժիր գրկած համբուրեց ու բարձր ձայնով սկսաւ երգել իր միակ երգը, որ յաճախ երգած էր շատ

ցած ձայնով, երբ մինակ կ'ըլլար.—

Անծեղ չոփաւ եշի մէջքին,
Կտուց կտուց զարկաւ վերքին,
Ջարկաւ վերքին, քրալալա:

Էշը ցաւէն մուկ մուկ եկաւ,
Մէջքը ցկեց խօսեցաւ.

— Թէլի մէլի մէջքիս նստած անծեղ հարսնուկ,
Ո՞ր իշխանին հարս տանեմ քեզ, անծեղ հարսնուկ:

Թմբուկն ու աղմուկը դադրեցան յանկարծ: Հարսը պատգարակին մէջ ելլելու պահուն ոտքը սահած, ու կօշիկը ոտքէն վար ինկած էր, մինչ Փիլիկ աղբար՝ ձիու մը գլուխը գրկած, չոած աչքերով կը շարունակէր իր շատ սիրած երգը, անգիտակ աղմուկի դադարման: Ու լսելի եղաւ երգին վերջին տողը.

Ո՞ր իշխանին հարս տանեմ քեզ, անծեղ հարսնուկ:

Հարսնետրները այդ պահուն միայն նկատեցին Փիլիկ աղբոր երգելը. թերեւս ինքն ալ այդ պահուն նկատեց իր գոյութիւնը, որովհետեւ ինքն ալ իր բարձր ձայնով երգելը բնաւ լրսած չէր:

Ի՞նչ լաւ էր հարբելը. հարսնիքն ի՞նչ լաւ էր:

Հարսը պատգարակին մէջ էր: Նորէն ժխոր, նորէն աղմուկ: Հարսնետր մը, հրելով գետին ձգեց Փիլիկ աղբարը, որովհետեւ յաճախ իր ձիուն գլուխը կը գրկէր ու ոտքի անշնորհ ցատկը ոտուքներ կ'ընէր, ձին խրտչեցնելով: Ուրիշ մը լաթի կտորի մը պէս ոտքերու տակ կը քաշքշէր:

— Հէ՛յ սատանի ձագեր, սատանի ձագեր, պոռաց Փիլիկ աղբար, ոտքերու տակէն ինքզինք ժողվելով:

— Կեցցէ փեսան, կեցցէ թագաւորը, կը պոռար՝ ոտքի կեցած, միեւնոյն ատեն կրկնելով իր երգին վերջին խօսքերը:

Ո՞ր իշխանին հարս տանեմ քեզ, անծեղ հարսնուկ:

Հեռուէն, Աղային տղան լսեց Փիլիկ աղբոր ձայնը, բարկացաւ ինքնիրեն, որ ոչ միայն հարսնետրներուն տհաճութիւն կը պատճառէ իր տգեղ ներկայութիւնով, այլեւ կ'երգէ անշնորհ երգ մը հորթու ձայնով: Խիստ դէմքով մօտեցաւ անոր. ախան-

ջէն բռնելով, հարսնետորներուն մէջէն մէկ կողմ հանեց ու խըստիւ պատուիրեց, որ բաղերու տունէն ասդին չանցնի:

Փիլիկ աղբար հպատակեցաւ հաւատարիմ շան մը պէս ու կամաց մը կարճուկ ոտքերը փարտելէն բաղերու տան կողմը անցաւ, միեւնոյն ատեն վերարկուին վրայի փոշիները թօթուելով. մինչ անդին կը շարունակուէին երաժշտութիւնը, պարն ու ծիծաղը...

Բաղերու տունը պարտէզին անկիւնն էր, այնտեղ թմբուկի ձայն չէր հասներ. հոն հարսնիք չկար ու աշխարհն ամբողջ, իր խուլ ախանջին պէս, թափանցկոտութիւնը կորսնցուց յանկարծ:

Փիլիկ աղբար, կռնակը քերելէն, բաղերու տան քով ձգուած գերաններուն տակ մտաւ ու քնցաւ, — հոն, ուր յաճախ, վերի պատուհանէն լուսացուած ամաններուն ջուրը կը թափէին:

Յաջորդ օրը, Փիլիկ աղբար իր գործին վրայ էր նորէն: Առաւօտ շատ կանուխ սկսաւ նորէն ջուր քաշել ու բակը աւելել: Երէկի հարսնիքը, գեղեցիկ երազի մը պէս կախարդական, անցած էր յանկարծ եւ բակը լուռ էր ու ամայի:

Փիլիկ աղբար յիշեց, որ երէկ գինով էր ու կ'երգէր. աղան բարկացաւ. չէր գիտեր, թէ ինչո՞ւ. արդե՞օք անոր համար, որ կ'երգէր. չէ՞ որ կ'երգէին բոլորն ալ. ի՞նչ լաւ պիտի ըլլար, որ բնաւ չլամէր. տիրոջ երեսն ի՞նչպէս պիտի նայէր, — կը մտածէր, միեւնոյն ատեն բակը աւելելով:

Այդ օրը բակն աւելի մաքուր աւելց եւ բաղերու տան դուռը նորոգեց: Ախտոն գուրս ելած պահուն տեսաւ, որ աղան սանդուխներէն վար կ'իջնէր: Փիլիկ աղբար անոր դէմքի երեւոյթէն ուզեց տրամադրութիւնն հասկնալ: Ոչի՞նչ, կ'երեւի լաւ է, որովհետեւ ուրախ դիմագլի՞մ մ'առաւ, երբ երկու բարակներն անոր դէմ վազեցին ու յորանջելով, իր առաջ երկնալով, անոր ոտքերուն քսուեցան:

Աղան խոժոռած դիմագծով մօտեցաւ Փիլիկ աղբոր եւ ըսաւ, որ այլեւս ձգէ ու հեռանայ տունէն, որովհետեւ երգած էր անձոռնի երգ մը. հիւրերու երեսին «սատանի ձագ» պոռացեր էր:

— Ես էդպէս ծառայ չեմ ուզեր, հայտէ, մի տնտնար, — կը խօսէր աղան:

Աշխարհը մթնցաւ յանկարծ. շրթները կը դողային լալու աստիճան:

— Թըա, թըա... Ես ի՞նչ գիտնամ աղա, աֆ ըրէ. Էօմրիս

մէջ ատանկ բան ըրած չէի. հրմշեցին, ոտքերու տակ առին: Էս գիշեր չիմ քնացեր, կողիս ոսկորը էնպէս կը ցաւա...

Աղան Փիլիկ աղբոր վերջի բառերը չլսեց ու երկու բարակներուն հետ պարտէզին կողմն անցաւ, կրկին պատուիրելով, որ հեռանայ ու երկրորդ անգամ չ'երեւի աչքին:

Սըթիլին պղնձէ ձայնը, հորու ճախարակին ճշոցը, բակին առարկաները Փիլիկ աղբոր համար փոխուեցան յանկարծ: Ինչպէ՞ս պիտի բաժնուէր այն տունէն, ուր հինգ տարի ծառայած էր, առանց վարձքի ու դոհացած էր սեղանի աւելցուքներով միայն: Ի՞հ, հայրը ի՞նչ լաւ մարդ էր. հօր մեռնելէն յետոյ, տղան ծառաներուն հանդէպ շատ խիստ եղած էր. նոյնիսկ շատ խիստ եղած էր տան կենդանիներուն հանդէպ ու բակին մէջ մի քանի սնգամ ծեծած էր ձիերը:

Փիլիկ աղբար ինչպէ՞ս պիտի բաժնուէր մանաւանդ կենդանիներէն: Բակին ու ախոռին մէջ ի զուր տնտնաց, ի զուր հրաշքի մը սպասեց՝ աղային սիրտը կակուղցնելու համար: Յիշեց ձիերուն տուած անխնայ հարուածները ու, երկրորդ անգամ այլեւս անոր աչքին չերեւնալու համար, մտաւ ախոռը, հատ հատ համբուրեց կենդանիները ու, իր փոքրիկ կաշիէ տոպրակն առնելով, հեռացաւ բաղերու տան ճամբայէն:

Քալած պահուն Փիլիկ աղբար կուլար մանկան մը պէս: Անգամ մը ետեւ նայեցաւ. տեսաւ, որ աղան երկու բարակներուն հետ կը խեղկտար: Երկրորդ անգամ երբ նայեցաւ, սպասուէին ամաններուն ջուրը պատուհանէն վար՝ գերաններուն վրայ կը թափէր: Ի՞նչ երջանիկ օրեր էին, երբ բաղերու տան մօտ, գերաններուն վրայ նստած՝ բաղերը կը քթթէր, ու վերէն սպասուէին երբ կատակէին իր հետ, ամաններու ջուրը իր վրայ թափելով: Ի հարկէ, Փիլիկ աղբար չէր սիրեր, որ իր վրայ ջուր թափէին, բայց կը սիրէր, երբ այդ կերպով անոնց հաճելի կ'ըլլար: Նոյնիսկ բոլոր սպասուէիները գիտէին իր անունը...

Պարտէզին մէջէն անցած պահուն, տեսաւ որ աւազանին մօտ երկու բաղեր կը կուռէին: Փիլիկ աղբար մօտեցաւ, երկու բաղերը դատեց իրարմէ, գրեթէ հաշտեցուց իրարու հետ ու շարունակեց իր ճամբան: Յիշեց նաեւ, որ ձիուն համեալ, փոխանակ տեղը դնելու, բակին մէջ մոռցած էր: Որքան կը հեռանար տունէն, իրեն ծանօթ առարկաները աւելի գեղեցիկ կ'ըլլային:

Փիլիկ աղբար ինքզինքը դաշտերուն մէջ դտաւ: Վերջին անգամ երբ ետեւ նայեցաւ, Աղայենց տան ծխնելոյզին ծուխը տեսաւ միայն: Խոհանոցին ծուխն էր. այլեւս ամաններուն ձայնը չէր լսեր, ճենճերի հոտը չէր առնէր: Այդ այն ժամանակն էր, երբ գիրուկ սպասուհի մը, վերը, խոհանոցը ջուր կը տանէր եւ կամ աղբին վրայ, գոգնոցով, մորթուած բաղի մը փետուրները կը թափէր, ու ինք գերաններուն քովէն կը նայէր դադտուկ:

Վերջալոյս էր: Արեւը ամպերուն մէջ ճիշդ ալ մորթուած բաղի մը ձեւն առած էր: Փիլիկ աղբար անցաւ Ակոր արօր արտին քովէն, ուր լաւ օրերուն աշխատած էր ու խախտած իր կողին ոսկորը. ուրիշ տեղ մը ջրտուկ ըրած էր. քիչ մը հեռուն Խաթուն մամային բանջարանոցն էր:

Այդ գիշեր Փիլիկ աղբար լուսցուց, գիւղէն հեռու, հրդեհէն աւերուած մարագի մը մէջ, ուր մողէզներն ու ջղջիկները կ'ապրէին: Առաւօտուն, առաստաղէն ինկած ջղջիկի մը լայն թեւերը ականջներուն կը քսուէին: Արթնցաւ: Առաջին անգամ, Աղայենց տան խշտեակին մէջ կարծեց ինքզինքը. անմիջապէս տըխրեցաւ մանկան մը պէս, երբ տեսաւ փլած պատն ու մանիշակագոյն երկինքը:

Փիլիկ աղբար երբ դուրս ելաւ, տեսաւ որ հեռուն ճակիճներուն մօտ բան մը կը շարժէր: Աւելի մօտեցաւ: Ետտ ծեր ու պղնձագոյն ձի մըն էր, որ՝ կռնակի վրայ պռուկած՝ ի գուր կը փորձէր ինքզինքը շտկել:

Փիլիկ աղբար ուժ տուաւ, ձիուն դուրսը դարձուց, ոտքերը շտկեց, շոյեց, փայտայեց ու, վերջապէս, յաջողեցաւ ոտքի հանել:

Րէնճպէր Ղազարին ձին էր, որ անտիրական՝ դաշտերուն մէջ իր ճակատագրին ձգուած էր. որովհետեւ շատ ծեր էր, այլեւս բեռ չէր կրնար քաշել: Վարի շրթները կախ, վիզը թոյլ, գլուխը միշտ վար, ոսկորները ցից, պղնձագոյն մորթով, բարկ արեւին տակ միշտ ալ իշամեղուներու ու դանազան կանանչ ճանճերու յարձակումներուն ենթակայ:

Խեղճ կենդանին ալ, թերեւս Փիլիկ աղբոր նման կը յիշէր այն լաւ օրերը, երբ ուժ ունէր իր մէջքին վրայ. կամ կամենց, աղբ կրեց, բոլորակ շրջանակի մը մէջ միշտ դարձաւ, իր հետ դարձնելով խոշոր ու գլանաձեւ քար մը, ծեծած կամ պղլուր ծեծելու համար. ամէն շարքաչ գործի լծուեցաւ, նոյնիսկ քար

կրեց տաճարի շինութեան համար:

Այժմ ծեր, դաշտի պարապութեան մէջ ձգուած էր, անձրեւին տակ ու ճահիճներուն մէջ՝ օր մըն ալ փոսի մը մէջ իյնալու ճիշդ Փիլիկ աղբոր պէս:

Այդ երեկոյ Փիլիկ աղբար գիւղ գնաց: Անօթի էր: Որո՞ւ երթար, ո՞ր դուռը թակէր. այլեւս ծերացած էր, ո՛չ լուծք կըրնար վարել, ո՛չ աղիւս կրնար կրել: Մտածեց առաջին անգամ Րէնճպէր Մարկոսին տղան տեսնել. որովհետեւ իր լաւ օրերուն անոր շատ էր աշխատեր: Անոր սայլը բեռցուցած ատենն էր, որ իր մէկ աչքը կորսնցուցեր էր:

— Մարկոսի տղայ, Մարկոսի տղայ, — կը պոռար Փիլիկ աղբար, դուռը թակելով:

— Ի՞նչ կայ, Փիլիկ աղբար:

— Ողորմած հոգի պապդ ինձ ցորեն տալիք ա, դատեր բաներ եմ:

— Խենթ ես, ի՞նչ ես. ի՞նչ ցորեն, ի՞նչ բան: Ես հօրս պարտքին ի՞նչ կը խառնուիմ: Գիր, սէնէդ ունի՞ս:

Փիլիկ աղբար շատ էր աշխատեր. սակայն ոչ գիր ունէր, ոչ մուրհակ: Ի հարկէ եթէ դործ ունենար, եթէ անօթի չըլլար, այդ ալ չպիտի պահանջեր:

— Եղպէս մի դրուցեր, Մարկոսի տղայ: Ի՞նչ գիր, ի՞նչ սէնէդ. էս աչքս սէնէդ չի՞. ձեր քարլին մէջ կորուսի: Ես ողորմութիւն չիմ ուզեր. տախա ուժս տեղն ա. բան տուր բանիմ, — կը խօսէր Փիլիկ Աղբար:

Փիլիկ աղբար խօսած պահուն մէջքն ի գուր կը փորձէր շտկել. ձեռքերը կը դողդղային. բահն իր ուսին վրայ նետելու անկարող էր. ի՞նչպէս պիտի աշխատէր:

Մարկոսին տղան Փիլիկ աղբոր մտիկ չէր ըներ այլեւս: Ի՞նչպէս մտիկ ընէր: Հայրը, մեռած ատեն, Փիլիկ աղբոր պարտքի մասին ոեւէ բառ ըսած չէր: Ու դուռը գոցեց:

— Մարսուպ, հէ՛յ, Մարսուպ, — փողոցին վրայ պոռաց ուրիշի մը ետեւէն:

— Ի՞նչ է, Փիլիկ աղբար:

— Ի՞նչ տըլլի. դատեր բաներ եմ, Մարսուպ, քրտինք եմ թափեր, աղիւս եմ կրեր, քու տունդ եմ շիներ: Աստուծոյ սիրուն, Մարսուպ, պարտքիդ կէսը տուր, կէսին կէսը տուր:

— Գործիդ գնա. ի՞նչ պարտք, ի՞նչ բան. խեղճ ես թէ խեղճառ:

Իրաւո՞ւնքս, Մարտուպ, իրաւո՞ւնքս:

Փիլիկ աղբար զանազան դռներ ի դուր թակեց, զանազան մարդոց ի դուր խօսեցաւ: Պատմեց, որ աղան զինք դուրս ըրած էր, բաժնած էր զինք իր խշտեակէն ու շատ սիրելի կենդանիներէն, որովհետեւ հարսնիքին օրը հարբած էր ու իր ձայնը մարդերու ձայնին հետ խառնած, երգած էր իր երգը, «սատանի ձագ» կանչած էր: Փիլիկ աղբոր խօսքերուն մտիկ ընող չկար. մէկն անոր վրայ կը խնդար, ուրիշ մը «խենթեցեր է», կ'ըսէր:

Փիլիկ աղբար անիծեց, բռունցքը վեր ցցած հայհոյեց.

— Հէ՛յ սատանի ձագեր, սատանի ձագեր:

Փիլիկ աղբար այս անգամ հարբած չէր, ու գիւղէն դուրս ելաւ՝ այլեւս իր գիւղացիներուն երեսը չտեսնելու համար:

Փիլիկ աղբար մարագ վերադարձաւ. տեսաւ, որ ձին մարագին փլած աղիւսներուն քով պառկած էր. մօտեցաւ, վիզը գրկելով համբուրեց ու լացաւ, որովհետեւ ձին ու Փիլիկ աղբարը ունէին համանման վիշտեր, երկուքն ալ միեւնոյն ճակատագրին ենթակայ:

Դաշտերուն մէջ ձին իր ուտելիքը կը ճարէր, սակայն Փիլիկ աղբար երկու օր էր, որ բերանը բան դրած չէր. աչքերը հետըզհետէ կը մ'թնէին:

Իրդուճ մը հաց ճարելու համար մտածեց դիմացի օտար գիւղն իջնել, որ մարագէն հազիւ կէս ժամ հեռաւորութիւն ունէր ու յաճախ կը լսուէր անոնց աքաղաղներուն ձայնը:

— Խաղուն պաճի, կտոր մը հաց, — Փիլիկ աղբոր ձայնն էր, որ կ'երերար տուներէն ներս:

Անհամարձակ ձեռքը կ'երկարէր ու կը սպասէր, մինչեւ որ տանտիկինը կտոր մը հաց տար: Անօթութիւնն ու ծերութիւնը վար առին Փիլիկ աղբարը իր բանուորի հպարտութենէն, եւ օտար գիւղին մէջ մուրացիկ դարձուցին:

— Ծէն կեցի՛ր, Խաթուն, — կը խօսէր Փիլիկ աղբար, հացին կտորները իր մերկ ծոցին մէջ տեղաւորելով:

Գիւղացիներուն համար Փիլիկ աղբար շատ ալ հաճելի մուրացիկ չէր: Չէր խօսեր, միշտ մեղամաղձոտ էր, մանաւանդ երկար օրհնէքներ չէր տար: «Ծէն կեցի՛ր» մը կ'ըսէր ու կ'անցնէր:

Կային մուրացիկներ, որոնք զանազան շնորհներ ունէին. մէ-

կը իր լաւ ձայնով «Յիսուսի ու մայր Մարիամի» երգը կ'ընար երգել. ուրիշ մը՝ «Աշըգ Ղարիպի» երգերէն կը ձայնէր. աւելի ուրիշ մը իր տղկարը կը նուագէր ու հէքեաթներ կը պատմէր:

Փիլիկ աղբար անշնորհ էր, անշնորհ:

Ահա թէ ինչո՞ւ շատեր դռները իր երեսին կը գոցէին:

Օր մըն ալ հացի հոտն առած՝ Փիլիկ աղբար տունէ մը ներս մտաւ. տեսաւ որ տանտիկինը հաց կ'եփէր, աղջիկները գունտ կը գնտէին, ու ինք, սեմին քով, իր ջրոտած մէկ աչքին հետ բացաւ բերանը ու սկսաւ երգել.

Անծեղ չոքաւ էշի մէջքին,
Կտուց կտուց զարկաւ վերքին,
Զարկաւ վերքին, քրալլալա...

Ու վերջացուց ձայնն աւելի երերցնելով. —

Ո՞ր իշխանին հարս տանեմ քեզ, անծեղ հարսնուկ:

Երգած պահուն երակները կը տնկուէին, կոկորդը կը խժար հորթու մը պէս: Ոչ ոք կը նկատէր անոր աչքերուն մէջի վիշտը, որ կը ծխար, ինչպէս կրակ մը անբոց:

Տնեցիները զարմացան, որ երգողը ան լուռ մուրացիկանն է:

— Հա, մուրսի գլխուդ, էդ ալ ե՞րգ ես ըրեր:

— Ի՞նչ անճոռնի, անծեղն էշին, էշն անծեղին, հա՛, հա՛, հա՛, — աղջիկները խօսեցան ու խնդացին անոր անհաճոյ ձայնին եւ երգին վրայ:

Մանուկները կը ծաղրէին, երբ կը տեսնէին Փիլիկ աղբոր մօտենալը, կը ծռէին իրենց բերանները ու կը սկսէին երգել. —

Ո՞ր իշխանին հարս տանեմ քեզ, անծեղ հարսնուկ:

Երեկոյ մը սկսած էր անձրեւի տարափ մը: Փիլիկ աղբար մարագէն դուրս եկաւ ու բաց դաշտին մէջ իր միակ բարեկամ ձին փնտռեց, որովհետեւ ամէն անձրեւի ձին իր քով՝ մարագը կը տանէր: Տեսաւ որ ձին, ճահիճի եղէգներուն մէջ, անձրեւին տակ, կեցած էր անորոչ: Անձրեւի ձայնին մէջէն, ձին լսեց Փիլիկ աղբոր ոտնաձայնը: Իրարու մօտեցան: Փիլիկ աղբար՝ թուժբի մը վրայ կեցած՝ ուղեց հեծնել ձին: Չէր կրնար քալել, մանաւանդ որ կողին ոսկորը շատ կը ցաւէր: Ծեր Փիլիկ աղբար՝ կ'մխացած ձիուն վրայ հեծած՝ մարագ վերադարձաւ, մինչ

արեւը, նօսր ամպերուն մէջէն կը ճեղքուէր պղնձադոյն ու ծեր ձիուն գոյնով. կարծես Փիլիկ աղբօր եւ ձիուն կրկներեւոյթն ըլլար:

Այդ գիշեր Փիլիկ աղբար՝ անձրեւէն թրջուած՝ ի դուր փորձեց քնանալ. անոր մարմինը բռնկած էր թեթեւ ջերմութիւնով մը, որ հետզհետէ կը սաստկանար: Փիլիկ աղբար անհանգիստ էր. սակայն ի՛նչ հոգ, բաւական էր որ ձին անձրեւին տակ թողուցած չէր:

Կէս գիշերին, ջերմութիւնը աւելի սաստկացաւ: Ամէն անգամ, որ թարթիչներն իրարու մօտ կը բերէր, զանազան նկարներ կը խմբուէին: Կը տեսնէր, որ հազարաւոր բաղեր՝ հորիզոնին վրայ կարգով շարուած՝ իրենց վիզերը վեր վար կը շարժէին: Յետոյ, անձրեւն էր, որ արծաթէ կայլակներու ծանրութեամբ, կարծես, իր մէջ կը թափուէր. մանաւանդ միշտ կը կրկնուէր դաշտին մէջ ձգուած թիթեղէ կտորի մը վրայ թափուած անձրեւին ձայնը:

Փիլիկ աղբար տենդէ բռնուած էր: Ջերմութիւնը աւելի կը սաստկանար, ինքն իր դէմ կը խօսէր, պատկերներն աւելի արագ կը շրջուէին: Յանկարծ Աղայենց տան կտուրին վրայ երկու բաղեր իրարու վրայ կը յարձակէին, թեւերնին իրար կը խառնէին, խժալուր ձայներ կը հանէին ու վերջապէս լայն ու ջարդուած թեւերով իրարու փաթթուած վար կ'իյնային: Փիլիկ աղբար կը խօսէր արագ, կ'ուղէր երթալ հաշտեցնել այդ երկու բաղերը:

Փիլիկ աղբար՝ պաղ քրտինքներու մէջ թաղուած՝ կը պոռար, սակայն կոկորդէն ձայն դուրս չէր գար. մինչ ձին, անհանգիստ, Փիլիկ աղբօր կը մօտենար, դուրս կ'ելլէր ու նորէն ներս կուգար: Ծեր կենդանին թերեւս իր չուրջ մութ ու խորհրդաւոր բան մը կը հոտուրտար, թերեւս անծանօթի մը մուտքը, թերեւս ամայի մութին մէջ թեւերու բաղխումներ կ'իմանար. ո՞վ գիտէ...

Դուրսը անձրեւը կտրած էր. սակայն անձրեւ էր որ կը թափէր Փիլիկ աղբօր մարմնոյն մէջ: Կը խօսէր, կը պոռար: Յանկարծ Աղայենց տան դռներու մեծութիւնով երկու դռներ բացուեցան — երկնքի դո՞ւռներն էին արդեօք. ու լսեց թմրուկի ու ծնծղայի ձայներ. կարծես, երկնքի մէջ, Փիլիկ աղբօր դալտտեան համար տօնահանդէս սարքուած ըլլար: Սակայն Աղայենց տունն էր, ջրհորը, բաղերը, ախոտին դուռը:

Թմրուկի ու ծնծղայի ձայնին խառնուեցան մարդերու ձայներ: Մարդերու բանակ մը Փիլիկ աղբօր վրայ կը խուժէր, — մարդեր, որ հազիւ ձեռքի մեծութիւն ունէին: Իր փորին, գըլխուն վրայ կը քալէին, քթէն կը կախուէին, ականջներուն վրայ կը հեծնային. ու բոլորը մէկ բռնեցին գինք, եկեղեցիին խարխուղած կտուրին վրայէն պտտցուցին, մինարեթէն վար ձգեցին, շարչրկեցին, շատ շարչրկեցին...

— Հէ՛յ, սատանի ձագեր, սատանի ձագեր, — կը պոռար Փիլիկ աղբար:

Ինչոր մարդերն հեռացան յանկարծ. թմրուկի ու ծնծղայի ձայնը անձրեւի ձայնի փոխուեցաւ. անձրեւը, անձրեւը, մանաւանդ թիթեղէ կտորի մը վրայ թափուած անձրեւն էր որ միշտ կը կրկնուէր:

Յաջորդ առաւօտ, գիւղին նախրապանը, մարագի փլած պատին վրայէն այժ մը վար առած պահուն, Բէնճպէր Ղազարի քաւթառ ձիուն մօտ գտաւ Փիլիկ աղբօր դիակը: Յանցնուած հացի կտորներէն յայտնի էր, որ Փիլիկ աղբար իր հոգեվարքի պահուն շատ էր շարչրկուեր:

Նախրապանը լուր տուաւ քահանային ու ժամկոչին. միասին գերեզման տարին: Գիւղացիները անոր պատանքին համար կտոր մը կտաւ չտուին. եկեղեցիին մէջ անոր հոգին համար մօմ չի վառեցին. միակ յուղարկաւորը, որ ունեցաւ Փիլիկ աղբար, ձինն էր: Քահանան ու ժամկոչը զարմանքով տեսան, թէ ինչպէ՛ս ծերացած ձին, Փիլիկ աղբօր դիակին ետեւէն, մինչեւ գերեզման քալեց:

Եթէ նախիրի կենդանիները գիտնային, թէ Փիլիկ աղբար որքա՛ն սիրեց կենդանիները, անտարակոյս նախիրն ամբողջ անոր անտէր դիակին ետեւ յուղարկաւոր պիտի դառնար: Անոր գերեզմանը խորունկ չփորեցին, քահանան շատ կարճ կապեց իր աղօթքները, ու թաղեցին՝ բոլորէն արհամարհուած այս խոնարհ մարդը, Փիլիկ աղբարը:

ՆԱՊԱՍՏԱԿԻ ՄԸ ՕՐԱԳԻՐԸ

Առաւօտ կանուխ դուրս ելալ :

ՆԱՊԱՍՏԱԿԻ ՄԸ ՕՐԱԳԻՐԸ

I

ԱՌԱԽՕՏ կանուխ դուրս ելայ: Խոտերուն, ծառերուն
փաթթուած, կաղամբի գոյնով, մատղաշ արեւ մը
կար: Արեւն հոտուըտացի, ետ առաջ երկնցայ, շառփ
շառփ ահանջներս իրարու զարկի: Ձգո՛րջ, աղմուկ
մը: Իսկոյն տունս մտայ ու հսկեցի: Ոչինչ, թերեւս տերեւ մըն
էր վար ինկաւ: Նորէն դուրս ելայ, չորս դիս նայեցայ ու հոփ
ցատկեցի բանջարանոցը:

Այս թռչունները ո՛րքան շաղակրատ են, Աստուած իմ. հոս
կը թռչին, հոն կը թռչին. Կըտ կըտ, կտուցնին հոս կը զարնեն,
հոն կը զարնեն ու թեւ թեւի, չգիտես, ո՞ր աշխարհներ կը թռչին:
Սիրտս դող կ'ելլէ, երբ անոնց ստուերները յանկարծ քովէս
կ'ացնին, երբ ծառերէն պտուղներ թրփ վար կը ձգեն:

Որքա՛ն կը սիրէի ես ալ ուրիշ աշխարհներ տեսնել: Ի՛հ, ե-
թէ ես ալ թռչունի պէս թեւեր ունենայի, ունենայի նաեւ սա
րանջարանոցի աքաղաղին ձայնը... Ի՛նչ կ'ըլլար՝ սա գեղեցիկ,
արծաթեայ մուշտակիս վրայ երկու լայն թեւեր ըլլային: Կտուց
ուսնալ չէի սիրեր. իմ պոչը ճերմակ ծաղիկներու փունջին չափ
գեղեցիկ է: Կ'ուզէի լուկ զոյգ մը լայն թեւեր՝ բարձրէն թռչելու
ու աքաղաղի գիլ ձայնով երգելու համար...

Հի՛, հի՛ ինդուքս չեմ կրնար զսպեր ամէն անգամ, երբ սա
անձոտ անձեղին ձայնը կը լսեմ: Իր փոքրիկ քոսոտ ձագուկները,
բոյնէն դուրս սա տանձենիին չորցած ճիւղերուն վրայ կը շարէ,
ու ինք՝ մէջտեղը կեցած՝ կը սկսի երգել — խէ՛, խէ՛: Երգած
պահուն մարմինը ետ առաջ կը շարժի, վիզը այնքան կ'երկնցնէ
ու կը պոռայ, որ կարծես կոկորդին մէջ խոչոր կեռաս մը կայ:

Հի՛, հի՛, ինդուքս կուգայ ամէն անգամ, երբ սա անձեղը
կը տեսնեմ:

II

Այսօր թուփերուն տակէն սահելով կամաց մը դղմանոցը մը-տայ: Թումբին վրայ երկնցած՝ տեսայ սատկած օձ մը արագիւրի մը կտուցէն ինկած: շուրջը կը բզբզային կանանչ ու փայլուն իշամեղուններ:

Սովորականին պէս, խոշոր ու ոսկեդոյն դղումի մը ետեւ պահուրտեցայ: Հը՛չչ, խշրտուք մը: Ոչինչ, միեւնոյն կրիան է, նաշխուն խեցիով, որ ամէն օր, միեւնոյն ժամանակ, միեւնոյն ճամբով կ'անցնի, չգիտես, ո՞ւր կ'երթայ: Չորս ճանկերը դուրս ձգած՝ վիզը այնքան դուրս ցցած է, որ կարծես խեցիէն դուրս պիտի ելլէ: Ի՛նչ տգեղ է, Աստուած իմ: Սակայն կ'ըսեն, որ ան գիտէ աշխարհի ստեղծագործութիւնը, կը յիշէ, թէ երբ շինուեցաւ Խաթուն Մամայենց խոշոր տանձենին:

III

Այսօր, իրիկնադէմին, դղմանոցէն լսեցի միեւնոյն անձեղին ձայնը: Հի՛, հի՛, եթէ սա սպիտակ աքիսին վրայ կաղամբի տերեւներ փակցնենք, ճիշդ ու ճիշդ կ'ունենանք մեր երանելի անձեղը...:

VI

Կէս օր է: Ամէն դի՛ խաղաղ: Մեղունները տակաւին աստղաձեւ դղումի ծաղիկներուն շուրջ կը դառնան: Գլխուս վերեւ մը-ժեղները պարս կուգան: Հեռուէն կը լսեմ միայն փայտփորին դրդ, դրդ ձայնը ու ես՝ ականջներս ետ առաջ ձգած, երեք ոտքերս ծալլած ու ետեւի մէկ ոտքս երկնցուցած, դղումի լայն տերեւներուն տակ, աչքերս բաց քնացայ:

Չգիտեմ՝ ո՞րքան քնացայ: Յանկարծ ականջներէս կախուեցայ օդին մէջ: Ա՛հ Աստուած իմ, բանջարավաճառին փոքրիկ մանուկն էր: Յնցուեցայ, ոտքերս իրար խառնեցի ու վերջապէս ձեռքը խածի ու փախայ: Մանուկը սկսաւ լալ: Ա՛հ՛՛ այդ փոքրիկ դեւին ձեռքէն հազիւ աղատեցայ:

V

Այս առաւօտ կանուխ, տունէս քիչ հեռու, բանուկ ճամբուն վրայ տեսայ լեռներու պէս իրարու ետեւ շարուած ուղտերու կարաւան մը: Ամէն անգամ, որ կ'անցնին անոնք, ինձի այնպէս կը թուի, թէ հսկայ ամպերն են, որ վար կ'իջնեն, ոտքի կ'ելլեն ու ետեւէ ետեւ կարաւան կը կազմեն: Սակայն ի՞նչպէս եւ ո՞ր սեղէն, նորէն վիզերնին տնկած եւ առջեւի երկու ոտքերնին ծալլած, ետեւի ոտքերու թափով դէպի երկինք կը ցատկեն: Այդ հսկաները առանց թեւի ի՞նչպէս պիտի թռչին, Աստուած իմ:

VI

Այսօր առուի մը եզերքը փոքրիկ լեռան մը ձեւով մարդ մը, բահը գլխուն տակ, երկու ծունկերը ցցած՝ քնացեր էր: Առաջին անգամ հսկայ ապառաժ մը կարծեցի ու հոփ ցատկեցի ծունկերուն վրայ: Յանկարծ զգացի՝ ժաժ ելաւ, ծունկերը շարժեցան: Յատկեցի իսկոյն ու փախայ: Այն ատեն միայն գիտցայ, որ պառկողը ջրտուոր մըն էր:

VII

Գիշեր: Լուսնկան ո՞րքան լայն ու կլոր է, այնքան նման բանջարանոցի խոշոր դղումին: (Արդե՞օք դղում մը չէ): Մի քիչ անօթի էի: Ուղեցի Աղբար Թորիկէնց բանջարանոցը մտնել: Կամաց մը պատէն վար նետուեցայ, ինձի հետ վար ձգելով ականջները շշած խղունջ մը: Ուռնիի մը տակ, կլոր ու լայն սունկի մը վրայ պպզած՝ տեսայ, որ կանանչ դորտ մը, աչքերը դուրս ձգած, լուսնկան կը դիտէր: Ձիս որ տեսաւ՝ սունկին տակ կորսւրեցաւ յանկարծ: Չգո՞յշ, հեռուէն շատ մութ բան մը անցաւ արագ: Թերեւս ոզնի մըն է: Թուփերուն տակէն անցայ կամաց: Հը՛չչ, վտանգ կայ: Բանջարավաճառին կինը ճրագը դեռ նոր կը մարէր:

VIII

Այսօր արեւին տակ կը քալէի, երբ տեսայ, որ սու ու ալ-լանդակ ողնի պէս բան մը ինձ կը հետեւէր: Սկսայ փախչիլ արագ: Ա՛հ, Աստուած իմ, անտառին ծառերը հսկայ բանակներու պէս ոտքի ելան ու իմ հակառակ ուղղութեամբ սկսան արշաւ մը: Այդ մութ կենդանին ո՞րքան արագ կը վազէ, ճիշդ ոտքերուս քովէն: Կանգնեցայ յանկարծ. կենդանին ալ կանգնեցաւ: Հոս ցատկեցի, հոն ցատկեցի, մինչեւ վերջապէս ստուգեցի, որ այդ այլանդակ կենդանին ուրիշ բան չէր, եթէ ոչ իմ ստուերը:

IX

Միջօրէի մօտ է. ամէն ինչ՝ խաղաղ: Չորցած առուի մը մէջ սկսայ միջատներուն հետ խեղկտուկ մը: Երբեմն ալ կռնակիս վրայ պառկած կը խեղկտայի արեւածառազայթներուն հետ, երբ հսկայ եզ մը ճարակելով ինձի մօտեցաւ: Եզան վիզը կար մետաղեայ զանգակ մը: Միթէ՞ իր մարմնի մէկ մասը չէ այդ զանգակը. ես այդ չգիտեմ: Ի՞նչ հսկայ է, Աստուած իմ: Ոտքերէն մի քիչ հեռու մանկլաւիկի մը պէս այլանդակ կը ցտակոտէր ուռեցած գորտ մը: Եզը կը ճարակեր ու միեւնոյն ատեն իր պոչով իր գլխու չանչումով կը փախցնէր նաեւ ճանճերը, որոնք կը սիրէին կոտորներուն վրայ թառիլ:

Եզը երբ զիս տեսաւ, պահ մը կանգ առաւ, աչքերը խոչորցուց, ականջներ չթեց ու գլուխը իմ կողմ չանչեց, հեռուէն իմ վրայ նետելով շողինքը: Ես ցատկեցի ընդոստ. ետեւ նայեցայ որ եզը նորէն իր ճարակով զբաղուած էր: Նոյն պահուն տեսայ, որ մողէզ մը զարհուրանքով առուէն վար իջաւ, իր հետ գլտորելով փոքրիկ խժեղներ: Ա՛հ, Աստուած իմ, մողէզին պոչը ամբողջ, մէջքին կիսով կտրուած էր: Այն ատեն միայն գիտցայ, որ պատանի խաչնարածներ շատ հեռու չէին: Յանկապատէ մը կամացուկ ներս սահեցայ:

Հոն տեսայ, որ երկու նապաստակներ իրարու հետ կը խաղային: Առաջին անգամ, երբ զիրար նկատեցինք, սոսկացինք: Յետոյ իրարու մօտեցանք, իրարու պոչ հոտուրտացինք: Այդ

կերպով ծանօթացանք իրարու ու սկսանք խեղկտալ, իրարու վիզ փաթթուելով: Մէկը որքա՞ն գեղեցիկ էր... Մենք, երկուքս ալ անոր հետն էր որ կը խեղկտայինք...:

X

Այս գիշեր երազիս մէջ տեսայ, որ այն մէկին գլուխը խոչոր կաղամբ մըն էր եղեր:

XI

Առաւօտ կանուխ դացի հանդիպեցայ այն մէկին: Գլուխը միեւնոյնն էր: Միասին կաղամբ ուտել դացինք:

Դրամանոցէն անցած ատեն, աւա՛ղ, տեսայ, որ ան խոչոր դրոմը չկար: Ճիշդ մօտը ինկած էր բանջարավաճառին ծխամորճն ու ծխատուփը: Այդ օր երկուքս միասին խնդացինք այն քոսոտ անձեղին վրայ: Է՛հ, որքա՞ն երջանիկ եմ:

Հոս կը վերջանայ նապաստակին օրագրութիւնը. որովհետեւ նոյն օրը երկու նապաստակներ կաղամբներու լաւ փաշէ մը յետոյ, երբ կը սիրուրտէին, իրարու վիզ փաթթուելով, նոյն պահուն անցած էր որսորդ մը իր որսկան շուներով:

Վ Ա Ր Դ Ա Ն

Զրադացյալն Ղազարի տան...

Վ Ա Ր Դ Ա Ն*

ՐԱՂԱՅՊԱՆ Ղազարի տան Հին Յայամաուրքի մը Յիշատակարանին մէջ արձանագրուած է.—

«Վարդան, որդի Ղազարու, ծնեալ յամի Տեառն 1881 յօրն Վարդանանց զօրավարի եւ հազար երեսուն եւ վեց նահատակաց»:

Վարդանին ծնողքը անուն մը փնտուելու ճանճրոյթը չունեցան:

«Տղաս պիտի մեծնայ»,— կ'ըսէր Ղազար, «վարպետ ջաղջիպան պիտի ըլլայ, որ մի քանի մուրճով քարը կուանէ, ալիւրը բարակ, շատ բարակ աղայ, որ ջաղջին դունէն սայլերը լեցուն, հարսնիքի պէս, գան ու երթան»:

«Վարդանս պիտի մեծնայ»,— մէջ կ'իյնար մայրը՝ Նունիկ, — «ուսումնական, քահանայ պիտի ըլլայ, որ բուրվառ նետէ, փիլոնը վրան՝ շարական երգէ»:

Դրացիները կը պատմեն, որ Ղազար ու Նունիկ միշտ անհամաձայն մնացին: Ո՞րը քահանայ թէ ջրաղացսպան:

* * *

Վարդանը մեծցաւ, ճակատը նեղցաւ, քիթը խոշորցաւ: Քսան եւ եօթը տարեկանին Ամերիկա եկաւ: Երեսուն տարեկանին բոլորովին ճաղատ դարձաւ: Երեք անգամ ծանր աստիճանի հիւանդութիւն ունեցաւ: Մէկ քանի անգամ կարգուելու անյաջող փորձեր ըրաւ եւ մէկ անգամ միայն դատարան գնաց վկայութեան համար:

* «Վարդան»ը ամբողջութեամբ «Հայրենիք» Ամսագիրի մէջ հրատարակուած է: Հոս, որպէս առանձին ամբողջութիւն, կը հրատարակենք առաջին մասը միայն:

Վարդանը այժմ քառասուն եւ երկու տարեկան է. ուսերը կը որցած են, յօնքերը՝ սեւ, սակայն պեխերը՝ ճերմկած. հաւկթածեւ ու հաւկիթի չափ փայլուն գլուխով:

Երբ մէկը տեսնէր զայն, անկասկած, գէշ երազի մէջ երեւցող դերակատարի մը պիտի նմանեցնէր, եթէ շարունակ, թափթրփուն պեխերին տակ շարժկտացող բարի ու առատ ժպիտը չունենար:

Վարդանը իր կեանքին մէջ երկու գլխաւոր նպատակ ունեցաւ. նախ՝ կարգուել. յետոյ՝ երկիր երթալ ու շինել իր պապենական ջրաղացքը:

Ամերիկայի մէջ Վարդանի կեանքը կաթնավաճառի ձիու մը կեանքին չափ միօրինակ էր. գործը չէր փոխուեր. հագուստները չէին հիննար. տասնեակ տարիներով կը հագնէր վերարկու մը, որուն ծայրերէն յաճախ կը կախուէր աստառին մէկ մասը: Երկար տարիներէ ի վեր կը ճաշէր վարպետին ճաշարանը:

Հին փայտեայ շէնքի մը երկրորդ յարկն էր ճաշարանը. որուն մաշած սանդխամատերէն, երբեմն առնէտի մը ծանր ու փութկոտ եւ կամ մուկի մը արագ անցնիլը սովորական էր: Ճաշարանին մէջ Վարդան կը սիրէր միեւնոյն տեղը նստիլ. երբ մէկը իր աթոռին վրայ տեսնէր, շատ անհանգիստ կ'ըլլար: Հոն ամէնն ալ կը ճանչնային զայն, որովհետեւ Վարդան իր սիրտը փերեզակի ծրարի մը պէս բացած էր ամէնուն առջեւ: Կը սիրէին կատակել անոր հետ. նոյն իսկ կը սիրէին բարկացնել զինքը:

«Վարդան, դեռ չկարգուեցա՞ր», — կը հարցնէր ձէյքըս, որ միշտ կը սիրէր կիներու մասին խօսիլ:

«Հա, այս հեղ պիտի կարգուի: Անցեալ օր տեսայ, թէ ինչպէ՞ս քիթ քիթ տուած կը խօսէին», — կ'աւելցնէր էքնօեան Փիթըր, շատերուն ծանօթ պառաւի մը ակնարկելով:

«Վարդան, գլխիդ մազերը բերելու լաւ դեղ մը գիտեմ», — կը խօսէր ուրիշ մը:

Վարդան չէր բարկանար, կը պատասխանէր շատ կարճ: Միայն մէկ անգամ բարկացաւ. երեսը, մինչեւ ականջներու ծայրերը, խաշուած խեցիի մը պէս կարմրեցան, աչքերը խոշորցան, նոյնիսկ հայհոյեց, երբ շարածճի Աստուր, իր սիկարէթը վառելու համար, անոր ճաղատ գլխուն վրայ քսեց լուցկի մը:

Վարդան շատ կարճ կը խօսէր: Եթէ պարտադրուած ըլլար երկար խօսիլ, այն ատեն կը սկսէր իր ջորիի պատմութիւնը:

Եւ ո՞վ լսած չէր անոր ջորիին պատմութիւնը:

Շատեր՝ Վարդանին ջորի կը կանչէին:

Վարպետին ճաշարանին կից էր նաեւ սրճարանը, — այն վայրը, ուր կը հաւաքուէին յաւիտենական համայնագէտները: Հոն ամէնն ալ իրենց խօսքը ունէին: Մէկը Շէյքսպիրը լսած էր ու բոլոր իմաստուն բաները անոր կը վերագրէր. նոյնիսկ անոր կը վերագրէր Եղորտին. կամ Նասրէտտինի առակները: Ուրիշ մը Դիոգինեսի լապտերը Նոյ Նահապետին ձեռքէն կը կախէր: Աւելի ուրիշ մը Աբրահամ Լինքոլնի մէկ քանի աղճատուած խօսքերը Խրիմեանին բերանը կը տեղաւորէր: Կը խօսէին երաժշտութեան եւ համով հոտով կերակուր պատրաստելու մասին:

Այս կաճառին մէջ Վարդան իր խօսքը ունէր ու մէջ կ'իյնար իր ջորիի պատմութիւնով եւ կամ յաճախ կը վերջացնէր. «Ես պի շինեմ, Աստուած վկայ, ես պի շինեմ էդ ջրաղացքը. որ կեանքըս ողջ ա, ես պի շինեմ»:

Իր պատմութիւնը լրացնելէ յետոյ, այլեւս ան կը դառնար աթոռին մէկ մասը եւ կամ անշունչ առարկայ մը:

Վարդան, ամէն օր իր սենեակը երթալու համար, Մէյն փողոցին ճամբան կը բռնէր: Անգամ մը սակայն ուղած էր Էլեքս փողոցէն քալել: Մտած էր իր սովորական ճամբան: Փողոցը բուրովին անծանօթ երեւցած էր: Տեսած էր արեւուն տակ, շառաղունամ կղմիտրէ անծանօթ տուներ: Վարդան անհանգիստ իր շուրջ նայած էր. ետ ու առաջ քալած, քառորդ ժամ յետոյ, հացագործին խանութէն երկնցուած ձողէն միայն կըրցած էր հասկնալ, որ ձիւղ իր բնակած տան դուռին առջեւն էր:

Ամէն օր Մէյն փողոցին մէջ իրարանցում կար. կը պոռային, կ'աղմկէին, կը լսուէին հորթու ձայներով շրջուն փերեզակներու եղանակաւոր կանչերը: Սալայատակին վրայ կ'աղմկէին ծանր գլանները ու բեռնակիր ձիերու լայն պայտերը: Փողոցն ամբողջ լեցուած էր, իրարու շատ մօտ, կարծես, իրարու մէջ անցուած կառքերով: Կը լսուէին բարձր նստած, պինդ կառապաններու խնդուքն ու անոնց սովորական հայհոյութիւնները: Կը տեսնուէր նաշխուն փեշերով իտալուհի մը, որ գլխուն վրայ կարմրորակ խեցիներով լեցուն կողով մը կը կրէր: Կ'երեւար սալաքարերուն վրայ գինեպան մը, որ տակառ մը կը գլտորէր: Վարդան ուշադրութիւն չէր տար այս բոլորին, նոյնիսկ ետեւ չէր նայեր, երբ փողոցի ստահակ պատանի մը աւրուած պտուղ մը նետէր

անոր կոնակին: Այս բոլորը Վարդանին համար այնքան սովորական էին, որքան թատրոնի աւելածուի մը համար, երկար ատեն միեւնոյն թատրոնի մէջ կրկնուած տրամա մը:

Մէյն փողոցին վրայ, փայտեայ հինգ յարկանի շէնքի մը մէջ կը բնակէր Վարդան: Նեղ ու մութ սանդուխներուն վրայ շատ անգամ հանդիպած էր բոլորովին անծանօթ մարդոց, կոշտ նաւաստիներու, կաղերու, չսափրուած երեսներով ու փայլուն աչքերով մարդակերպ արարածներու: Հանդիպած էր գինովներու, նաեւ չպարուած կիներու, որոնց շատ զգուշութեամբ ճամբայ կուտար Վարդան:

Վարդանի սենեակին մէջ կար գորշ միօրինակութիւն մը: Պատին վրայ, տարիներէ ի վեր, կախուած կը մնային Աբրահամ Լինքոլնի ու Ճորճ Ուաշինկթընի նկարները: Դռան քով կախուած էր Լակըր դարեջուրի մէկ գունաւոր յայտարարութիւնը: Վարդան շատ խնամքով շինել տուած ու կախած էր իր հօր ու մօր, Ղազարի եւ Նունիկի, քով քովի, աւրուած աչքերով մեծադիր լուսանկարները: Սենեակին մէկ անկիւնը դրուած էր անկողինը, իսկ միւս անկիւնը՝ սեղան մը, մաշուած դարակներով ու հայելով:

Վարդանի սենեակին մէջ նորութիւն կը մտնէր միայն այն ատեն, երբ անկողինները շտկող սպասուհին երբեմն անկողինի տեղը կը փոխէր: Պատուհանին քովէն դուռին մօտ կը տանէր եւ կամ դուռին քովէն սպասուհանին մօտ: Վարդան երբեմն այս նորութենէն լուռ ուրախութիւն մը կը զգար:

Վարդան, երբ սենեակ կը մտնէր, հայելին առջեւ կ'երթար. պեխերուն թեթեւ շփում մը կուտար ու յաճախ գլխարկը վար կ'առնէր ու «ախ»ով մը կը խօսէր ինքնիրեն:

«Ես կը կարգուէի, Աստուած վկայ, ես կը կարգուէի, եթէ էս ճաղատ գլուխը չունենայի»:

Վարդան կիներու մօտեցած էր: Կիներու երեսը նայել շատ էր համարձակեր: Սակայն ամուսնանալու աւանդական մեծ բաղձանք մը ունէր: Իր ամէն քայլին կը հանդիպէր կիներու, մասնաւորապէս Մէյն փողոցին վրայ, ուր կիներու շարունակական հոսանք մը կը լեցուէր ու կը պարպուէր: Կիներ, փարթամ կուրծքերով. կիներ, միջատի ճկուտ մէջքերով, նուրբ ու բարակ հասակներով: Տեսած էր կարճ սրունքներով, կարճ վիզերով տղեղ կիներ, որոնք բոլորն ալ Վարդանին համար գեղեցիկ

էին, սակայն բոլորն ալ ուրիշներու համար ծնած էին:

Վարդան կիները ճանչցած էր երազին մէջ:

Երազին մէջ կիները բարի էին. իրեն կը մօտենային, կարծես, վաղուց ծանօթներ ըլլային ու անմիջապէս կը համարուուէին:

Երազին մէջ Վարդան յանդուզն էր. համարձակ կը խօսէր, ամուսնութիւն կ'առաջարկէր: Ծատերը մերժեք էին, երբ տեսած էին իր ճաղատ գլուխը: Վարդան իր երազին մէջ տեսած էր դաճած կիներ, կիներու գլուխներ, պեխաւոր կիներ, որոնք միշտ իր անկողինն շուրջ կը դառնային: Եւ ինչե՛ր, ինչե՛ր...

* * *

Շարաթ երեկոյ մը, Վարդան սովորականին պէս, ուշ ատեն, վարպետին սրճարանէն սենեակ վերադարձաւ: Վառեց ճրագը. կարծես մինակ չ'զգալու համար հայելին մէջ ինքզինք դիտեց, աւելի ճիշդ իր յօրանջումը դիտեց: Հագուստները հանելու պահուն, ճերմակ շապիկին մէկ կոճակը փրթած գտաւ: Վարդան սեղանին վրայ նայեցաւ, գրպանները խառնեց, վերջապէս գտաւ սեւ կոճակ մը ու սկսաւ կարել սպիտակ շապիկին վրայ:

Դուրսը անձրեւ կը տեղար:

Դուռին ետեւ աղմուկ մը լսուեցաւ: Վարդան գլուխը չվերցուց. «Թերեւս չըջմուլիկ կատուն է, — մտածեց ինքնիրեն, — որ վերջերս, երկու շաբաթի ընթացքին, երեւան եկած էր եւ որ յաճախ ներս կուգար. Փոսֆորային ու աղաչաւոր նայուածք մը կը յառէր ու, ոտքերուն քսուելով, դռնէն դուրս կ'ելլէր»:

Անձրեւը աւելի սաստկացաւ ու սկսաւ ապակեփեղկերը ծեծել:

Սենեակին դռան վրայ թոյլ մարմնի մը քսուելն ու դռան շարժիլը իմացաւ. յետոյ, երգի մը թոյլ վանկերը: Վարդան գլուխը վեր առաւ. գունափոխուեցաւ յանկարծ. սիրտը գորտի մը կոկորդին պէս սկսաւ թփրտալ, երբ դռնէն ներս կանգնած տեսաւ սպիտակ կիւն մը, թոյլ, չպարուած մարմնով, մարմրուն աչքերով ու բռնի ծիծաղ մը շրթներուն վրայ: Լայն եզրերով գլխարկին ներքեւ անոր դէմքը երկար ու փոքրիկ կ'երեւէր: Հագած էր զիստերուն կպած կարճ քղանցքներով հագուստ մը, պահելով ստիւնքներուն կաղապարն ու մարմնին բոլոր ձեւերը: Կիւնը

գինով էր, անձրեւէն թրջուած. սպիտակ ծոծրակին վրայ ինկած էր շագանակագոյն վարսերու փունջ մը: Խրախճանքի ծովու, սադուռնական գիշերներու ո՞ր ալիքը դայն, ցամաք, Վարդանի քով նետած էր:

Վարդան շուարեցաւ. երկար վերարկուով մը ծածկեց իր կէս մերկութիւնը: Անոր այնպէս թուեցաւ, որ կեանքի ընթացքը արագացաւ. տարիները, գնդակներու պէս, իրարու ետեւէ վազեցին: Քսան տարիներէ ի վեր սովորած անդլիերէն մէկ քանի բառերը մոռցաւ յանկարծ ու անմիջապէս յիշեց իր երազին մէջ տեսած կիները: Ինքզինք պահ մը երազին մէջ կարծեց, մանաւանդ երբ կինը ծիծաղով մը մօտեցաւ եւ, թաւշենման, տաքուկ թեւերով Վարդանին փաթթուելով, համբուրեց: Ու խաչի մը պինդ թեւերէն կախուող յուսահատի պէս աղերսեց արցունքոտ աչքերով.—

«Ազատէ՛, ազատէ՛ զիս. ալ ուժ չմնաց: Անոնք երեք հատ էին: Ձիս շան մը պէս փողոց ձգեցին: Անցորդները ծաղրեցին զիս: Ա՛հ, գիտե՞ս. ես խմեցի: Կ'ուզէին, որ ես պարեմ, ու ես պարեցի, պարեցի: Բայց ես գինով չեմ. տե՛ս քեզի համար ալ կը պարեմ»:

Կինը իր թեւերը վար առաւ Վարդանին վզէն, ու յողնած մարմնին, պարի քանի մը բռնի ձեւեր տուաւ: Ու յետոյ, գլուխը Վարդանին ուսին վրայ հանգչեցնելով, գոչեց.—

«Ըսէ՛, ըսէ՛, կը սիրե՞ս զիս: Ես կը սիրեմ բոլորն ալ. սիրտս, մարմինս բոլորին կը բաշխեմ: Բայց ես մինակ եմ, չե՞ս հասկընար: Ձիս ոչ ոք կը սիրէ, Ա՛հ, դուն ո՞րքան լաւ ես. դուն պիտի սիրես զիս: Ես կը սիրեմ ճաղատները: Տե՛ս, թո՛ղ որ համբուրեմ գլուխդ»:

Վարդան անոր խօսածներէն շատ բան չհասկցաւ: Չգաց անոր թեւերուն ջերմութիւնը: Ծնչեց անոր մարմնին հոտը՝ իւղերով անուշահոտուած: Չգաց անոր ալքօհօլոտ շունչը: Մանաւանդ ճաղատ գլուխին համբոյրը իր մէջ արթնցուց բարկ ըզգացում մը:

Կնոջ ոտքերուն վրայ ալ ուժ չկար: Թեւերը թուլցան, ու թրջուած շղարչի կտորի մը պէս Վարդանի անկողնին վրայ ինկաւ: Կօշիկները ինկան փոքրիկ ոտքերէն, գլխարկը մէկ կողմ նետեց ու աչքերը գոցեց պահ մը:

Վարդան շատ ճնշուեցաւ. պատուհանը բացաւ: Դուրսը անձ-

րեւ կը տեղար... Դուռին մօտեցաւ. մտիկ ըրաւ ամէն մէկ ոտնաքայլին կամ հազին, որ վեր կուգար կամ վար կ'իջնէր:

— «Ալ ինչպէ՞ս մարդերու երես պիտի նայիմ — կը մտածէր. — Այլեւս ինձ ո՞վ աղջիկ պիտի տայ, եթէ իմանան, եթէ իմանան, թէ այս պահուս, անկողնիս վրայ հեթանոս աղջիկ մը պառկած է»:

Անկողնին քով կանգ առաւ Վարդան. դիտեց կնոջ տփռոյն դէմքն ու կոպերուն տակի կապոյտ օղակները: Անոր աղաչաւոր ձեւերը հետզհետէ իմաստ կ'առնէին. մանաւանդ ճաղատ գլուխին համբոյրը: Վարդանի անդունդի չափ դատարկ սրտին մէջ արթնցաւ կարեկցութեան զգացում մը: Վարդան իր նայուածքը պտտցուց անոր աղճատուած մարմնին վրայ, քղանցքը վեր էր սոթթուած, բաց էին սրունքները մետաքսեայ գորշ գուլպաներով: Ու Վարդանին մէջ խառնուեցաւ բոլորովին անծանօթ ըզգացում մը. տարիա՞նք, թէ կարեկցութիւն:

Վարդան ծռեցաւ, երկիւղածօրէն մօտեցուց շրթներն ու համբուրեց:

Ո՞րքան ցուրտ էին կնոջ շրթները:

Առաւօտ, ուշ ատեն, կինը իր աչքերը Վարդանի անկողնին մէջ բացաւ: Պիշ պիշ նայեցաւ անոր պեխերուն, քթին, գլուխին: Իր ճանչցածներէն բոլորովին տարբեր էր:

«Ես ո՞ւր եմ, զիս ո՞վ բերաւ հոս», — հարցուց կինը:

«360 Մէյն փողոց», — պատասխանեց Վարդան:

«360 Մէյն փողոց», — կրկնեց կինը, — բայց ես միեւնոյն տեղը կը բնակիմ: Այս իմ սենեակս չէ: Ես 40 թիւ սենեակը կը բնակիմ: Հա, կը յիշեմ, երէկ գինով էի:

Եւ կինը սկսաւ արտասուել:

«Անոնք զիս փողոց ձգեցին. լապտերի ձողի մը կռթնած էի: Կը յիշեմ, կը յիշեմ, սեւամորթ կառապան մը զիս տուն բերելու համար իր կողքին մէջ առաւ: Գինով էի, քուրջի մը պէս ինկած: Այդ անիծուած սեւամորթը նայեցաւ դրամապանակիս մէջ, նայեցաւ կօշիկներուս, գուլպաներուս մէջ ու գողցաւ, կողոպտեց, ինչ որ ունէի: Հոս ի՞նչպէս եկայ. ես այդ չգիտեմ: Հիմա ոչինչ ունիմ. ոչ իսկ սէնթ մը»:

Կինը դրամապանակը բացաւ, սիկարէթ մը հանելով, սկըսաւ ծխել:

Վարդան ատանց երկմտելու իր դրպանէն հանեց քանի մը տողար. իր սովորական բարի ժպիտով, կնոջ աջ ձեռքին մէջ դրաւ ու գոցեց մատներով:

«Ա՛հ, ո՛րքան բարի ես», — ժպտեցաւ կինը. «Ես կը սիրեմ բարիները: Ես կը սիրեմ քեզ: Անո՞ւնդ»:

— Վարդան՛ն:

— Վա՛րթը՞ն:

— Վար դան:

— Վար թան:

— Անունս Րինա է:

Վարդան սիրահարուած էր Րինային: Գործարանին ետ ու առաջ շարժուող երկաթէ ձողերուն, հսկայ սիւներուն, երկաթէ քերոցին տեղ՝ իր մէջ տեղաւորուած էին Րինային ծիծաղը, կապուտակ աչքերը, մանաւանդ իր անունին արծաթեայ հնչիւնը Րինայի շրթներէն:

Վարդան ամէն առաւօտ համարձակ, Րինային սենեակը, թիւ 40 կը մտնէր, երբ ան անկողնին մէջ անփութօրէն քնացած կ'ըլլար եւ կամ արթնցած՝ երկար դուլպաները կը հաղնէր:

Վարդան կը մօտենար, իր պեխերը անոր շրթներուն կը քսէր այնպէս, ինչպէս ծովահորթ մը իր դունչը աստղերը պիտի խարխափէր:

Վարդան շատ բան չունէր խօսելիք, միշտ լուռ էր ու միայն մէկ խօսք մը, լակոնական յանկերդ մը դիտէր, որ միշտ կը կրկնէր սրտանց. —

«Եու մէ՞րի մի»:

Րինա կը կատակէր, կը ծիծաղէր մանկան մը միամտութիւնն հեզնող կնոջ մը ծիծաղով:

Երկու շաբաթ վերջ, երեկոյ մը, Վարդան սովորականին պէս ճաշարանէն ուղղակի տուն եկաւ: Իր ոտքերուն քսուելով, սանդխամատերէն վեր կ'ելլէր նաեւ կատուն: Կատուն իր շուրջը կը դառնար, կը մլաւէր: Վարդան, երբ Րինային սենեակը բացաւ, կատուն իրմէ առաջ ներս սահեցաւ ու, նորէն ետ դառնալով, Վարդանին նայեցաւ ա՛յնքան աւերակ ու մարդկային նայուածքով:

Վարդան շուարեցաւ պահ մը: Րինայի անկողինը քակուած էր: Սեղանին վրայի փոշիներուն տուփերն ու անուշահոտ իւղերու շիշերը չկային: Հայելիին առջեւ ու հայելիին մէջ դո-

ղացող սպիտակ ու նիհար լէյլան չկար: Չկար եփենոսէ փոքրիկ խաչը՝ դիմացի պատէն կախուած: Սենեակը աւերակ մըն էր՝ ճիշդ այն կատուի աչքերուն պէս:

Վարդան ամայութիւն մը զգաց ու թերեւս իր կեանքին մէջ առաջին անգամ սկսաւ լալ:

Րինան չկար:

Տեղափոխուած է, ոստիկանները ձերբակալած են, թէ անձնասպան եղած է:

Րինան այլեւս չվերադարձաւ:

* * *

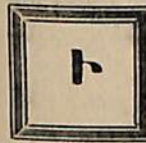
Վարդան իր սովորական կեանքին վերսկսաւ: Ոչ ոքի պատմեց: Բարեկամները նկատած էին, որ Վարդան աւելի լուակեաց էր դարձեր, կատակի շատ չէր դիմանար: Ամէն երեկոյ սրճարանին մէջ թուղթ խաղացողներուն քով կը նստէր լուռ ու կը դիտէր ժամերով: Որոշեալ ժամուն սենեակ կուգար: Անկողնին մէջ, իր թեւերը իրարու մէջ կը ծալլէր, սրունքները կը կծկէր ու այգին նետուած կրիայի մը պէս երազին գիրկը կ'իյնար:

Րինան Վարդանի երազին մէջէն մէկ անգամ միայն անցած էր: Յրջուն վարսերով, կապոյտ շրջագեստով, բոպիկ ոտքերով Վարդանին մօտեցած էր ու ճերմակ շապիկին վրայ ուղած էր սեւ կոճակ մը կարել:

ԶՈՂԸ ԿԱՐ ԱՄՈՒՆ ԷՐ

Ինչպէ՞ս ես, Կար Ամու :

ՋՈՂԸ ԿԱՐ ԱՄՈՒՆ ԷՐ

ՆՁՊԻՍ ԵՍ, Կար Ամու:

— Փառք Աստծոյ:

— Ինչպէ՞ս է գործդ:

— Փառք Բարերարին:

— Դրամ կը շինե՞ս:

— Գոհութիւն Տիրոջը:

— Սա՛նկ հեղ մը պոռա՛, Կար Ամու:

Կար ամուն չէր մերժեր: Մանուկի մը պէս արագ՝ գլխարկ կը գլխէն վար կը շոպէր, մէջքը կը շոպէր ու ձեռքերն ականջներուն՝ կը պոռար.

Հօ՛ օ՛ օ՛ հօ՛ օ՛օ՛ օ՛օ՛ օ՛

Ձայնը կ'երկննար, ձայնը կ'երերար. աչքերը կը կարմրէին, վզին երակները մէյ մէկ մողէզներ կ'ըլլային: Կար ամու կը սիրէր իր ձայնը երկնցնել, շա՛տ երկնցնել, մինչեւ որ իր շունչը հասնէր: Որքա՛ն գոհ էր այն օրը, երբ կը պոռար, աչքերը բարի ժպիտի մը մէջ կը կորսնցնէր, քէփը գլխուն վրայ կը նետէր ու, կապոյտ լինտերուն վրայ մի քանի սեւցած ակոսները ցուցնելով՝ սրճարանէն դուրս կ'ելլէր:

Ո՞վ չէր ճանչնար զայն, — հասակը հողին կքած, փարտ ոտքերով, ուսերը աղեղի պէս կլորցած, թափթփուուն ու հաստ պիտերով Կար ամուն: Ունէր ոսկոր ու ցից այտեր, կզակը մաշած, խորտուրորտ դիմագիծ մը՝ Հայաստանի լեռներն ու ձորերը յիշեցնող:

Սրճարանին տղաները հետը կ'իյնային, կը հեզնէին, շա՛տ անգամ կը բարկացնէին, երբ Կար Ամու սկսէր իր կեանքէն դըրուազ մը պատմել: Անոր կարեւոր դրուագներէն մէկը՝ երկու գոմէշներու կռիւն էր: Կը պատմէր, թէ ի՛նչպէս երկու տարբեր արտերէ երկու գոմէշներ, դունչերնին վեր տնկած՝ մկռալով, իրարու մօտեցան, եղջիւր եղջիւրի բռնեցին...

Կը պատմէր խաչնարածներու հետ ունեցած կռիւները, յետոյ շատ խոշոր քարկապոյտ օձ մը սպաննելը:

Կար Ամու՝ ամէն անգամ որ դրուագ մը պատմէր, մանրամասն կը յիշէր Սեւքարը, ուր դայերու որջեր կային. վանքին ճամբան, ուրկէ գիւղին նախիրը կ'անցնէր: Յաճախ կը յիշէր Պաղակը, որուն եղերքին վրայ, արագիլի մը խոշոր բոյնին դէմ դիմաց, շինուած էր նաեւ իր խուղը:

Կար Ամու՝ կը պատմէր իր դրուագները մանկական միամիտ յափշտակութիւնով՝ առանց տարակուսելու, որ քովինները անգիտակ ու անհետաքրքիր են իր աշխարհին:

Է՛հ, ի՛նչ օրեր էին, երբ աղօթք-կողմը դեռ ծայր չտուած՝ հովերուն, թռչուններուն հետ Կարմուճէն մինչեւ Հողըար մէկ շունչով կ'իջնէր, երբ ցորեանները ոսկիի գոյն կ'առնէին, երբ մոշինները կը հարածէր ու իրենց խաղերով տարուած խաչնարածներուն կը սպառնար: Երբ հարս մը թումբէն խոտ քաղէր, այն կողմերէն շատ չէր հեռանար: Շատ անգամ նրդարան դեղին մատներուն մէջտեղ, փայտը անութին՝ կը մօտենար ու կը խօսէր.

«Հէ՛չ մի վախնար, Սաթուն, ես որ էս տեղուանքն եմ, աչուրնուդ վրայ ունք կայ ըսող չըլիք»:

Ու հեղ մըն ալ տեսնես, Կար Ամուն կը կորսուէր: Հեռու տեղերէ, միջօրէի տօթին, երբ կանանչ ճանճերու բզզիւնը կը ներդաշնակուէր շերեփազի միջատներու չթչթոցին, երբ հորիզոնին մօտ, հողմաղացի մը պէս շարժող, երկու էջերու խեղկըտուքի պէս բան մը կը գծագրուէր, կը լսուէր Կար Ամուի խուլ ձայնը:

Հօ՛ օ՛օ՛ հօ՛ օ՛օ՛ օ՛օ՛

Իր ներկայութիւնը աղղարարող, իր սարսափը տարածող ձայնն էր այդ: Կար Ամու, աղջկան մը հասակին հսկող սիրահարի մը պէս կը հսկէր՝ օրը օրին աճող հասակը ցորեաններուն: Գիշերները, երբ լուսնկան մանգաղի մը պէս կախուէր, արտերուն մէջէն կը լսէր խուլ անորոշ աղմուկ մը: Աճումի աղմուկն էր այդ. ցորեանները՝ դէպի հունձքի լուսնկան հասակ կը քաշէին:

Երբ արտերն հնձուէին, Կար Ամու ագոաւի մը պէս իր խուղը կը թառէր, հոն, Այգեստանը՝ այս անգամ այգիները հսկելու: Խուղը շինուած էր բարձր ծառի մը վրայ, որուն առջեւէն կ'անցնէր Պաղակը խառնափնդոր եղերքներով: Յախերու հոս հոն նետ-

ուած կոճղերուն մէջ անպակաս էին խղունջներ եւ կամ կրիայի մը դիակը: Գիշերները, երբ այլեւս ճամբորդներու ոտքերը կը քաշուէին ճամբաներէն, երբ վանքին վերեւէն. սարի մէջքէն, գորշ գօտիի մը պէս քակուող Տիգրանակերտի ճամբէն, պղնձագոյն ջորիններու զանգակաւոր կարաւանը կ'անցնէր, Կար Ամու կունակի վրայ պառկած, աստղերը կը դիտէր: Ան շատ անգամ փորձեր էր, որ երբ վանքին դմբէթին վրայէն աստղ մը ճեղուէր գիւղին մէջ, մահ կար: Երեք աստղերով քերէզին, երբ կանգուն մը բարձրանար, Պաղակի եղերքէն գիւղին ջրատուրները կ'անցնէին: Կար Ամու շատ անգամ անոնց նրդարայի թուղթ կամ թուրթուն կը հարցնէր:

«Կար Ամու՛», կը պոռային անցնողները. «խաղողները չհասա՞ն տահա»:

«Հա՛, հա՛, քիչ մնաց, երէկ Մանօնց էգուն կողղքաններուն՝ նշան տեսայ» կը վստահացնէր:

Խաղողները կը հասնէին. կը սկսէր Կար Ամուին փութկոտ աշխատանքը: Ամբողջ դաշտ մը ոտքի կ'անցնէր. ճամբորդներուն հետ կոռուի կը բռնուէր: Վա՛յ այն ստահակ խաչնարածին, որ համարձակէր խաղողի գողութիւն ընել:

Կար Ամու ճնձղուկներու անցքն իսկ արգիլելու համար, այգիները, զանազան տեղեր, երկա՛ր երկար ձողերու վրայ տընկած էր կոտոշաւոր, ճերմկցած ոսկորներով եղներու գլուխներ:

Յոգնելիք չ'ունէր. կօշիկները կարծես երկաթէ մուճակներ ըլլային: Կը քալէր, միշտ կը քալէր. երբ խուղ վերադառնար, բարձր կանգնած չորս կողմ կը դիտէր ու ճեռքերն ականջներուն՝ կը պոռար չորս հովերուն, կարճ թեւերով միջատներուն, շունքերուն տակ խժացող հորթերուն, ծանր ու դանդաղ դոմէշներուն:

Հօ՛ օ՛օ՛ օ՛ օ՛օ՛ օ՛օ՛ օ՛օ՛:

Ի՛նչ օրեր էին...

Կար Ամու իր գիւղէն բաժնուող մարդ էր: Է՛հ, չգիտես, ո՞ր անձանօթ ալիքը կոճղի մը պէս գայն այս ափերը նետած էր:

Անցան, անցան տարիներ, Կար Ամուի վրայէն դարեր անցան: Լայն ու պինդ ուսերը սմքեցան, հորթի մը աչքերուն չափ խոշոր ու երազուն աչքերը մանրցան. վիզը կրիայի մը վզին պէս փութփութեցաւ. հետզհետէ մանկացաւ ու պատանիի մը պէս ամբողջ դարձաւ:

Ի՛նչ պիտի ըլլար Կար Ամուի վիճակը, եթէ երազները չ'ըլ-

լային: Կ'երազէր դաշտը, գոհարազարդ գլուխներով մողէզները, իրենց շուքէն վախցող նապաստակները, որ երկչոտ ոստոստումով, ճամբան կը կտրէին ու ուրիշ ցանկապատէ մը ներս կը մըտնէին:

Կար Ամուի երազներուն մէջ կուգային այս բոլորը այնպէս՝ ինչպէս յաճախ կ'ինքն պիտի այցելէին քաղքենի տղու մը երազներուն:

* * *

Գիշեր մը, լուսադէմին, Կար Ամու, երազին մէջ, ինքզինք խոշոր նաւի մը մէջ գտաւ: Նաւին մէջ տեսաւ, որ իրենց գիւղացի բէնճպէր Սաքօն, երկու լծկան եզներ իր առջեւ ձգած, արտէն կը վերադառնար: Տեսաւ, որ դանդաղաւոր ջորիներու կարաւանը, վանքին վերեւէն թաթառի պէս կ'անցնէր: Կար Ամու լսեց դանդաղներու ղողանջն ու արթնցաւ: Զարթուցիչ ժամացոյցին ձայնն էր:

Կար Ամու գլուխը կախ, բազի մը գնացքին պէս ճորճոր, դործարանին ճամբան ափ առաւ:

Ի՞նչ անուշ էր դանդաղներուն ձայնը: Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ արթընցաւ...

Կար Ամու դործարանին խառնիճաղանճին մէջ էր: Հսկայ անիւններ կը դառնային, անիւնավար փոկերը կը թռչէին արագ: Աղմուկ, ժխոր. հաստ, գրկաչափ մեծութիւնով, ուղիղ ու փայլուն երկաթէ ձողեր ետ առաջ կ'երթային ու կը հեւային վիշապի մը պէս: Խոշոր ու գորշ երկաթներ իրարու մօտ կուգային, կարծես զիրար կը հրմշտկէին ու իրարու մէջ կը ծալուէին, ստղեծելով համանուագ, միօրինակ ձայն մը:

Դըր'դ դըլըրդ, չըլսք, չըլսք, դը'դը'րդ:

Կոկորդիլոսի մը բերնին ձեւ շինուած ուրիշ շարժուն ու սեւ երկաթ մը, համաչափ վար կ'իջնէր, երկաթէ կտորները կը խածնէր ու կը տանէր Կար Ամուին առջեւ կը ձգէր: Հոն, Կար Ամուն, այդ երկաթի կտորները ուրիշ մեքենայի մը պիտի յանձնէր յըղկելու համար:

Այդ օրը երկաթի կտորներ կը հաւաքուէին, իրարու վրայ կը բարդուէին:

Կար Ամու իր գիշերուայ երազն էր, որ կը շարունակէր.

Ռէնջբէր Սաքօի հետ խօսքի բռնուած էր. անոր կը խօսէր, որ այս տարի արտերուն մէջ շատ մուկեր կան. յետոյ կը շփէր եզան աղանջներն ու ճակատը, երբ յանկարծ ծանր ձեռք մը դպաւ ուսին:

— Հըրրի ափ:

Պօսն էր:

Կար Ամու ժողովեց ինքզինք ու սկսաւ աշխատիլ արագ: Մի քանի վայրկեան յետոյ՝ նորէն ինքզինք մոռցաւ: Այս անգամ, ճամբէն անցնող մուրացկանի մը՝ ցանկապատէն խոշոր կոյզ մը խաղող կ'երկարէր:

Հեղ մըն ալ, յանկարծ... քը'րդ, քը'րդ, չը'րը'լսք, չը'րը'լսք, չըրը'լսք...

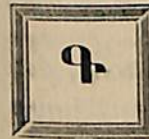
Մեքենաները դանդաղեցան, գործաւորներն իրար անցան ու գտան մարմնի կտորներ անիւններուն փաթթուած...

Զոհը Կար Ամուն էր:

ՀԻՆ ՕՐԵՐՈՒՆ

Գարնան ստաշին օրերուն,...

ՀԻՆ ՕՐԵՐՈՒՆ

ԱՐՆԱՆ առաջին օրերուն, դպրոցէն վերջ, Մանանենց տանիքը կը հաւաքուէինք: Հոն կը խաղայինք, կը ճլուրլայինք տանիքին վրէն յանկարծակի ու արագ անցնող ծիծեռնակներուն պէս:

Մանանենց տանիքը քառակուսի էր. մէջտեղը կային քարէ լող մը ու խաչածեւ փայտերով երդիք մը: Մանանենց տան կից էր նաեւ Մնուշին տանիքը:

Մնուշ որբեւայրի էր, տան մէջ ճրագ չէր վառեր, եկեղեցիին ճամբան չէր տնտնար, ուղղակի տուն կուգար իր տան սիւներուն «ողորմի Աստուած» ըսելու:

Մեզմէ ոչ ոք կը համարձակէր Մնուշին տանիքն անցնիլ. ցուրէքն կատուի մը անցնիլն իսկ կ'իմանար: Եթէ մեզմէ մէկը հոն ոտք դնէր, դուռին ձայնը կը լսէինք յանկարծ ու կը կորսուէինք: Մնուշ կարկտնուած աւել մը ձեռքին՝ տանիք կ'ելէր, կը պոռչտար, կը դանդատէր, կը տրտուար երբ սանդուխէն վար կ'իջնէր, երբ ներս կը մտնէր ու մուտին մէջ կ'անիծէր, անվե՛րջ կ'անիծէր:

* * *

Գարնան առաջին օրերուն արեւը լերան ետեւ ուշ կը մտնէ: Ամէն իրիկնամտին Մանանենց տանիքէն կը տեսնէինք ծեր ժամկոչը կոչնակին առջեւ, երկու փայտեայ թակոցները ձեռքերուն՝ հեղ մը իր շուրջ կը նայէր, հեղ մը արեւին ու իր մէջքը կը շարժէր կոչնակը դարնելու: Թիք, թաք, թիք, թիք, թաք: Կոչնակին ձայնը գիւղին վրայ կը տարածուէր խաղաղութեան պէս, կոչնակը կը լսուէր իմաստուն քարոզի մը պէս: Դաշտի բանուորներն իրենց երեսները եկեղեցիին կողմ կը դարձնէին: Աշխատութիւնը կը դադարէր: Մշակներն իրենց խոշոր կօշիկներուն մէ-

ջէն արտերուն հողը կը մաքրէին դէպի գիւղ շտկուելու. մինչ ես ծերերուն հետ եկեղեցի կը մտնէի, ամէն շտկուելու երեսիս անկանոն խաչ մը ծռէի ու կը շտկուէի. ամէն շտկուելու երեսիս անկանոն խաչ մը կը հանէի. «Հայր մեր»ը կ'սկսէի, սակայն չէի կրնար լմնցնել:

Իմ տեղը ձախակողմեան, քահանային դասն էր: Չախ կողմս վարագոյրով գոցուած աւազանն էր, իսկ դիմացս, խորանին վըրայ, խունկի ծուխերով սեւցած Աստուածամօր նկարը: Կապոյտ, Լըկնագոյն սաւանին մէջ Աստուածամայրն էր. սաւանին մէկ մասով ծածկուած էր Յիսուս մանուկի մերկ մարմինը: Աստուածամօր դէմքը երկար էր. նշանաձեւ աչքերուն վերեւ կային երկար թարթիչներ ու կոր յօնքեր, չինացի կնոջ մը դիմադժով, իսկ գլխուն վրայ չըջանակուած էր դեղին լոյսէ կամար մը: Յիսուս մանուկը իր մօր գրկին մէջն էր. կը խնդար. թեւերը կարճ, աչքերը քիչ մը շիւ. գլխին վրայ կար կամար մը լոյսէ փառերով: Ու ես կը դիտէի. կարծես Աստուծոյ երկար ձեռքը դրած ըլլար հոն:

Եկեղեցիին մէջ կը մտածէի յաճախ: Կը մտածէի որ վէզս Կարապետին քովն է, մի գուցէ չվերադարձնէ: Կարապետ չար տղայ է, կը հետեւցնէի. օր մը տեսայ թէ ինչպէ՛ս Մանաննց տանիքը Եղսային մագերը քաշկուտեց: Եկեղեցիին մէջ կ'երեւակայէի թթենիներուն տակ կայնած ուղտերուն երկար վիզն ու ւնոնց որոճալը: Կը յիշէի ուղտապանին կտրուած ախանջներով էջը: Միտքս կ'իյնար վարժապետին խոշոր քիթը ու թաղական Կիրօին ճաղատ գլուխը: Կ'սթափէի յանկարծ, երբ «Սուրբ Աստուած»ը կ'երգէի. ուշ մնացողի մը պէս քանի մը բռնով կը հետեւէի ու կը կանգնէի. հեղ մըն ալ ձայն ձգելու համար կը սպասէի վերջանալուն:

* * *

Կէսօրուայ արձակուրդի մը, երբ դպրոցէն տուն գացի, տան մէջ խունկի հոտ կար: Քահանան մեր տունն էր եկեղ. բայց ինչո՞ւ մայրս նշխարք չտուաւ ինձ: Ամէն անգամ, երբ բարի քահանան մեր տունը կուգար իր ծոցի գրպանէն մեզի նշխարք կը բաժնէր:

Մեծ մօրս անկողնին շուրջ հաւաքուած էին մի քանի կիներ: Հոն էր նաեւ Եղսոյենց հարսը, Սառիկը, որ յաճախ բարկացնելու համար զիս կը գրկէր, իր կուրծքին կը սեղմէր ժիր ու կը համ-

բուրէր: Ամերիկայէն, իր էրկան ղրկած նուէրներէն ինձի ալ կուտար: Բայց Սառիկ այդ օր ինձի ուշադրութիւն չտուաւ: Անոնք իրարու հետ շատ կամաց կը խօսէին. կ'ելլէին, կը քալէին, տան առարկաները մէկ տեղէն միւսը կը փոխադրէին: Այդ օր տան դործը դրացիները կը տեսնէին, իսկ մայրս կեսօրջ անկողնին քով նստած էր տխուր...:

Մեծ մայրս հիւանդ էր:

Որքա՛ն կը սիրէի դայն: Բարի էր, շատ բարի: Շարաթ մ'առաջ նոր հագուստներս հագցուց ու ձեռքէս բռնելով՝ զիս Սուրբ Սարգիսին քարը տարաւ: Ծամբան պատմեց թէ ի՛նչպէս ամէն մեծ պահոցին, Ս. Սարգիս հրեղէն ձիուն վրայ հեծած՝ արտերուն մէջէն դէպի աղօթք-կողմը կը թռի: Պատմեց թէ ի՛նչպէս ջաղացքի ճամբուն վրայ Ս. Սարգիս մեր ջաղացպան Նաւօին կը հանդիպի: Մեծ մայրս ինձի ցուցուց հրեղէն ձիուն պայտերուն հետքերը քարին վրայ:

Մեծ մայրս ծեր էր. ամառ ատեն արեւին տակ կը կծկուէր, կը մսէր: Աչքերը աւրուած էին, ձեռքերը մաշած: Գլխին կը փաթաթէր կտաւէ կապոյտ լաջակ մը. ճկոյտ մատին ունէր արծաթէ հաստ մատանի մը, իսկ գլխին կը շարէր շարք մը անկաւոր սակեղբամներ:

Այն երեկոյ, սովորականին պէս վաղեցի Մանաննց տանիքը: Հոն էին Մանաննց հաստիկ Եղսան, Թորկանց Մարգարիտն ու կաղ Ո՛հջօն. պատէն վար ցատկելով մեր քով եկաւ նաեւ Աննօնց Կարապետը: Կարապետ թակլտած տղայ էր, փողոցի սայլերուն վրայ գլխի վրայ կը դառնար, սայլերուն ճաղերը կը փըրցընէր: Դրացի բէնձրերներ յաճախ կը բռնէին զինքն ու ախանջները կը քաշէին: Դպրոցին մէջ ծոյլ էր ու շատ անգամ կը փախէր: Երբ վարժապետը պատժէր՝ աչքերէն արցունք չէր ելլեր: Կարապետին հայրը Ամերիկա էր, իսկ մայրը, քրթած Շուշիկը, ուրիշներուն էջիկները կը մաշեցնէր, միշտ ալ ուրիշները բամբասելով:

* * *

Այդ երեկոյ Մանաննց տանիքը «հարս ու փեսայ» կը խաղայինք: Կարապետ, թելով մը իր վզէն կախ բահի կտոր մը կը ծեծէր. հարս ու փեսան ձեռք ձեռքի տուած՝ կը քալէին կամաց,

խակ ես չըթնեցրուս փայտի կտոր մը մօտեցուցած՝ միօրինակ ձայն մը կը հանէի միշտ ալ մատներս փայտին վրայ շարժելով: Կարապետ այնքան ուժգին կը զարնէր բահին, որ Մնուշ կը ջղայնանար, կ'անխճէր: Աղմուկի ու բացազանչութիւններու մէջ Կարապետ առիթը չէր կորսնցնէր յանկարծ, քարոտել կատու մը որ ցուխքին վրայ ետ առաջ երկննալով կը պատրաստուէր ուրիշի մը տանիքը ցատկելու:

Արեւը լերան ետեւն էր: Նախիրը գիւղ էր դարձեր: Լսեցինք բառաջն ու մկմկալը կովերու, որոնք առատութեան պէս տուները ցրուեցան. հաւերը թառերուն վրայ կծկուեցան, մինչ մենք կը շարունակէինք հարսանիքը:

«Ողորմի Աստուած...», լսեցինք Մնուշին ձայնը իր տան դաւիթէն: Ձայնս կտրեցի յանկարծ, ամբողջ մարմնոյս մէջէն թեթեւ հոսանք մ'անցաւ: Մնուշ եկեղեցիէն կուգար. ա՛հ, ինչպէ՛ս չլսեցինք կոչնակին ձայնը: Ծնողքս պիտի բարկանայ, վարժապետը պիտի ծեծէ, մտածեցի ինքնիրենս ու կամաց մը փողոց իջայ: Յանցաւոր էի, ամէն մարդ պիտի գիտնար: Օտար էին փողոցին սայլերը, քոթոտ շուները, ամէն ինչ օտար կ'երեւէին ինձի: Որքա՛ն երջանիկ է Սերոբը, որ եկեղեցիէն ելեր, առուին եզերքը կը խաղայ անհող: Երբ Սերոբը զիս տեսաւ, իմ վրայ ծիծաղելով ըսաւ. — «Ժամ եկած չէիր, վաղը վարժապետը պիտի ծեծէ քեզ»: Յանցաւոր էի, բառ մ'իսկ չխօսեցայ: Որքա՛ն անգութ է Սերոբը, եթէ այդ չըսէր կը կարծէի որ ծնողքս ու վարժապետը իմ բացակայ ըլլալս չպիտի խմանային:

Երբ տուն երթամ հայրս պիտի բարկանայ, թերեւս պիտի ծեծէ. բայց մեծ մայրս չպիտի թողու, պիտի բռնէ ձեռքերը ու իր կարմիր թաշկինակը պիտի հանէ արցունքներս սրբելու:

Պատերուն տակէն քսուելով մեր փողոցը մտայ: Դուռին վերայ կ'ենթադրէի տեսնել հայրս իր աններող նայուածքով, պետերը աւելի հաստ պիտի երեւէին, ձեռքերը աւելի ծանր:

Անսովոր էր. փողոցին մէջ մարդ չկար: Կամաց մը սանդուխներէն վեր ելայ. տեսայ դրացի կիներ մեծ մօրս անկողնին շուրջ հաւաքուած էին: Տան մէջ հանդիսաւոր նորութիւն մը կար: Մեծ մայրս հիւանդ էր, յիշեցի յանկարծ: Ոտքերս իրարու փաթաթած, ցուցամատս բերանիս, պատին քով կանգնեցայ: Յանցաւոր էի: Մեծ մօրս անկողնին քով տեսայ հայրս, որ իր գլուխը վեր առնելով գուրգուրոտ ձայնով մը զիս իր քով կանչեց:

Մանանեց տանիքը «հարս ու փեսայ» կը խաղայինք, յանցաւորը — ես չէի, Կարապետն էր պատմեցի անմիջապէս. մինչ մայրս զիս իր ծունկերուն վրայ առնելով համբուրեց ու ըսաւ. — Մեծ մայրը մեռեր է: Մեծ մայրս ա՛լ անունս չէր տար, ա՛լ չէր խօսեր: Բարձր ձայնով լացի, որովհետեւ, կուլար նաեւ մայրս:

Որքա՛ն բարի էր մեծ մայրս շատ բարի, մտածեցի ակամայ, այս անգամ ալ իր մահով փութաց զիս պատիժէ ազատել:

ԱՍՏՂԿԱՆ ՍԱՅԼԸ

Գիւղէն քիչ հեռու, ջաղացփնէրուն...

ԱՍՏՂԿԱՆ ՍԱՅԼԸ

ԻԻՂԷՆ քիչ հեռու, ջաղացքներուն մօտ, քով քովի, երկու անձեւ ժայռեր կային: Գիւղացիներն այդ ժայռերուն Աստղկան Սայլ կը կոչէին:

Փոքրիկ, շատ փոքրիկ էինք: Օր մը Աստղկան Սայլին քով, առուակին եզերքը, կը խաղայինք երբ ծեր ջաղացպանը մեզ իր մօտ կանչեց ու ըսաւ.

«Ինձ մօտ եկէ՛ք մանուկները. ձեզ բաղարջ պիտի տամ. եկէ՛ք, նստեցէ՛ք. ես ձեզ պիտի պատմեմ Աստղկան Սայլին հէքեաթը աղուոր»:

Եւ ծեր ջաղացպանը իր հնամաշ դօտիէն ծխամորձն հանեց ու այսպէս պատմեց:

Կար ու չկար ձկնորս մը կար: Այդ ձկնորսը, դիչեր մը, լապտերը վառեց. շալկեց իր ուռկանն ու ծովափ իջաւ: Երկնի վրայ կային լիք աստղեր. աստղեր կային ծովին մէջ:

«Ծովն ի՛նչ խաղաղ է» — ըսաւ ձկնորսը ու նաւակ մտաւ. նաւակի քթին՝ լապտերը կախեց ու սկսաւ թեւաւորուիլ, խոշոր մատեանի մը հին թերթերուն պէս, թերթ թերթ, թերթատել էջերը ծովին:

Շատ դնաց թէ քիչ, «Հոս ձուկեր շատ կան», ըսաւ, կանգ առաւ ու ուռկանը ծով նետեց հանդարտ: Երկա՛ր սպասեց ու հեղ մ'ալ, տեսնես, ուռկանը ծանր դուրս քաշեց ծովէն: Բա՛, ի՛նչ տեսնէ, աստղե՛ր, աստղե՛ր, ուռկանին մէջ լեփլեցուն աստղեր. աստղերուն կպած մի քանի շարժկլտող կարմիր խեցիներ:

«Աստղերն ինչ ընեմ, ես ձուկ կ'ուզեմ, ձուկ լեցուն ուռկանով: Աստղերն ի՛նչ ընեմ, —» ըսաւ ձկնորսը, ըսաւ տրտմեցաւ, ու լուսադէմին ուռկան մը լեցուն աստղերը շալկեց ուղիղ տուն դնաց:

«Հէ՛յ, կնիկ, դուրս ե՛կ. աստղեր եմ բերեր», — պոռաց ձրկնորսը: Ի՛հ, ի՛նչ քոռ բախտ. ուռկանը նետեցի, աստղեր դուրս եկան: Աստղերն ի՛նչ ընեմ»:

Կինը արթնցաւ ու դուռը բացաւ. բեռը աստղերուն՝ ուսէն վար առաւ:

«Օ՛հ, ի՛նչ աղուոր են. օ՛հ, ի՛նչ փայլփլուն», — ձկնորսին կինը ըսաւ ու խնդաց. խնդաց ու պարեց. ցատկեց ու էրկան վըղին փաթթուեց, հափ հափ համբուրեց:

«Օ՛հ, ի՛նչ աղուոր են. ես ձուկն ի՛նչ ընեմ», — ըսաւ ու մէկ մէկ վեր առաւ աստղերն, իր վղին կապեց, զոյգ աղանջներուն զոյգ օղեր շինեց, մատներուն անցուց ու հատ մ'ալ այծին կոտոչէն կախեց:

Յաջորդ առաւօտ, կանուխ, ձկնորսը, աստղերու ղէզ մ'իւր սայլին մէջ լեցուց ու դուրս հանեց, փողոց, ծախելու համար:

«Աստղեր, հա՛ աստղեր,
Շատ աժան աստղեր»:

Փողոցէ փողոց պոռաց ձկնորսը:

Գիւղացիները դռներնին բացին, ձկնորսի ձայնին աղանջ ծըռեցին:

Գիւղացի կիներ, ձկնորսը իրենց տունը կանչեցին.

«Հէ՛յ, ձկնորս աղբար, ինձ աստղեր կուտա՞ս: Հէ՛յ ձկնորս աղբար, տես՝ ի՛նչ աղուոր եմ: Ես հոս մինակ եմ... եկուր, ներս եկուր. ա՛յ ձկնորս աղբար, ես դրամ չունիմ, ինձ աստղեր կուտա՞ս»:

Աղերսեցին այն կիները, որոնք դրամ չունէին:

Ձկնորսը կուտար, ով որ դրամ տար:

Կառապանն առաւ զոյգ ձիերուն ճակատներէն զոյգ աստղեր կախեց: Ռէնջպէրն առաւ իր ժիւր եղներուն վիղերէն կապեց: Պառաւն իր կովին կռնակին փակցուց: Առին, շատ առին. կիները առին, չանչուլ կախեցին, մինչեւ կօշիկնուն վրայ շարեցին:

Ձկնորսը կուտար, ով որ դրամ տար:

«Աստղե՛ր, հա՛ աստղե՛ր,
Շատ աժան աստղեր»:

Գեղիկ մէկ ծայրը, խարխուլ տան մը մէջ այն հին օրերուն կ'ապրէր մենուճար խեղճ բանաստեղծ մը: Գիւղացիք անոր Աչուղ կ'սէին: Աղքատ աչուղը տան պատէն կախած իր կիթառէն զատ ա՛լ ոչինչ ունէր:

Աչուղը լսեց ձկնորսին ձայնը, իր սազը առաւ, դուրս ելաւ դռնէն: Փոքրիկ սայլի մը վրայ տեսաւ աստղերու թեղ մը: Երկընքի աստղեր, վերէն վար իջած իրական աստղեր, որ խեղճ

աչուղը, մերկ ու անօթի, հեռաւոր աստղեր միշտ երազելով միայն ապրած էր:

Իր սազը ձեռքին՝ աչուղն աղերսեց — «Ա՛յ ձկնորս աղբար, քեզ լաւ երգ կ'երգեմ, ինձ աստղ մը կուտա՞ս»:

«Չէ, չեմ տար»:

«Ա՛յ ձկնորս աղբար, սայլդ ես քաշեմ. ես դրամ չունիմ, ինձ աստղ մը կուտա՞ս»:

«Չէ, չեմ տար ըսի»:

«Ա՛յ ձկնորս աղբար, իմ կեանքը քեզի, իմ սազը քեզի, ինձ աստղ մը կուտա՞ս»:

«Չէ, չեմ տար ըսի. ես սազն ի՛նչ ընեմ»:

Ու խեղճ աչուղը սայլին ետեւէն գնաց ու գնաց, ոտքերը բուպիկ, յոգնած, քրտնած սազն անութին տակ, սայլին ետեւէն գնաց ու գնաց:

Ձկնորսն իր սայլով գիւղէն դուրս ելաւ, ուրիշ գիւղ մտաւ. անցաւ այգիներ, կամուրջներ անցաւ: Աստղերը ծախեց թէ՛ ջրըւպանին եւ թէ՛ ունջբերին: Մի քանի աստղեր հազիւ մնացին:

«Ա՛յ, ձկնորս աղբար, թո՛ղ բռնեմ աստղ մը, ձեռքիս մէջ առնեմ», — միշտ կ'աղերսէր աչուղը յոգնած:

Երեկոյ էր, արեւմարին, ձկնորս ու աչուղ գիւղ շտկուեցան: Մէյ մըն ալ, տեսնես, մուտք ջաղացքներէն մեծ հով մը փրթաւ ու արագ արագ գիւղին մէջ դարձաւ: Հատ հատ հաւաքեց աստղերը բոլոր — կովին կռնակէն, ձիուն ճակատէն, կիներու սեփ սեւ վարսերուն մէջէն. բուխերիկներէն, պատուհաններէն, ու բաց մնացած դռներու մէջէն, աստղերն հովին հետ դէպի երկինք թռան. հոն ամէն մէկ աստղ իր տեղ թառեցաւ:

«Հէ՛յ ժաժ ելաւ, ժաժ իմացա՞ք: Մեր տունը ամբողջ հիմէն սարսեցաւ»:

Գիւղացիները ելան, շիտթած, իրարու ձայն տուին:

«Ո՛ւյ, ո՛ւյ, աստղերս առին, առին ո՛ւր տարին: Վա՛յ այն ձկնորսին, վայ այն կախարդին»:

Եւ խելագարներու պէս գիւղացիները չորս կողմ ինկան ու փնտռեցին ձկնորսը կախարդ:

«Հէյ, լծուոր, հէ՛յ ջրուոր, ձկնորսը տեսա՞ք»:

«Հա՛ տեսայ, ձկնորսը կամուրջէն կ'անցնէր, աստղեր կը ծախեր ու խեն ալ անոր ետեւ կ'ըվազէր»:

«Հա՛, հա՛, տեսայ ձկնորսը ջաղացքներուն մօտ. աստղերը

ծախեր ու գիւղ կը դառնար :

Այս ճամբուն վրայ, փոքրիկ մանուկներ, այն կապոյտ հո-
վը փոթորիկ դարձաւ : Փոթորիկը գնաց ձկնորսի սայլին վրայէն
անցաւ . մնացած մի քանի աստղերը առաւ ու երկինք տարաւ :

Է՛հ, ի՞նչ փոթորիկ . . .

Կայծակի մը պէս կայծ տուաւ, շանթեց :

Ձկնորսը այրող հոսանք մը զգաց . ցնցուեցաւ, սեւցաւ . . . :

Գիւղացիներն եկան . հունա, այդ առուակին քով, ձկնորսն իր
սայլին հետ քար արձան գտան :

Աչուղն ալ ըսես, փոթորիկին հետ ափուշիք եղաւ . . .

Աստղերն, աչուղին զոյգ թեւեր տուին, առին վեր տարին :
Վեր տարին, իրենց խաղընկեր ըրին :

Ա Ղ Ա Ի Ն Ի Ն Ե Ր Ը

Ա Ղ Ա Ի Ն Ի Ն Ե Ր Ը

I

ԻԻՂԻՆ մէջ երկու աղանի պահողներ կային — Մանօն եւ Աղաճանը:

Ո՞վ չէր ճանչնար Մանօն, աղուընիկ խաղցնող անօթի Մանօն, որուն մէկ հաղալուն՝ դօտին եօթը տեղէ կը փրթէր: Մանօն կնիկ չունէր. գիւղացիք անոր աղջիկ չէին տար: Աղուընիկ խաղցնողին ո՞վ աղջիկ կուտայ:

Մանօ իր վրայ կը ձգէր մինչեւ աստառը կտրտած էնքարի մը ու, յաճախ բոպիկ, փողոցներէն հովի պէս կ'անցնէր՝ էնքարիին փէշերը իր ետեւ առագաստի պէս բացած: Մանօն կըրուասէր էր. ո՛չ ազգական ունէր եւ ո՛չ բարեկամ: Շատեր կը վախնային, մանաւանդ երբ անոր փրթաւած դօտիին մէջ խըրուած տեսնէին փոքրիկ դանակ մը:

Ամէն առաւօտ, երբ գիւղացիները՝ իրենց ճակատները աւելի առաջին ճառագայթներով միւռոնած՝ կը սկսէին աղօթքի ու դաշտի աշխատանքին, աղանետան տանիքին վրայ, իր երկար հասակով, կը տեսնուէր Մանօն, որ աղանետան պատուհանները կը բանար ու թակերը կը շտկէր: Աղանիներն իրարու ետեւէ իրենց թեւերը թափ կուտային ու Մանօի հասակին շուրջ կը դառնային:

Մանօ տանիքին մէջտեղ կը կանգնէր անշարժ, ինչպէս արձան մը: Անոր ուսին վրայ կը թառէր առաջին անգամ Ծիրանը, յետոյ Չըտչըտը, Տորոնը, Կապուտիկը, Փումփուլը. հետզհետէ դուրս կ'ելնէին հարիւր թեւ աղանիներն ու կը թառէին անոր ուսերուն, թեւերուն ու գլուխին վրայ: Շատեր անոր շուրջ կը դառնային, սակայն թառելու տեղ չէին գտներ ու հեղ մըն ալ բոլորը մէկ թեւ կ'առնէին, եկեղեցիին դմբէթին քովէն, Աղաճանին աղանետան վրայէն կ'անցնէին բարտիներու դադաթը եւ

հովին պէս արագ, հովին պէս քնքուշ, գիւղին շուրջը բոլորակ մը դառնալով, նորէն աղանետուն կը վերադառնային, ուր Մանօն՝ այս անգամ հարիւր թեւ աղանիները իր շուրջ հաւաքած՝ սերմնացանի թեւերուն պէս արձակ, կուտ կը նետէր անոնց: Աղանիները, կը թրվոյն, իրարու վրայ թեւ կը ձգէին. կը կտկտային, կը կտային անվերջ: Այն ատեն Մանօն ակնարկ մը կը նետէր հարիւր թեւ աղանիներուն վրայ ու կը գիտնար, եթէ օտար աղանի մը աւելնար եւ կամ իր աղանիներէն մէկը պակասէր:

Արեւը հետզհետէ կը ճերմկնար, ստուերները կը կարճնային. հեռուէն կը տեսնուէր Աղաճանին հասակը իր աղանետան վրայ: Այս անգամ եկեղեցիին դմբէթին քովէն անցնող աղանիներուն երամը Աղաճանինն էր: Մանօն, երբ կը տեսնէր Աղաճանին աղանիները, կ'աճապարէր առանձինն թոցնել Կապուտիկը:

Կապուտիկը կը բարձրանար ուղիղ, երեք անգամ գլխիվար թաւալ կուգար ու երեք անգամ կը լսուէր թեւերուն շափուտուկը. նորէն կը բարձրանար, նորէն թաւալ կուգար ու կը շտկուէր դէպի Աղաճանին աղանիներուն երամը: Կապուտիկը՝ օտար երամին հետ խոնուած՝ անոնց հետ մի քանի անգամ շրջան կ'ընէր. հեղ մըն ալ տեսնես՝ կը գատուէր երամէն, իր հետ առնելով էդ աղանետակ մը, եւ երկուքը մէկ Մանօի աղանետան թակին վրայ կը թառէին հեւալով:

Անդին Աղաճանը՝ ձեռքերը ճակատին վրայ՝ կարմրած կապերով աչքերը երկնքէն վար չէր առներ: Կը հետեւէր իր աղանիներուն դարձած բոլորակին: Երկնքի կապոյտին դէմ կը տեսնէր թեւերը Կապուտիկին: Աղաճանին սիրտը կը դողդղար: Կը հայհոյէր, երբ կը տեսնէր որ Կապուտիկը իր աղանիներու երամին մէջ առանձին կը մտնէր եւ զոյգ կը հեռանար: Քա՛նի անգամ Աղաճանը ուզած էր Կապուտիկը վար ձգել հրացանով: Մանօն քանի մը անգամ Աղաճանին վրայ դանակ քաշած, վիրաւորած էր: Մանօին հետ շափուիլ անկարելի էր, մանաւանդ որ Աղաճան ծերացեր էր. ա՛լ ի դուր կը փորձէր հետեւիլ շատ բարձր թռչող աղանիներու թեւերուն:

Աղաճանն ունէր իր կինն ու արհեստը, — կապ չինող էր: Օրուայ օրոջ ժամին, վար կ'իջնէր ու ճախարակով կապ կը շինէր: Աղաճան, ճախարակը կը հաստատէր ճիշդ աղանետան պատին քով: Կանսիին թեւերը իրարու կը փաթթէր ու ճախարակը

կը դառնար, կը դառնար ու կը դառնար, դարձնելով թեւերը կանսիին: Աղաճանը ետ ետ կ'երթար, ճախարակը ճոխը ճոխը ձայն կը հանէր ու կապը կ'երկարէր: Դիմացը՝ աղանետան պատուհանները դէպի արեւելք կը նայէին:

Պորիկը թակին վրայ իջաւ, Նաշխունը՝ հաւկիթներուն վրայէն նոր ելած՝ նոյնպէս թակին վրայ թառեցաւ: Պորիկն ու Նաշխուն կտուց կտուցի տուին:

Աղաճանը կը դիտէր այս բոլորը, կը դիտէր, երբ Մանօին աղանիները իր աղանետան վրայէն անցնէին, երբ աղանի մը թեւերուն շառափը լսէր՝ մինչ կապը կ'երկարէր ճոխը ճոխը ճախարակին ճոցին հետ:

Աղաճան աղբար, թէեւ ունէր կին ու արհեստ, սակայն միշտ աղքատիկ էր ու օտար: Գիւղացիք անոր աղօթք ընելը, եկեղեցին ոտք դնելը բնաւ տեսած չէին:

II

Առաւօտ մութն ու լուսուն թորիկ Օվանին կինը, Նունիկ պաճին, բուխրիկը բանալու համար տանիք ելաւ ու չարտախը, մեղուընոցին ետեւէն, լսեց երկու մարդեր, որ կը խօսակցէին:

— Աղուընիկներուս էն խաւը, որ ըսես, Ծիրանն է, Սաչիկ. էդ ձեռքը Հողգարի քարլին հետ չեմ փոխեր: Երէկ տեսա՞ր, թէ ինտո՞ր թեւ կ'առնէր: Էնպէս քախա կուգայ, որ, կ'ըսես, երկնքէն կախուած քարման կը դառնայ:

— Եկ էդ Ծիրանը ինձ տուր, Մանօ: Քանի չերէկ ցորեն, որ ըսես՝ կուտամ քեզի: Խաա աղուընիկ է, աչքս վրան է:

— Խե՛նդ ես, Սաչիկ. ես ցորենն ի՞նչ տընեմ: Էդ ջուխտ աղուընիկները, Ծիրանն ու Կապուտիկը, իմ հոգին են: Քարվանով լեցուն՝ խութնի ու խումաչ թէ որ ինձի տաս, ես էդ աղուընիկները չեմ տար: Հա՛ տես, ես քեզի կուտամ Չրտջտը, Տորոնը: Երէկ էդ Չրտջտը Աղաճանին աղուընիկներէն մէկը աղուընոցս բերած էր: Իրկունը, Ձէթ քարին քով, Աղաճանը տեսաւ զիս: Էն գիտէ, որ իրեն աղուընիկը իմ քովն է. էնպէս նախցաւ, կ'ըսես՝ ճիկերս դուրս պի քաշէ: Որ բերանը բանար, էն վախդ, Մանօն գիտէր իր ընելիքը... էն միտակ Կապուտիկէն կը վախնայ. ֆախադ էս անգամ բերողը Չրտջտան էր: Ես ի՞նչ մե-

դաւոր եմ, խաչիկ. իրեն աղուընիկը իմ Չըտչըտին սէվտա է ձգեր, իմ տունն է եկեր:

— Անանկ է նը, էդ Չըտչըտը ու վեց ջուխտ ըլ որձ ու էդ աղուընիկ թէ որ ինծի տաս, էս քեզի կալին՝ երեք չէրէկ ցորեն կուտամ:

Փեթակներուն ետեւէն Նունիկ պաճին կը լսէր այս խօսակցութիւնը: Մէկը իր դաւակը խաչիկն էր, իսկ միւսը աղուընիկ խաղցնող Մանօն:

Թէեւ դրացիները կը խօսէին, բայց Նունիկ պաճին միշտ կը պաշտպանէր իր դաւակը: Չէր հաւատար, որ խաչիկը Մանօին հետ քիթ քիթ բարեկամ է դարձեր: Սակայն այդ օրը լսեց իր ահանջով. իր դաւակը ցորեն կուտար աղուընիկ կ'առնէր:

Ի՞նչ. մի՞թէ իր դաւակը Մանօին պէս աղուընիկ խաղցնող պիտի ըլլար: Աստուած իմ, աշխարհն ինչո՞ւ չէր փրկեր:

— Անանկ է նը Չըտչըտը ու վեց ջուխտ ըլ որձ ու էդ աղուընիկ...

Կասկած չկար, իր դաւակն բառերն էին:

Նունիկ պաճին սանդուխներէն վար իջաւ: Բակին մէջ իր մեծ տղան, Սարգիսը, կանուխ դաշտ երթալու համար, իր աշխատանքին լծուած էր. եղներու վզին լուծերը կը կապէր, արօրը կը տեղաւորէր, հացի ծրարին հետ իր դօտիէն կը կախէր խոփը փայլիլուն: Երկու հարսները, կեսրարին հետ, այդ օր Բարկատցին արտը մերմէֆէ նետել պիտի երթային:

— խաչիկին ըսէ, որ կէս օրէ ետք, երթայ էդ Մարխոնի թարլին կաւառները շտկէ, — խօսեցաւ Թորիկ Օվան իր կնոջ Նունիկին ու թեթեւ աճապարանքով մը փոքրիկ տոպրակին մէջ ծխախոտ լեցնելով դուրս ելաւ՝ հարսներուն հետ միասին արտ երթալու համար:

Օր ըսածդ ի՞նչ է որ: Հիմա արեւը բակին պատէն վար կը կախուի ու կ'ըլլայ կէսօր: Կովերը պիտի կթուին. թոռնիկն հիմա կ'արթնայ. հորթերը դաշտ պիտի դրկուին: Դաշտի աշխատաւորներուն կէս օրուայ հաց պիտի տարուի. ներս ու դուրս պիտի աւլուին. խնոցի պիտի հարուի, թամբան, մածուն պիտի պատրաստուի:

Նունիկ պաճին քիչ աշխատանք չունէր տունին մէջ: Հարսներն ամէն օր դրեթէ դաշտի աշխատանքի մէջ էին. տանտիկինը Նունիկ պաճին էր ու հակառակ իր ծուած մէջքին ու պառաւած

տարիքին, փաք խտակ, տունը իր գլխուն վրայ կը դարձնէր: Իսկ եթէ քիչ մը այդ մեծ հարսին ցիցերեսութիւնը չըլլար, լեզուն քիչ մը կարճըցնէր. աշխարհի վրայ ալ տէրտ չունէր Նունիկ պաճին:

Սակայն այդ օրը Նունիկ պաճուն մէջ շուարում մը կար: Կը խօսէր, կը դրդարար ինքնիրեն ու մէկ ձեռքով խուրը ու միւսով ալ շերեփը բռնած՝ թեւերն Աստուծոյ կը բանար:

— Ղուրպանդ ըլլիմ, Աստուած. դուն էս մեր խաչիկին խելը մը հասկցնես:

Կէսօր էր: խաչիկ տանիքէն վար չիջաւ դեռ: Ինքը, Նունիկ պաճին, վեր ելաւ ըսելու, որ երթայ կաւառները շտկէ:

Նունիկ պաճին, երբ վեր ելաւ, տեսաւ, որ մեղուընոցէն քիչ հեռու խաչիկն ու Մանօն արեւին ներքեւ ձեռքերը ճակատներուն վրայ հովանի բռնած՝ աղանիները կը դիտէին: Յետոյ մի քանի քայլ հեռացան մեղուներու փեթակէն:

— Հը, էստեղ լաւ է, խաչիկ. մեղուըններուն մօտ որ ըլլի՝ լաւ չէ:

Մանօն էր խօսողը: Ու ոտքերով սկսան տանիքը չափել. տանիքին վրայ գծեր գծել:

Նունիկ պաճին՝ փեթակներուն մօտ կեցած՝ կը դիտէր, սակայն բան մը չէր հասկնար, մինչեւ որ Մանօն խօսեցաւ նորէն:

— էսքան տեղը աղուընոցի համար հերիք է, խաչիկ: էստեղ կը շինես դուրը, էսպէս կը շարես թակերը. էս ճակատին վրայ հինգ վեց պատուհան կը բանաս. ցուրէքն դէպի էդ ծառը կ'երկընցնես երկու սըրըխ:

— Ինձ կնպէս կուգայ, թէ էսքան տեղը պղտիկ է, Մանօ, խօսեցաւ խաչիկ:

— Ի՞նչ պղտիկ, խաչիկ, էդպէս կ'երեւայ: Ֆախաք չինէ որ տեսնըս: Հը՞մը, հը՞մը իմ աղուընոցին չափ տեղ է. էս տեղ պօլ պօլ հարիւր խանատ աղուընիկ կ'առնէ:

— Անանկ է նը էսօր տախտակները կը թափիմ հոս. միասին կը շինենք:

Ու սկսան նորէն աղանիները դիտել:
— խաչիկ, խաչիկ, — ձայն տուաւ Նունիկ պաճի:
— Կինէ ի՞նչ է:
— Ի՞նչ տըլլի, եսվրուս. աղուընիկները փոք չեն կշտացներ. դուն կարգուն մեծ տղայ էս. եղբայրդ Սարգիսը՝ աղօթկոմը

ծայր չտուած՝ դործի է սկսեր: Գեղը մեծով պղտիկով դործի վրայ է, եավրուս: Հըլէ տես՝ քեզ պէս մըն ալ կա՞յ: Իշտէ Մանօն, իշտէ դուն:

Մանօն՝ իր աչքերը երկինք տնկած՝ շատ բարձրէն անցնող աղանի մը կը դիտէր: Սաչիկ հիացումով կը հետեւէր Մանօին՝ առանց իր մօր խօսքերուն ուշադրութիւն տալու: Բարձրէն անցնողը Կապուտիկն էր:

— Սաչիկ, Սաչիկ, քեզի կ'ըսեմ, բերանս բանալ մի՛ տար, որ չանիծեմ:

Սաչիկ աչքերը վար չէր առներ: Աղաճանին աղանիները հետզհետէ կը շատնային երկինքին վրայ: Կը լսուէր Կապուտիկին թեւերու շոտափր:

— Սաչիկ, Սաչիկ, քեզի ի՞նչ եղաւ. մայրդ է խօսողը, Սաչիկ. էկուր էդ բահը ա՛ն, թարլան դնա՛: Պապդ ըսաց, որ երթաս Մարխոնի թարլին կաւառները շտկես. վաղը ջրտուքին օրն է:

— Հիմա պապուն ըլ պի ըսիմ, քեզի ըլ: Ի՞նչ է հաւի պէս՝ կըռ կըռ կըռ, — խօսեցաւ Սաչիկ սրտնեղած ու նորէն ձեռքը ճակատին բռնած՝ Մանօին հետ հետեւեցաւ թեւերուն Կապուտիկին, որ կը թռէր կապոյտին մէջ նետի պէս վեր, նետի պէս վար, թեւ կը նետէր արեւի ծով լազուարթ տարածութեան մէջ:

Հիմա Մրտօենց ուռնիներուն վրայէն կ'անցնի. հիմա Աղաճանին աղուընիկներուն կը մօտենայ. վեր ելաւ. երկու անգամ թեւերը գլխի վրայ դարկաւ ու թառեցաւ եկեղեցիի դմբէթին վըրայ, ուր վաղուց թառած էին Մանօի աղանիներէն Ծիրանն ու Տորոնը:

Նունիկ պաճին ի դուր խօսեցաւ. Սաչիկը փոխուած էր: Մանօի հետ ընկեր ըլլողն ինչպէ՞ս չփոխուէր:

Երեկոյին, երկու հարսներն ալ մի քիչ կանուխ եկան դաշտէն. յետոյ թոռնիկը հորթերով միասին ներս մտաւ ու սանդուխին վրայ նստած՝ ոտքին փուշը կը փորձէր հանել:

Հարսները, հակառակ որ յոգնած էին, անմիջապէս սկսան տան աշխատանքի: Փոքրը՝ կուժը ուսին՝ աղբիւրը ջուրի դնաց. մեծ հարսը անկողինները շտկելով դրաղեցաւ: Դուռին վրայ, եզները ներս առնողը Մարգիսն էր: Մարգիսը եզներուն կեր տըլաւ ու ինքն ալ յոգնած՝ բարձի վրայ կռթնեցաւ:

— Աբարն ո՛ւր մնընց, — խօսեցաւ Մարգիս իր կնոջ՝ Եղսային:

— Արթօենց պաղչին քովէն զատուեցաւ: Ըսաւ, որ երթամ Մարխոնի թարլին կաւառները նայիմ, — պատասխանեց, իր էրկանն ուսէն խոտի շիւղ մը վերցնելով:

Կերակուրէ վերջ մշակն իր տունը շտկուեցաւ: Թոռնիկը կանուխ անկողին դնաց. հարսները դրացի աղջիկներուն ու հարսներուն հետ ցածկեկ տանիքին վրայ քով քովի եկան: Մարգիսն ալ պահ մը Ձէթ քարը դնաց, ուր պիտի հանդիպէր Կուրդիկին, որովհետեւ վերջերս հայր ու որդի Կուրդիկին արտը դնել մտադրած էին:

Նունիկ պաճուն դործը տակաւին հատած չէր: Ներս դուրս կ'ելլէր, ամանները կը լուար, երբ ուշ առեն ներս մտաւ թորիկ Օվանը:

— Բարեւ, մարդուկս, — խօսեցաւ Նունիկ պաճին ժպիտով մը, որուն մէջ զսպուած ցաւ մը կար: Ի՞նչ է, արեւը տուիր լուսընկա՞ն աւիր: Անթուրթի՞ւնդ ըլ մոռցար:

— Նունիկ, էդ տղուն ըսի՞ր, որ երթայ էդ կաւառները ջրտուկէ, հարցուց թորիկ Օվան նեղացած:

— Հըլէ կերակուրդ կեր. ես ըլ տախա բան չեմ դրեր բերանս, խօսեցաւ Նունիկ պաճին:

— Կերակուրն ի՞նչ ընիմ, կնիկ. կը թողո՞ւն, որ նստիս հալալ կերակուր ուտես: Վաղը ջուրին օրն է: Էսօր նայեցայ՝ էդ կաւառները շտկուած չէին. էս ի՞նչ պիտի ըլլի էս տղուն վիճակը. մէկ օր չէ, երկու օր չէ...

— Քանի չըսիմ՝ ինձի տէրտ պիտ ըլլի, արիմարդ. էսօր էդ տղան կերակուրի ըլ չեկաւ:

— Ո՛ւր է դացեր:
— Ո՛ւր պիտ երթայ. առտունէ իրիկուն, Թըլկանց Մանօին հետ է:

— Մանօին հետ...
— Հա՛, Մանօին հետ: Դրացիները կ'ըսէին՝ չէի հաւտար: Էսօր տեսայ՝ էդ մեղուընոցին ետին նստեր, քրտիւս կ'ընէին:

— Ի՞նչ կը խօսէին, Նունիկ:
— Մեղուներու ձայնէն շատ բան չիմացայ: Սաչիկը կ'ըսէր, որ էկեր Ձրտջրտը ու վեց ըլ որձ ու էդ աղուընիկ տաս, քեզի կալին երեք չէրէք ցորեն կուտամ:

— Ի՞նչ, աղուընիկ, խօսեցաւ Թորիկ Օվան՝ դէմքը աւելի լրջացուցած :

— Հա, աղուընիկ, արիմարդ, աղուընիկ. Խաչիկը աղուընիկ խաղցնող կ'ըլլի :

— Թորիկ Օվանի՞ն տղան :

— Կէսօրին՝ գացի ըսի, որ երթայ կաւառները շտկէ : Ինձ ա՛կանջ չտուաւ. երեսս պիլէ չնայեցաւ :

— Մանօին հետ ընկեր ըլլողին խէրը չկայ, Նունիկ. հէլպէդ երեսդ ըլ չնայիր, մայր ալ չճանչնար :

— Տեսայ էդ Մանօն՝ քէֆը կ'ընէր : Ոտքերով կը չափէր : Էդ կիսապատին քով մեր տղան աղուընկատուն պիտ չինէ :

— Ի՞նչ կ'ըսես, Նունիկ :

— Աչքովս տեսայ, արիմարդ, աչքովս : Հեղ մըլ տեսայ՝ քթերնին երկինք վերցուցին ու ա՛լ վար չառին : Օ իսէ աղուընիկ տեսեր են :

— Էս տղան անէծք պիտ բերէ մեր գլխին : Ես կը վախնամ, Նունիկ. աղուընկայ թեւը տան վրայ անէծք է, անէծք : Ալ ի՞նչ բանի համար է էս մեր չարչապալան : Մեր ըխդիար հալով, դուր ու դադար չունինք : Որո՞ւ համար, Նունիկ. հետերնիս չպի տանէիք ա՛ : Իրենց համար է չորան ի՞նչ ընկեր, ծառ կը տնկեմ, քարլա կ'առնեմ, տաւար կ'աւելցնեմ : Իրենց համար է, Նունիկ, իրենց համար : Սարգիսը, որ չըլլի, էս տունը կը փլի, Նունիկ. էնոր փէշերուն վրայ խունկի հոտ կայ : Էսի ջրտուք է, կը վազէ. էսի ջաղացք է, կը հասնի. էսի լուծք է, էսի հունձ է, էսի կալ ու կուտ է. բոլորին հասնողը էդ Սարգիսն է : Էն տղան, Խաչիկն ըլ ձեռքը մոխիրը չը թաթխեր : Կարգուուն մեծ տեղայ է, հիմա ըլ ելեր աղուընիկ կը խաղցնէ : Գեղացիք, դուռ ու դըրացի, ի՞նչ պիտ ըսեն, Նունիկ : Պիտ ըսեն, որ Թորիկ Օվանին տղան աղուընիկ կը խաղցնէ : Էդ ինձ համար մեռնիլ է, մեռնիլ, կը խօսէր Թորիկ Օվան սրտնեղած, բահը ուսին նետելով :

— Նստիր, բրդոն հաց ծամէ. ո՞ւր կ'երթըս :

— Երթամ՝ էդ կաւառները շտկեմ :

III

Լուսնկայ գիշեր էր : Ճրագներն ալ հատիկ հատիկ իրենց աչքերը կը խփէին յոգնած աշխատաւորներուն հետ :

Այդ գիշեր Սարգիս ջրտուքի էր գացեր : Տնեցիները վաղուց քնացեր էին ու բակին մէջ հորթերն էին, որ կը խժային :

Թորիկ Օվան լուսնկոտ բակին մէջ՝ բարձին կոթնած՝ կը ծխէր անհանգիստ :

Խըրգ, խըրգ, քըգ, քըգ...

Կարծես իր ոսկորներն էին որ կը սղոցէին, երբ մերթ ընդ մերթ, տանիքէն, լոռթիւնը խոռվող ուրագին ու սղոցին ձայնը կը լսէր :

Այդ երեկոյ Թորիկ Օվան միտքը դրած էր Խաչիկին հետ խօսիլ, քանի դեռ աղանետան չէնքը լրացած չէր :

Տախտակները իրարու վրայ կը ձգուէին. ուրագին ձայնը մուրթին մէջ կրկնարձագանդի պէս կը տարածուէր :

Ուրագին թըզըրտոցը դադարեցաւ : Սանդուխներէն վար իջնողը Խաչիկն էր :

— Խաչիկ, ձայն տուաւ Թորիկ Օվան :

Խաչիկ զարմացաւ, որ իր հայրը տակաւին քնացած չէր :

— Ի՞նչ կայ, արար :

— Ի՞նչ տըլլի, օղուլ. նէ՛ հացի կուգաս, նէ՛ ըլ տան տղայ կ'ըլլիս : Լսեցի՞ Թըլկանց Մանօին հետ ընկեր ես եղեր, աղուընիկ կը խաղցնես : Սանկ մօտ եկօ, երեսդ տեսնամ. աչքերս շատ չեն դատեր : Է՞հ, էս ըխդիար տարիքիս մէջ էդ ըլ պիտ տեսնայի :

— Էդ ի՞նչ է կը չինես, Խաչիկ :

— Աղուընկատուն :

— Աֆէրիմ, օղուլ, աֆերիմ. չես ըլ ամբչնար, տախա կ'ըսես ըլ : Մենք էնդին դատինք, բանինք. տղան էսդին քունը ծախեր, աղուընկատուն կը չինէ : Էս տարիքիս մէջ կը տեսնուս, որ բահը փէճէս չեմ ձգեր : Տուն որ կուգամ՝ մէջքս չեմ կրնըր շտկեր : Էն տղան, Սարգիսն ըլ, գիշեր ցորեկ շըլին ծռեր՝ կ'աշխատի : Դուն էստեղ աղուընկատուն կը չինես : Ա՛լ դուն պըզտիկ տղայ չե՛ս, կարգուուն մեծ տղայ ես, Խաչիկ : Պարապ տե՞ղը էլին աղջկան սէպապ եղանք, քեզի կին բերինք : Աբգար Ակօն՝ Թորիկ Օվանի տղան տէյի՛ քեզի աղջիկ տուաւ : Չեմ ըսեր, որ

Պաշտիկը աղուընիկ խաղցնող կ'ըլլի. կնիկն ի՞նչ ընէ: Մի՛ շի-
 ներ. Պաշտիկ, Եավրուս, ձգէ՛ ուրազդ, կոտորէ՛ տախտակներդ, էդ
 աղուընկատունը մի՛ շիներ: Թորիկ Օվանին տան վրայ աղուընկայ
 թեւ մի՛ բանար: Թորիկ Օվանին տունը սրբատան պէս աւերակ
 մի՛ դարձներ: Աղուընկայ թեւը տան վրայ անէծք է, Եավրուս,
 անէծք: Ըսէ՛, տեսնըմ, Մանօին ի՞նչ բանին հաւասեցար: Մանօ
 ըսածդ, գեղին երեսէն ինկած անօթիին մէկը. տուն տեղ չունի.
 արինն երեսը քսեր կ'օլրտի: Անցեալ տարի էն մեր պաղչիմ չը-
 քիւր կտրողը Մանօն էր:

Պաշտիկ կը լսէր այս բոլորը. մանաւանդ ինչպէ՛ս համբերէր,
 իր լաւագոյն բարեկամին, Մանօին հանդէպ եղած ամբաստա-
 նութեան: Մանօ եւ Պաշտիկ, կարճ ժամանակի մը ընթացքին,
 ա՛յնքան լաւ բարեկամներ եղած էին: Մանօ ոչ միայն մի՛նչեւ
 վերջը կ'օգնէր իր աղանետունը շինելու այլ եւ խոստացած էր
 իրեն տալ լաւագոյն աղանետներէն, կապուտիկը: Մանօ իր
 գաղանիքներու գրեթէ մեծ մասը պատմած էր Պաշտիկին: Ծիչդ
 է, թէ Նաւօի ջրաղացին էլը գողցողը Մանօն էր, սակայն ի-
 բնեց պաղչիմ չքիւր կտրողը Մանօն չէր:

— Մանօն էդ բանին լուր չունի, արար, խօսեցաւ Պաշտիկ՝
 հօրը առջեւ իր ընկերը արդարացնելու անկեղծ զգացումով:

— Մանօն ի՞նչ բանի լուր չունի, որ էտ բանին ըլ չունե-
 նայ, Պաշտիկ: Էջուկենց հարսին խոտի ծրարը խզոո՞ղն ըլ Մա-
 նօն չէր: Աղաճանին տունը կրակ ձգո՞ղն ըլ Մանօն չէր: Ալ ո՞րը
 ըսեմ: Էս բոլոր գեղացիներուն բերնին ծամօն է դարձեր:

Ծիչդ էր. այդ բոլորը Մանօն մանրամասն պատմած էր
 Պաշտիկին, սակայն Մանօն լաւ ընկեր ըլլալէ չէր դադրեր: Պա-
 շտիկ այնպէս կը հաւատար, որ Մանօն իր կեանքը, իր աղանե-
 ները ընկերոջ համար զոհող տղայ է. կապուտիկը իրեն տալու
 խոստումը ամենամեծ նուիրումն էր: Մանօն լաւ տղայ էր: Ի՞նչ
 փայթ, թէ գիւղացիներուն երեսէն ինկած էր. ի՞նչ փոյթ, թէ
 իր հայրն իսկ հակառակ էր:

— Էնդին Աղաճանը կայ, Պաշտիկ, — շարունակեց Թորիկ Օ-
 վան: Չամչնար, խըռը պիտիկեր, տախա աղուընիկներէն վազ
 չի դար: Ուեղճ կնիկը, էսդին կ'իյնայ, էնդին կ'իյնայ, հաց բանալ
 կ'երթայ, քախանք կ'ընէ, որ տուն ապրեցնէ: Ինքն ըլ ըսես,
 կապ կը շինեմ տէյի՛ ֆըռ ֆըռ ֆիւրակը կը ճռացնէ: Կինէ անօ-
 թի, կինէ անօթի: Տան մէջ խէր-պէրէֆէդ չկայ:

Աղուընիկ պահողին տունը ի՞նչ պէրէֆէդ ըլլի: Աղուընիկ
 ըսածդ վանքերու մէջ կ'ապրի, սրբանոցի քարերուն վրայ կը
 թառի: Լաւ խուշ է, նաշխուն խուշ է, ֆախադ տան մէջ պահել
 անէծք է, Եավրուս, անէծք:

Թորիկ Օվան փոխեց իր չպուխին թուփունը ու շարունա-
 կեց՝ իր զաւակը դարձի բերելու անկեղծ զգացումով:

— Էդ աղբուրին քովի ծակ քարը գիտե՞ս, Պաշտիկ: Ատենօք
 էդ տեղ կ'ըլկըլ Չաքարին աղուընկատունն էր: Աղբուրը առաջ
 էս եկեղեցիին քով կը վազէր: Էսոնք իմ պապուս ու իմ օրով ե-
 դած բաներ են: Ողորմած հողի պապս կը պատմէր, որ տարի
 մը էդ աղուընիկները կը շատնան. ես ըսեմ հազար, դուն ըսէ
 երկու հազար խանատ աղուընիկ, որ երկինք թռէին արեւը կը
 խափանէին. դեղը անոնց չուքով կը լենար: Էն տարին դաշ-
 տին վրայ պուտ մ'անձրեւ չ'կաթիր: Այլուխի չափ ամպ մը, որ
 տեսնային, գեղացիներն իրենց աչքերը երկինք կը տնկէին:
 Էդ պզտիկ ամպը կուգար գեղին վրայէն ու Հազար Պապայի լե-
 ոան կողմը կ'անցնէր: Հսկում, մատաղ չմնաց, որ չընէին: Էն
 տարին էֆիմները չորցան, թարլաները ճեղքուեցան: Ես երազի
 պէս կը յիշեմ. կ'ըսէին, որ կ'ըլկըլ Չաքարին աղուընիկներուն ա-
 ոատութիւնն էր, որ գեղին մէջ սով ձգեց: Ո՞վ գիտէ: Ես տե-
 սայ կ'ըլկըլ Չաքարը: Էն պիչիմ մարդ կեանքիս մէջ տեսած չեմ:
 Անոր գլխին մագերը ուղտի մագերու պէս էին. պոյը բարձր.
 աչքեր մ'ունէր, էս բիրը, սոխակին մէջ խանութի պէս կախ էր
 ու կատուի աչքերուն պէս կը փայլէր: Գեղին մէջ կապոյտ աչք
 չկար. մինակ կ'ըլկըլ Չաքարի աչքերն էին կապոյտ: Կ'ըսէին, որ
 մութին մէջ կրնար տեսներ. ո՞վ գիտէ: Ֆախադ Սուրբ Սարգսի
 լեռնէն աղուընիկ մ'որ անցնէր, մէկ անգամ նայելով, կրնար
 ըսեր, թէ ի՞նչ պիչիմ աղուընիկ է՝ ո՞ր՞ ձ է, թէ էդ, նաշխուն է
 թէ մրէդ: Էնպէս աղուընիկ խաղցնող, աշխրքի վրայ հատ մըն
 ալ չկար: Վայն այն կատուին, որ աղանետան մօտենար: Կը
 բռնէր, վղէն կապ մը օղակ կ'ընէր ու ցուրթէն վար կը կախէր:
 Սողսողը, աղուընիկներուն մէջ ինկաւ չոռ: Էդ խուշերը խա-
 նադ խանադի վրայ թափեցան: Առտու մըն ալ ելանք, որ կ'ըլկըլ
 Չաքարը աղանետան տանիքէն իր դօտիով ինքզինքը կախեր է:
 Հա, տե՛ս, Պաշտիկ, աղուընիկ խաղցնողին վախճանը էդպէս է:
 Էս բաները կը պատմեմ քեզի, որ լաւ հասկնաս, վազ դաս էդ
 սէվտայէն: Մանօին ույմիշ մըլլիր. էն նէ՛ մէր պապ ունի, նէ՛

կնիկ : Փախաղ դուն հէ՛մ ծնողք ունիս , հէ՛մ կնիկ : էսօրս Թորիկ Օվանին տունը խանկտէն , արօրով , ու մեծկակ ախոռով տուն է : է՛հ , որ չաչխատինք , ո՞ր տեղէն էս քառսուն փեթակ մեղուները , էս ամբարներով ու փեթակներով ցորենը , ո՞ր տեղէն էս նախըր մի տաւարը : Ես իլէն մէրդը ըխդիարցեր ենք : Մենք էսօր կանք , վաղը չկանք : էս տունը դարձնողը դուք պիտ ըլլիք , ես վաղը ափ մը հող կ'ըլլիմ , Փախաթ կ'ուզիմ որ Թորիկ Օվանին տունը ալ աւելի շէննայ , երկու աղբըրներդ սէր սիրով ապրէք , ձեր պապերուն պէս դաշտի աշխատանքին նուիրուիք : է՛հ , էս պիչիմը , որ բռնես , աղուընիկ , որ պահես , Մանօին հետ ընկեր որ ըլլես , եղբօրդ Սարգիսին հետ խելք խելքի , կռնակ կռնակի որ չտաս , էս տունը էսպէս շէն չի մնար , Խաչիկ : Օր մը էս տան ճրագը կը մարի , աղային հողը կ'երթայ ձեռքերնուս . այն ատեն վա՛յ իմ գլխին , վա՛յ իմ գերեզմանին :

Թանոցին հաւերը կրկուացին յանկարծ : Փողոցէն շուն մը անհանգիստ թեթեւ ոռնուկ մը ձգեց ու լռեց : Գիշերի լուսթեան մէջէն անձանօթ հոսանք մըն էր , որ անցաւ յանկարծ : Քիչ վերջը , թանոցին կարմիր աքաղաղն էր , որ իր ձայնը կը ձգէր :

Թորիկ Օվան աչքը երկնքի երեք աստղերուն , Թէրէգիին նետեց . կէս գիշեր էր ու տակաւին նոր կը վերջացնէր իր խրատները :

— Խաչիկ , եավրուս , կը ձգես էդ ուրազդ ու խզարդ : Վաղը բահը կ'առնես ու կ'երթըս էդ կարմուճի քարլիմ մուկերը կը հանես : էսօր տեսայ՝ ամբողջ քարլան փորփոր են ըրեր :

Խաչիկ իր հօր տուած խրատներուն ընթացքին գրեթէ միշտ լուռ մնաց , որովհետեւ խորունկ լուսթիւն մըն էր այն միջոցը , որ իր սիրտն աղանիներուն կասած էր , այնպէս ինչպէս աշուղի սիրտն՝ աղջկան ու բանաստեղծի սիրտն՝ աստղերուն : Ո՞վ կըրնայ հասկնալ այդ լուսթիւնը — խորհրդաւոր ու հօր :

Ի հարկէ , Խաչիկ հօր հանդէպ յարգանքի փոքրիկ զգացումը եթէ չունենար , չպիտի նստէր , չպիտի լսէր այդ բոլորը :

Ա՛խ , ինչո՞ւ , ինչո՞ւ չէին հասկնար : Ինչպէ՞ս չլրացնել աղանետունը , որ տունն էր իր հողիին : Ինչպէ՞ս ձգել խարտեաչ , ծալծալ գոյներով այդ բարի թռչունները ու երթալ արտին մէջ մուկ հանել , մուկ , մուկ . . . Թո՛ղ իրենց ըլլան արտն ու տաւար , հողն ու փողը , միայն թէ գինքը չգատէին Մանօէն ու աղանիներէն : Ա՛խ , ինչո՞ւ , ինչո՞ւ չէին հասկնար :

*
* *

Թըգ , Բըգ , Բըգ . . . Խաչիկ աղանետունը լրացուցած վերջի թակերը կը շարէր : Հաւկիթներու համար , աղանետան չորս կողմերը շարած էր կտորած կուժի բերաններ՝ կակուղ ցախերով լեցուն : Նոյնպէս կտորած կարմիր կուժի մը մէջ լեցուցած էր աղանիներուն ջուրը : Փոքրիկ բաց պատուհաններէն ներս , ջուրին մէջ ինկած էին ճառագայթները արեւին ու կը շարմղէին , կը ցոլցըլային առաստաղին վրայ աղանիներու գոյնով :

Մանօն՝ իր մերկ ծոցին , ձեռքերուն ու գրկին մէջ աղանիներ լեցուցած՝ սանդուխներէն վեր ելաւ : Խաչիկ բացաւ աղանետան դուռը ու միասին ներս մտան : Մանօն թողուց ձեռքերուն ու գրկին աղանիները , յետոյ բաց ձգեց իր ծոցը : Աղանիները , բոլորը մէկ փրփոացին , մի քանի անգամ աղանետան մէջ դարձան ու հակառակ որ ձողեր երկնցուած էին զանազան տեղեր , անոնք դարձան աղանետան մէջ , կարծես թառելու յարմար տեղ մը չգտնելով :

էհ , որքա՛ն անուշ էր անոնց թեւերուն ձայնը : Խաչիկ կը լսէր , կը տեսնէր անոնց թեւերուն թրվալը ու գոյնը իր շինած աղանետան մէջ : Կարծես իր սրտին մէջ ըլլային այդ թեւերը գոյնգոյն :

Վերջապէս մէկը թառեցաւ . անոր հետեւեցան վեց զոյգ արու եւ էգ աղանիներն ու կարգով ձողին վրայ շարուեցան : Էն ծայրինը Չըտչըտն էր : Փոքրիկ սիրուն թռչունները գիտէին օտար տեղ ըլլալնին ու անհանգիստ էին : Խաչիկ կուտ նետեց : Իրարու ետեւէն վար իջան , յետոյ ջուր խմեցին : Այս բոլորը նշաններ էին իր շինած աղանետան հետ ընտանենալու :

Եւ Խաչիկ ուրախ էր , ուրախ : Սակայն այդ բոլորին մէջ Կապուտիկը չկար դեռ : Մանօն պատմեց , որ Կապուտիկը ամբողջ օրը երկնքէն վար իջած չէր ու անտեսանելի ըլլալու աստիճան բարձրերը ելած : Խոստացաւ վաղն անպայման բերել : Մանօ պատուիրեց նաեւ , որ մի քանի օր աղանետան պատուհանները փակ պահուին , մինչեւ որ էգերն իրենց հաւկիթները ձգեն : Յետոյ կարելի էր բանալ պատուհանները , թոցնել աղանիները ու սպասել անոնց վերադարձին . . . :

Խաչիկ աղանեստան պատուհանները բաց ձգած էր այլևս ու ինք, տանիքին վրայ կեցած, աչքերը վեր, անոնց թեւերուն կը հետեւէր: Չըտչըտը վերադարձաւ ու ցուիքին վրայ թառեցաւ. Տորոնը տանիքին վրայ, արեւին դէմ կտուցն իր փետուրներուն մէջ ինքզինք կը քթթէր: Տորոնը տեսաւ Չըտչըտին վերադառնալը ու թեւերու կարծ թափ մը տալով մօտեցաւ:

Րրրո՞ւ րրրո՞ւ, — ձայն տուաւ Տորոն՝ արշալոյսի պէս երփներանգ վզին աղուափետուրները բացած:

Չըտչըտը գրեթէ կը խուսափէր Տորոնէն ամէն անգամ, որ իրեն մօտենար. ինքզինք հեռու կը պահէր:

Րրրո՞ւ րրրո՞ւ րրրո՞ւ, — հեռուէն ձայն տուաւ Կապուտիկն ու մօտեցաւ:

Տորոնը հեռացաւ: Չըտչըտն ու Կապուտիկը իրարու կտուց կտուցի տուին:

Րրրո՞ւ րրրո՞ւ...

Կապուտիկ՝ իր թեւերը թոյլ ձգած՝ ձայն կուտար իր սրտէն ասպետական վահուժեամբ, մինչեւ որ Չըտչըտը թեւերը բացաւ ու Կապուտիկի թեւերուն ներքեւ ճուկ եկաւ:

Այդպէս էր Կապուտիկը բոլոր աղանիներուն մէջ:

Կապուտիկը գեղեցիկ աղանի էր. կապոյտ, միօրինակ գոյն փետուրներ ունէր վրան: Ոչ մէկ նաչխուն աղուափետուր իր վզին չուրջ: Կարմրուկ ոտքերը կարծես սոթթուած էին ու մերկ: Եթէ չըլլային անոր կարմիր ոտքերը, եթէ չըլլային գոյնն ու կտուցը աղանիի, մարդ պահ մը անծեղի մը հետ պիտի չփոթէր զայն: Հակառակ անոր տգեղութեան՝ բոլոր էգ աղանիները անոր կտուց կ'երկարէին. որովհետեւ Կապուտիկը ասպետն էր գեղի աղանիներուն, երբ երկնքի տարածութեան մէջ թեւ կը վերցնէր — այնպէս, ինչպէս ճաղատ ու քարձ ասպետ մը կը նստի արարական նժոյգի մը վրայ ու կը սկսի իր արկածախնդրութեան:

Մանօն գիտէր Կապուտիկին շնորհը: Կապուտիկն էր, որ իր աղանիներուն թիւը կ'աւելցնէր. ոչ միայն Աղաճանին աղանիներէն, այլևս մօտակայ գիւղերէն կը բերէր տասնեակ աղանիներ: Գիտէր նաեւ, որ Կապուտիկը ուրիշ աղանեստուն պահել դժուար է, որովհետեւ իր քովն էր Միրանը, աղանիներու Կղէօպատրան:

Խաչիկ, ամէն անգամ որ Կապուտիկը կը թուցնէր, անոր վե-

րադարձին ի դուր կը սպասէր: Յաջորդ օրը Մանօն կ'առնէր զայն ու Խաչիկին կը բերէր:

— Երէկ տեսայ՝ կիմէ աղուընիկներու մէջ էր, Խաչիկ: Մի՛ վախնար, չի կորսուիր: Որ ետ չգայ՝ գիտցիր, որ իմ աղուընիկներու հետ է: Ես կը բերեմ հազիկ, որ էս տունին ալըջմիշ ըւի, — կը խօսէր Մանօն:

Մանօն գիտէր, որ վաղ թէ ուշ Կապուտիկը իրենն էր նորէն: Խաչիկ Կապուտիկին համար միայն առանձինն պիտի վճարէր երկու չէրէկ ցորեն. երեք չէրէկ ալ վեց զոյգ աղանիներուն. ընդամէնը հինգ չէրէկ ցորեն: Մանօ անհամբեր կը սպասէր կալին: Յետոյ Կապուտիկին խնդիրը կարդադրել դժուար չէր...

IV

Թորիկ Օվանին մէջքը կարծես աւելի ծռած էր: Շտկէ չիտակ մարդու երես չէր կրնար նայիլ: Իրեն այնպէս կը թուէր, թէ բոլոր մարդիկ իրմէ երես կը դարձնէին, որովհետեւ իր տըղան Մանօին ու Աղաճանին պէս աղուընիկ խաղցնող է եղեր, մանաւանդ որ գիշեր ցորեկ Մանօին հետ է, Մանօին:

Թորիկ Օվան ինչպէ՞ս չժերանար: Անցեալ օրը Կարուկենց էքուն թուփերը քաշեր էին: Կը խօսէին, որ Մանօն ըրած է: Մեղսակից ըրած էին նաեւ իր տղան, Խաչիկը:

Երէկ Ձէթ քարին քով խնամի Ակորին հանդիպած էր: Ուրիշ անգամ որ կը հանդիպէին, իրարու փրդարա կը հարմցնէին, տան անդամներու վիճակը կը հարցնէին, գինի խմել կը հրաւիրէին իրար: Սակայն երէկ խնամի Ակորին վերաբերումը իրեն դիւր չէր եկած: Լեզուին տակը բան մը ունէր ըսելիք ու չէր ըսած...:

— Իրաւունք ունի, իրաւունք, — կը մտածէր Թորիկ Օվան: Գնաց սէպէպ եղաւ, աղջիկ ուղեց: Խեղճ հարսնուկը օր արեւ չունի տունին մէջ: Տան մէջ միշտ կուիւ: Մեծ հարսին լեզուն երկրնցեր է. ամէն ատեն կեսրոջ ու սղտիկ հարսին հետ կը կռուի: Թորիկ Օվանն ինչպէ՞ս չժերանար:

Խեղճ Նունիկ պաճին ալ ամէն գիշեր անկողնին մէջ կձկըլաւ, տունին մէջ եղածները, անցած դարձածները էրկան կը պատմէր:

— Ի՞նչ մեղքս պահիմ, արիմարդ. էդ մեծ հարսին չըխըշը՝ չըխըշ չէ, փսփսուկով կը խօսէր Նունիկ պաճին:

— Էսօր շարաթ մըն է մատը մատի վրայ չի դներ: Փուշման եղայ թոռնիկիս ըսի թէ՛ հորթերը էքին տար: Էդ ըսելս գիտցայ. հեղ մըլ տեսայ պիծէկի պէս վրաս թառաւ: Ի՞նչ ըսէ աղէկ. «Ես չեմ ուզեր, որ զաւկիս բան ըսես: Էրիկս կ'աշխատի հերիք չէ, զաւա՞կս ըլ աշխատի: Աղա տղադ, Խաչիկը, տէններն է. կանչէ՛, որ տանէ: Ա՛լ հերիք եղաւ: Ես էն էրկան ի՞նչ ըսեմ, որ գլոխը ծոներ՝ կ'աշխատի. էնդի Խաչիկն ըլ Մանօին հետ գեշեր ցորեկ աղուընիկ խաղցնէ»:

— Է՛հ, ի՞նչ ըսեմ, Նունիկ: Մարդու երես չիմ կրնըր նա- յիր: Մեծ հարսին լեզուն հէլպէթ երկար կ'ըլլի: Աստուած, էն տղուն Սարգիսին համբերանքը չհատցնէ: Է՛հ, որ Սարգիսը ե- րես դարձնէ, Թորիկ Օվանին տունը կը փլի, Նունիկ: Ես ա՛լ հին Օվանը չիմ: Էսօր ջրտուքը գորով գլխեցի: Ես ինտո՞ր ընիմ, Նունիկ. ըսելէն, խրատելէն բերանս մաղ բուսաւ: Օղուտ չ'ընեի. մարդը տարուեր է Մնօյին: Աստուած Սարգիսին համբերանքին պակասութիւնը չտայ:

— Էն հարսը որ կայ... Ամէն հեղ որ Սարգիսը քարլէն կու- դայ, կը սկսի քրտիւսը: Ես ի՞նչ գիտնամ, արիմարդ:

Նունիկ ու Օվան հաղիւ հաւի չափ քուն կը քաշէին՝ կը լուս- նար: Ինչպէս միշտ, այս անգամ ալ Նունիկ պաճի պատմեց իր լուսադէմի երազը: Երազին մէջ տեսած էր, որ Խոիկ Գէվօն գի- նովցեր եւ իրենց թոնիրին շուրջ պար կը դառնար:

— Աստուած բարին կատարէ, Նունիկ. լաւ երազ չէ:

— Բարին Աստուծմէ:

Կը լսուէին աղանիներու թեւերուն սրնդային ձայները. ա- ռաւօտ կանուխ կտուրին վրայ թառած, բակին մէջ կ'իջնէին ու վեր կ'ելէին:

Ախոռին դուռը բացողը Սարգիսն էր:

Սարգիս ամէն առաւօտ լուռ ու մունջ աշխատանքի կ'եր- թար: Մեծ հարսը այլեւս շատ ուշ կ'արթննար: Կեսրարին հետ դաշտ երթողը պղտիկ հարսն էր:

Թորիկ Օվան եւ Նունիկ պաճին վաղուց նկատած էին, որ Սարգիսը առաջուայ տղան չէ, Ժպիտը փախեր է երեսէն: Տան մէջ կեսրոջ եւ հարսի կոիւն անպակաս էր: Մեծ հարսը, Խաչի- կին յանցանքները մօր ու ներոջ երեսին տալ չէր խնայեր: Մե-

ղանի որ կը նստէին՝ հալալ հաց ուտել չկար: Պղտիկ հարսին գը- լուխը միշտ կախ էր: Մէրանցը կողմէն այլեւս մարդ չէր դար: Թոռնիկն ալ օտարացեր էր կարծես. մօրը խրատն էր բռներ ու մեծ մօր շատ չէր մօտենար:

— Էհ, կնիկ, Սարգիսին հալը հալ չէ, փոխուեր է փոխ- ուեր, — կը խօսէր Թորիկ Օվան Նունիկին:

— Ի՞նչ չփոխուի, արիմարդ. էդ մեծ հարսը որ կայ... կ'ը- սես օձը գլխէն է խածեր: Էսօր պուպուկ պուպուկ կիրակնաւոր լաթերը հագեր նստեր էր: Խոիկ Գէվօն տունն էր տեսեր: Հիմա ըլ վիրա վիրա մէրանցը կը վաղէ, տան եղած քախիւն, գինին պա- պուն, Խոիկ Գէվօն փորը կը լեցնէ: Փառք Աստուծոյ, երեք շա- բաթ է որ Խոիկ Գէվօն ոտքը մեր դունէն է կտրեր:

— Լաւ նշան չէ, Նունիկ. Խոիկ Գէվօն մեր սեղանէն ու գի- նիէն վաղ անցնող չէր: Կ'երեւայ մէջերնին խօսք է դարձեր: Ես բաժինքէ կը վախնամ, կնիկ, բաժինքէ:

— Էդ հարսը անցեալ օր շտկէ շիտակ «բաժինք կ'ուզեմ» կը սյոռար: Ես քեզի ըսի, արիմարդ, ըսի, որ էն սարխօջ Խոիկ Գէ- վօն աղջիկը Սարգիսին յարմար կին չէ: Էսօր որ դայ վաղը բաժինք կը ձգէ:

— Հարսն ի՞նչ ընէ, Նունիկ. օտարի աղջիկ է, հոգը չէ տունն ի՞նչ կ'ըլլի: Բաժինքին սէպապը էդ տղան է, աղուընիկ- ներն են, Նունիկ, աղուընիկները:

Թորիկ Օվան այս վերջի բառերը դողալով արտասանեց:

— Աղուընիկները, Նունիկ, աղուընիկները...

V

Կալի ու կուտի ատենն էր:

Այդ գիշեր Սարգիս ջրտուքի էր դացեր: Կալը պառկողը Խա- չիկն էր: Առաւօտ կանուխ Սարգիս, երբ կալը վերադարձաւ, տեսաւ ցորենի չեճին ձեռք զարնուած էր: Ցորենի այդ խոշոր բլրակին մէկ մասը չոքեր էր: Փայտէ թիերով ուզած էին հաւա- սարեցնել բոլորակը. թիերուն տեղը յայտնի էր: Յայտնի չէր, թէ ո՞րքան գողցած էին եւ սակայն գողցած էին, գողցած:

— Ծօ, Խաչիկ, — պոռաց Սարգիս բարկացած:

— Ի՞նչ է, աղբար,— ձայն տուաւ Խաչիկ, քնէն նոր արթըննալ ձեւացնելով:

— Էս ցորենին ձեռք զարնուած է:

— Հը՛:

— Էս չեճին ձեռք զարնուած է, կ'ըսեմ, գողցեր են, ցորեն են գողցեր:

— Ես հոս էի, քիչ առաջ աչքս խփեցի: Ո՞վ պի գողնայ:

— Չգիտեմ՝ չեճը աւրուած է:

— Հովը...

— Հովի բան չէ, Խաչիկ!

Գրացի կալուորներ հաւաքուեցան: Լուրը տարածուեցաւ կալին ու դիւղին մէջ:

Թորիկ Օվաննոց կալէն ցորեն են գողցեր:

Հաւաքուող կալուորները եւս կ'ընդունէին, որ ցորեն՝ գողցուած է: Ոմանք 10 չէրէկ կ'ըսէին, ուրիշներ եօթը կամ հինգ: Այդ բոլորին մէջ միակ դրացի կալուորը, Բամպակ Մարսուպը, լուռ էր: Ու գլուխը կախ, ձեռքը ետեւ կապած, մերթ ընդ մերտ Խաչիկին երեսը կը դիտէր:

Երբ կալուորները իրենց աշխատանքին ցրուեցան, երբ երկընքի վրայ աղաւնիները շատցան ու Խաչիկ հեռացաւ կալէն, Բամպակ Մարսուպ կամաց մը մօտեցաւ Սարգիսին:

— Է՛, հոգ մ'ըներ, Սարգիս. եղածը եղած է:

— Ի՞նչ հոգ ընեմ, Մարսուպ. մէկ գիշեր մի եկաւ կալը պառկաւ՝ եկան ցորենը գողցան: Ամա ինք չէ աշխատեր, որ յարգը գիտնայ, եղածը պահել գիտնայ: Ա՛լ ամէն բանի չափ ու սահման կայ: Հիմա ըլ ելաւ դնաց, ո՞վ գիտէ, ո՞ւր: Չըսեր, թէ կալ պիտի խառնուի, խուրձ պիտի թափուի, լոտա պիտ նետուի: Էնի կինէ Մանօին ու աղուընիկներուն գնաց: Դուն չես գիտեր էս տղուն ըրածը, Մարսուպ. ա՛լ հոգիս եկաւ թէէ՛ր բերանս ելաւ: Հէլպէդ, տան պէրէքէթը որ փախի, գողն ըլ կը տանէ, հովն ըլ կը տանէ: Խէրով բարով սը կալը տուն ձգէինք...

— Ես քեզ բան մը ըսի՞մ, Սարգիս,— խօսեցաւ Բամպակ Մարսուպ թուլիկէ ձայնով.— էդ ցորենը գողցողը Խաչիկն ու Մանօն էին:

Թէեւ Սարգիս լուռ, ծանրաբարոյ մէկն էր, սակայն դուռնափոխուեցաւ յանկարծ:

— Ինչպէ՞ս, Մարսուպ:

— Հա՛, համբերէ՛, որ պատմեմ: Դուն որ էստեղէն գացիր, խօսեցաւ ծխախոտի տոպրակի մէջքէն քաշելով ու չարուխը լեցնելով,— դուն որ էս տեղէն գացիր, ես արթուն էի,— ծխախոտի տոպրակը նորէն գօտիին մէջ տեղաւորելով, ձեռքը մի քանի անգամ գօտիին տարաւ ապահով ըլլալու համար թէ ծխախոտին տոպրակը իր տեղը դրա՞ծ էր:

— Դուն որ էս տեղէն գացիր...

— Տէ՛հ, Մարսուպ, հոգի մի՛ հաներ, պատմէ տեսնենք,— խօսեցաւ Սարգիս անհամբեր:

— Համբերէ, համբերէ, որ պատմեմ: Դուն որ էս տեղէն գացիր, ես արթուն էի: Քունս չէր գար: Ինքնիրենս կը մտածէի, թէ ինչքա՞ն հաստ կապով են կախուեր էս աստղերը, որ հաստ մըն ալ վար չ'իյնար: Հեղ մըլ տեսայ, էդ ձեր կողմէն քրտիւս մի փրթաւ: Ըսի՛ էս Խաչիկին հետ ո՞վ է գիշերով: Մօտեցայ: Տեսայ, որ Մանօն ու Խաչիկը, հը, ճիշդ էստեղ, չէճին քով, աղուէսի պիչիմ պպղեր նստեր էին: Մանօն կը հարցնէր, թէ «երբ կուզայ»: «Էն մինչեւ առտու չ'գար»,— կը խօսէր Խաչիկ ու ցորենը փուլներու մէջ կը լեցնէին: Մեծ փուլներ էին: Էս Մանօն երեք անգամ, շարակը նետեց, գեղը գնաց ու եկաւ: Հըմը, հըմը, հինգ չէրէկ կար: Կ'ուզէի ձէն տալ: Է՛հ, որ կալին տէրը, Խաչիկը որ հոն է՝ ես ի՞նչ ձէն տայի:

— Մարսուպ, դուն տեսա՞ր էս բոլորը:

— Տեսայ, Սարգիս, էս աչքովս տեսայ: Լուսնկային լոյսին տակ շատ աղէկ տեսայ: Մանօն ու Խաչիկն էին:

Բամպակ Մարսուպ երկժամին վերցուց ու գործին դնաց: Սարգիս գրեթէ շուարած էր. իրեն ինչ ընելիքը չէր գիտեր: Մինչեւ կէսօրուայ դէմ, հայրը եկաւ արտօրանքով:

— Ի՞նչ է եղեր, Սարգիս. չեճէն ցորե՞ն են գողցեր: Էքիմ խոտ կը քաղէի. էդ մեր դրացի Սուրբիկը ըսաւ:

— Հէլպէթ կը գողնան, ինչո՞ւ չգողնան: Աղուէսը հաւրունէն ներս որ ընես...

Թորիկ Օվան չեճին շուրջ դարձաւ: Գողցեր էին, գողցեր:

— Ի՞նչ աղուէս, ի՞նչ հաւրուն, Սարգիս:

— Ալ ո՞վ պիտ ըլլի, Մանօն ու Խաչիկը:

— Խաչիկը իր կալին մէջ...

— Իր կալին մէջ, իր տան մէջ. Բամպակ Մարսուպն է տեւեր: Էդ էր պակաս: Ալ ի՞նչ մնաց որ չըներ: Մանօնի հետ ըն-

կեր ըլլողին, աղուընիկ խաղցնողին հալը էր է էր:

— Փճանաս դուն, ա՛յ փուճ դաւակ:

Սարգիս առաջին անգամն էր, որ իր հօր առջեւ բերանը կը բանար: Միշտ լռած էր, շատ լռած էր:

Կալերը աշխատանքի ու աղմուկի մէջ էին. կ'երգէին, կը կամօնէին, լտտա կը նետէին, ցորեն կը հոսէին: Սայլերու ճչոց. Եզները ծանր կը դառնային, կը դառնային բոլորակ, ցուռկնին կամնուած ցորենին մէջ կը թաղէին, ճանճերը կը քշէին շողինքները իրենց կոնակներուն վրայ նետելով:

Այս աշխատանքին ու աղմուկին մէջ հայր ու զաւակ լուռ էին պահ մը. իրենք իրենց մէջ, միեւնոյն ատեն կալին մէջ խուրճեր ձգելով:

— Աբա՛ր, — խօսեցաւ վերջապէս Սարգիս, էսպէս տուն չըլլիր, արար. էս տղուն սէպէպէն՝ նէ՛ ուտածնիս ուտած է, նէ՛ ըլլածնիս խմած: Դուն ըլլ գիտես, որ տան մէջ կոխը անպակաս է: Թորիկ Օվանին տունը շէն տուն էր, տան մէջ սիրութիւն կար, մեծի ու պզտիկի խօսք կար, կարգ աշխատանք կար: Ին տան տնեցին, որ ցորեն կը գողնայ, էն տան մէջ խէր պէրէֆէդ չի մնար, արա՛ր, չի մնար:

— Ես ինտոր ընիմ, եավրուս: Էսքան խօսեցայ, կիմէ օգուտ չըրաւ: Էդ Մանօնն ու աղուընիկներէն վագ չկրցանք բերել:

— Բաժինք կ'ուզեմ, արա՛ր, բաժինք, — շարունակեց Սարգիս, ցորենին խուրճը դեռին ձգելով, — ես ըլլ երթամ իմ դաւակներով, հալալ աշխատանքովս հալալ հաց ուտիմ: Հէմի կը տեսնա՞ս: Եղսան մէրանցը տունէն էսդի չգար: Էս տուն չէ, դժոխք, դժոխք...

Սարգիսին խօսքերը սրտանց էին: Բաժինք կ'ուզէր, բաժինք: Է՛հ, այս ամէնը Թորիկ Օվանին գլխին պիտի դար: Թո՛ղ զինք ու էդ տնաչէն Նունիկը հող գերեզման ընէին՝ յետոյ, յետոյ բաժնուէին: Թորիկ Օվան այդ տունին համար ամբողջ կեանք մըն էր ծերացուցեր: Արտ էր առեր, այգի էր տնկեր, խնամիներու ու բարեկամներու տէր էր դարձեր: Երկար տարիներ ազային հողը իր տունին էր կապեր:

Երեկոյին, երբ Թորիկ Օվան տուն վերադարձաւ, տեսաւ՝ Նունիկ կ'աշխատէր տակաւին.

— Է՛հ, տնաչէն, մինչեւ հիմա դատանք բանանք, ի՞նչ շահեցանք: Մէջըդ գետնին է կպեր՝ կինէ կ'աշխատիս:

— Ի՞նչ է, արիմարդ, երեսի գոյնդ ինչո՞ւ է փոխուեր, հիւ՛ւա՞նդ ես:

— Ափ մի հող, Նունիկ, ափ մը հող. էս օրերո՞ւն պիտ մընայինք: Աստուած էդ ափ մի հողը ինչո՞ւ կ'ուշացնէ: Ելիմ կիլիմ մէջ մեզ պէս մէկ մըլ կա՞յ: Հէյ կիտի Թորիկ Օվան. տէրտ, աշխատանք, զաւակ մեծցուր, սո՞ղը...

— Էս օր էդ տղան տուն չէ եկեր. ի՞նչ է եղեր, արիմարդ:

— Ի՞նչ տըլի՛ Մանօին հետ կ'երթան, չեճին ցորենը կը գողնան:

— Մե՞ր չեճին:

— Կնիկ, մեր տղան՝ մեր չէճին ցորենը:

Նունիկ պաճուն լաչակով փաթթուած, ծերուկ ու փոքրիկ դլուխին մէջ թէեւ յիշողութիւն չէր մնացեր, բայց անմիջապէս յիշեց Սաչիկին խօսքերը, որ փեթակներուն ետեւ Մանօին հետ փոխանակած էր. «Անանկ է նը, էդ Չըտչըտը, ու վեց ջուխտ ըլ որձ ու էդ աղուընիկներ թէ որ ինծի տաս՝ ես քեզի կալին երեք չէրէկ ցորեն կուտամ»:

Թորիկ Օվան գրեթէ արցունքոտ աչքերով պատմեց, որ Սարգիսը բաժինք կ'ուզէ: Շտկէ շիտակ խօսած էր իրեն: Նունիկ պաճին ձգեց իր ձեռքին գործը ու գողնոցի մէկ ծայրը աչքերուն տարաւ:

Երկու ծերեր իրարու մօտ նստեցան լուռ. այլեւս խօսք չունէին խօսելիք:

Թորիկ Օվան դլուխը ձեռքին մէջ առած ու աչքերը յառած բակին մէջ իջնող աղանիներուն՝ կը մտածէր: Ա՛խ, ինչո՞ւ Թորիկ Օվանին աչքին՝ այս փոքրիկ սիրուն թռչունները դեւերու երեւոյթ ունին:

— Ափ մը հող դուրպանդ ըլլիմ, Աստուած, — խօսեցաւ Նունիկ պաճի, գողնոցով արցունքները սրբելով:

— Ափ մի հող, ափ մի հող, — վրայ տուաւ Թորիկ Օվան, ու նորէն լռեցին...

VI

Կալերը գրեթէ ներս առած էին: Այդ կիրակին Աստուածածնայ կիրակին էր, խաղող օրհնէնքի կիրակին:

Ի՛հ, ի՛նչ օրեր էին: Ամէն տարի այդ օրը Թորիկ Օվանին տունը ծիծաղ ու առատութիւն կը յորդէր: Առաւօտ կանուխ եկեղեցի կ'երթային: Քահանան պատարագէն յետոյ, մեծկակ պղինձէ ամանով լեցուն գոյն գոյն խաղողին շուրջ իր դպիրներով բոլորուած, խաղող օրհնէնքի արարողութիւնը կը կատարէր: Եկեղեցիէն յետոյ գիւղացիք այգիները կ'երթային: Ամէն տարի այդ օրը Թորիկ Օվան խնամիները իր տունը կը հրաւիրէր ուտել խմելու ու միասին այգին երթալու համար: Այգիին ճամբան Թորիկ Օվան իր խնամիներուն նոր այգի մը գնելու ծրագիրը կը պատմէր: Վերագարձին՝ որթատունկի տերեւներ կը բերէին, եղներուն ու կովերուն կոտոշներուն կը փակցնէին: Խաղողի տօնն էր:

Այդ օրը, սակայն, Թորիկ Օվանենց տունէն եկեղեցի երթող չեղաւ, նոնյիսկ երգիքէն ծուխ չելաւ: Սարգիս այդ օրը խօսած էր գեղին կարգ մը բանիմաց անձնաւորութիւններուն, որ վաղը իրենց տունը գան: Յաջորդ օրը բաժինքի օրն էր:

Յաջորդ օրը հատ հատ ներս մտան թաղական Չատուրը, Խօճապաշին, հողաբարձու Աստուրը, երէցփոխը, քահանան ու վարժապետը: Բակին մէջ հաւաքած էին տան կահկարասիները. բարձեր, երկրագործական գործիքներ, մանգաղ, խփ, պուտուկ, կարաս, Սաղմոսաց գիրք եւայլն:

Թորիկ Օվան, ձեռքերը դօտին, բակին մէջ կեցած էր անսրոշ:

— Հոգ մի ըներ, Օվան, Աստուած մեծ է: Ի՛հ, ալ տարիքդ առերես ինձի պէս: Աստուած քեզի եւ Նունիկին բարի մահ մը տար...

— Իդ լաւ ըսիր, Տէրպապ, բարի մահ մը, որ էս բաները չտեսնայի. էս տունին քանդուիլը չտեսնայի Տէր Թաթիկ, չի տեսնայի:

— Ի՛հ, ի՛նչ ընես օրհնած. Աստուած քեզ ըլ էդպէս խըստէք է ըրեր: Աստուծոյ ըսածը կ'ըլլի: Առանց Աստուծոյ հրամանին տերեւք ոչ չարժիցեն: Ի՛նչ ըսիր վարժապետ:

— Ճիշդ է, խօսեցաւ վարժապետը:

— Հելալէք էսօր մէջ ըլ բարիք մի կայ, — վրայ տուաւ խօճապաշին:

— Լսեցի՛ ձեր աղային հողը Մաթօ Ղուկասը կ'առնէ, ճի՛շդ է, հարցուց հողաբարձու Աստուր:

Թորիկ Օվան թէեւ լուր չունէր, սակայն կ'ակնկալէր, որ աղան այլեւս իրենց ձեռքէն առնէ իր հողը, այն հողը, որ ամբողջ երեսուն տարի իր ձեռքն էր:

— Ի՛հ, ո՞վ պիտ աշխատի, Աստուր. Թորիկ Օվան չկայ, Թորիկ Օվանի տունը չկայ. Թորիկ Օվանին տունը աղուընկատուն է եղեր, աղուընկատուն, խօսեցաւ Թորիկ Օվան, մինչ աղանիները բակին մէջ կ'իջնէին, կտուրէն ձայն կուտային ու մինչեւ իսկ մարդոց ոտքերուն կը մօտենային:

— Ես ձեզի բան մը ըսեմ, խօսեցաւ Տէր Թաթիկ, — աղուընկի ըսածդ տան մէջ պահել լաւ բան չէ: Մենք մահկանացուներս էսոնց ձեռք դպցնելու անարժան ենք: Երկնքի սուրբ թռչուններ են, օրհնածներ. հողին սուրբ աղանակերպ իջեալ ի վերայ կուսոյ: Ի՛նչ ըսիր, վարժապետ:

Այդ օր եկած հաւաքուած էին նաեւ հետաքրքրուող ու սրտցաւ բարեկամներ: Սիւնին քով, անկիւն մը կեցած էր մեծ հարսին հայրը, Խոիկ Գէվօն, կէս հարբած: Խոիկ Գէվօն օր չէր ըլլար, որ Թորիկ Օվանին տունը չմտնէր օղի կամ գինի չխմէր ու հարբած դուրս չելլէր: Սակայն վաղուց էր, որ Թորիկ Օվանին տունը մտած չէր: Ինչո՞ւ մտնէր, քանի որ իր աղջիկը միշտ պոգնոցին տակով իրեն թէ գինի եւ թէ օղի կը բերէր: Խոիկ Գէվօն, խնամի Օվանին հետ բան մը չունէր. միայն թէ իր աղջիկը այդպէս թելադրած էր: Եւ յետոյ օր մըն ալ դացեր էր օղիով իր կոկորդը թրջելու, խնամի Նունիկը ըսած էր, որ սընտուկի բանալին քովը չէ:

Խոիկ Գէվօն եկած էր այդ օրը որովհետեւ բաժինքի օրն էր: Տան առարկաները բաժնողը երէցփոխն էր: Ներկաները իրենց դիտողութիւնը կ'ընէին միայն:

Կահկարասիներու բաժինքը գրեթէ լրացած էր ու վերջին անգամ երէցփոխը խոշոր շիշ մը վերցուց ու Խաչիկին բաժնին մէջ դրաւ: Ներկաները համաձայնեցան:

— Չէ, չեղաւ արդարութիւն չէ՛, պոռաց գինով ձայն մը ատեւէն:

Ներկաները ետեւ դարձան ու խնդացին: Պոռացողը Խոիկ Գէվօն էր: Կը պահանջէր, որ այդ մեծ շիշը իր աղջկան, այսինքն՝ Սարգիսի բաժնին մէջ դրուի, որովհետեւ շիշը լեցուն օղի էր:

Հակառակ որ շատ արդարութիւնով բաժնուեցան տան ա-

ուարկաները, տաւարներն ու արտերը, սակայն խռիկ Գէվօ մինչեւ վերջը դժգոհ մնաց:

— Չէ, չեղաւ, արդարութիւն չէր:

VII

Սարգիս իր հայրն ու մայրը իր քով առաւ, սակայն հաղիւ ամիս մը անցած էր, երբ մայրը, Նունի պաճին, իր փոքր տղուն, Սաչիկին քով եկաւ դանդատելով, որ մեծ հարսին հետ ապրել դժուար է:

Թորիկ Օվան եւ Նունիկ պաճի, մէկ բարձի վրայ ծերացած երկու ծերեր, հիմա դատ դատ կ'ապրէին: Հիմա էր որ իրարու պէտք պիտի ըլլային, անկողնին մէջ կոնակ կոնակի իրար պիտի տաքցնէին, իրարմով պիտի մխիթարուէին: Հիմա, սակայն, դատ տունի մէջ էին ու եկեղեցիի ճամբուն վրայ միայն կը հանդիպէին իրարու:

— Երէկ ժամ եկած չէիր, արիմարդ, կը խօսէր Նունիկ պաճին, — աչքս ճամբադ մնընց, նայեցայ, նայեցայ՝ չեկար:

— Երէկ քիչ մը գլխս կը ցաւէր: Չես ըսեր, որ մէյ մը երթամ քովը: Էդ մարդը մեռա՞ւ թէ մնընց:

— Ինչ մեղքս պահեմ, ես էդ խռիկ Գէվօի աղջկան երեսը չեմ ուզեր տեսնել:

— Ինտո՞ր են հարսը, Սաչիկը:

— Հարսը դաւակ բերելու մօտ է: Սաչիկն ըլ կինէ կնպէս: Հիմա տունը վրան ինկաւ, կինէ քիչ մը կ'աշխատի: Լսելով հիմա Մանօին հետ ալ չեն խօսիր, դժտուեր են:

— Իրա՞ւ կ'ըսես, Նունիկ, — խօսեցաւ Թորիկ Օվան հրճուանքով:

— Մեր բաժինքէն ասդին Մանօն մեր տունը ոտք դրած չունի:

— Է՛հ, փառք քեզ, Աստուած: Անանկ է նը Սաչիկ խելքը գլուխը ժողուեր է: Ախրը Թորիկ Օվանին տղան է, Նունիկ:

Իրաւ ալ Սաչիկի ու Մանօի յարաբերութիւնները լաւ չէին: Յորենը առնելէ յետոյ Մանօն Կապուտիկը իրեն պահելու մասնաւոր աշխատանքի մէջ էր: Սաչիկ նկատեր էր այդ: Ամէն անգամ, որ իր աղանետունէն Կապուտիկը կը թոցնէր ու անոր թեւերուն

ետեւ կը ձգէր իր աչքերն ու հոգին, միւս կողմէն Մանօն կը թոցնէր Ծիրանը:

Ծիրանը թագուհին էր բոլոր աղանետուններուն, հպարտ, վիզը բարձր ու նազելի քալուածքով: Թոչեւու պահուն կարծես լուսնեակի կտոր է, որ թեւ առեր կը թռչի: Վզին աղուափետուները երփներանգ էին, ինչպէս փոքրիկ ջրվէժին վրայ ինկող ճառագայթներն արեւին: Անոր թեւերը նաշխուն էին Մեծ Վարպետին, Աստուծոյ, ձեռքով նաշխուած: Այդ Մեծ Վարպետը իր երանդապնակին վրայ, շուշանէն, ցողաթուրմ առաւօտեայ մանուշակագոյն մշուէն, երկնքէն, վերջալոյսէն դոյներ է առեր ու վրձինով նաշխեր՝ տորոնտոտիկ, Մանօի Ծիրանը խտուտիկ:

Մանօ աշխարհի հետ չէր փոխեր իր Ծիրանը: Քանի՛ քանի՛ աղանետներ անոր շուրջ կը դառնային: Ծիրանը շատ քիչերու՝ իր կտուցը կ'երկարէր, շատ քիչերու իր նաշխուն թեւերը ճուկ կուտար: Կապուտիկը այդ քիչերէն մէկն էր:

Ծիրանն ու Կապուտիկը, երկնքի վրայ, միասին թեւ կ'առնէին, միասին թառ կուգային, եկեղեցիի դմբէթին վրայ կամ բարձր տանիքներու վրայ միասին կը թառէին: Եթէ Կապուտիկը ասպետն էր գիւղի բոլոր աղանետներուն, Ծիրանը իշխանուհին էր երկնքի կապտագոյն դղեակին:

Այդ օր Սաչիկ իրենց տանիքէն թոցուց Կապուտիկը. միւս կողմէն Մանօն կը հսկէր իր տանիքէն ու անմիջապէս թոցուց իր Ծիրանը:

Կապուտիկը բարձրացաւ, շատ բարձրացաւ: Ծիրանը շատ կարճ թռիչք մը առաւ ու թառեցաւ եկեղեցիի զանգակատան վրայ: Վերը կը լսուէր Կապուտիկին թեւերու բաղխումը: Ծարփ շարփ գլխի վրայ կը դառնար, կը թրվար ամպերուն մօտ, ինչպէս բոց մը կապուտակ: Յետոյ ցածցուց իր թեւերը ու ուղիղ զանգակատան վրայ թառեցաւ:

Բրբու բրբու...

Կապուտիկ ձայն հանեց սրտէն, մի քանի անգամ Ծիրանին շուրջ դարձաւ ու միասին թեւ թեւ տուին դէպի Ս. Սարգիսի լեռան դորշ ասպառաժները:

Սաչիկ կը դիտէր իր տանիքէն, կը դիտէր նաեւ Մանօն:

Կէսօր անց՝ Ծիրանն ու Կապուտիկը, երկուքը միասին, Մանօի աղանետան տանիքը թառեցան: Մանօն այդ օր մտադրած էր Կապուտիկը Սաչիկին չվերադարձնել այլեւս:

— Երեկոյին խաչիչ սովորականին պէս գնաց իր Կապուտիկը բերելու:

— Մանօ:

— Ի՞նչ է, խաչիչ:

— Հերիք է էս քու ընելիքդ, Մանօ. ես քեզի ըսեր եմ, որ էդ Ծիրանը Կապուտիկին ետին մի թոցներ:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես, խաչիչ, խօսեցաւ Մանօ, այս անգամ ձայնին խիստ շեշտ մը դնելով:— Աշխարհ որ դէմ կայնի, կինէ ես էդ Ծիրանը կը թոցնեմ: Կապուտիկը իմն է, խաչիչ: Իմը:

— Ի՞նչ կը գրուցես, Մանօ. ես էդ Կապուտիկին համար, զատէն, երկու չէրէկ ցորեն իմ տուեր, — խօսեցաւ խաչիչ զարմացած:

— Ցորեն մորեն չեմ դիտեր, խաչիչ. Կապուտիկը իմս է, իմ աղուընիկներէս վազ չի դար: Թէ որ կ'ուզես, ես քեզի Կապուտիկին տեղ ուրիշ աղուընիկ կուտամ:

Երեկոյին գիւղը շէն աղմուկի մէջ էր: Դաշտի աշխատաւորները վերադարձած էին. եկեղեցիէն ժամուորներ դուրս կուգային, մինչ Մանօն իր աղանեստան տանիքէն ու խաչիչ փողոցէն իրարու հետ կը խօսէին խիստ բառերով:

— Հէյ Մանօ, ես Աղաճանը չեմ, դիտե՞ս, ինձի խաչիչ կ'ըսեն. Կապուտիկը տի տա՞ս թէ չէ:

— Ինձ ըլ Մանօ կ'ըսեն, Թըլկանց Մանօ. Կապուտիկը իմս է. ո՞ւր կ'ուզես՝ հո՞ն գնայ: խաչիչ մտադրեց իր ընելիքը ու հերսոտ տուն վերադարձաւ:

VIII

Ալ ամէն օր խաչիչ իր տանիքէն Կապուտիկի թեւերուն կը հետեւէր ու կը սպասէր, որ օր մըն ալ իր աղանեստան վրայ թառէր... Ամէն անգամ, որ խաչիչ երկնքի երեսին կը տեսնէր Կապուտիկն ու Ծիրանը, իր բոլոր աղանիները թեւ կը հանէր, որ երթային այն երկու աղանիներուն հետ խառնուէին: Ո՞վ գիտէ, թերեւս այդ միջոցով կարենար Կապուտիկը ձեռք ձգել, մանաւանդ որ իր աղանիներուն ու աղանեստան անձանօթ աղանի չէր:

Մանօ կը դիտէր խաչիչի տղայական փորձերը ու կը ծիծաղէր:

Երկուշաբթի առաւօտ մը խաչիչ տան գործի լծուեցաւ: Մայրը մասուրաները առաւ, ինքն ալ փայտեայ ցիցերը շալկեց ու միասին դիւղէն դուրս ելան առէջ ձգելու համար: Հարսը իր զաւկին հետ տունը մնաց:

խաչիչ պաղչայի պատին երկայնքով կ'երթար ու կուգար, ցիցերուն վրայ կարծիք ու սպիտակ առէջ կը ձգէր, երբ առէջին վրայէն թռչուններու երկու ստուերներ անցան: խաչիչ վեր նայեցաւ: Կապուտիկն ու Ծիրանն էին: խաչիչ անմիջապէս մասուրաները ձգեց ձեռքէն:

— Ո՞ւր, խաչիչ, ո՞ւր, մայրը կը պոռար ետեւէն, — հիմա անձրեւ կ'առնէ, տը առէջը տունը ձգէ. ո՞ւր կ'երթես, հո՞ն գնայ:

— Հիմա կուգամ, խօսեցաւ խաչիչ ու կորսուեցաւ:

Նունիկ պաճին այլեւս ձայն չհանեց ու սկսաւ ինքը ձգել առէջը, մինչեւ որ խաչիչը վերադառնար: խաչիչ անմիջապէս տանիք ելաւ ու իր բոլոր աղանիները թեւ հանեց: Աղանիները բոլորը մէկ բոլորակ դարձան ու յետոյ խառնուեցան Կապուտիկին ու Ծիրանին հետ: խաչիչ այս անգամ յաջողած էր: Հեղ մըն ալ տեսնես իր աղանիներուն հետ իր աղանեստան տանիքը թառեցան Կապուտիկն ու Ծիրանը:

Երեկոյին խաչիչ առէջը շալկած դաշտէն տուն եկաւ: Նունիկ պաճին օճախը կը վառէր, հարսը, երեսան իր կուրծքին վրայ, առէջին թելերը կը շտկէր, երբ Մանօն ներս մտաւ հերսոտ:

— Հէ՛յ, խաչի՛չ, ինձի հետ խաղ չես կրնոր խաղար. տը աղուընիկները տո՛ւր տանիմ, թէ չէ...

— Ի՞նչ աղուընիկ...:

— Կապուտիկն ու Ծիրանը:

— Կապուտիկն իմս է, Մանօ, իմս: Ծիրանէն լուր չունիմ: Էսօր Աղաճանին աղուընիկներն ըլ դուրսն էին: Կրնայ ըլլիր, որ էնոր աղուընիկներուն հետ է գացեր: Գնա՛, էնոր հարցիր, պատասխանեց խաչիչ հանդարտ:

— Ես դիտեմ՝ ի՞նչ կը խօսիմ, խաչիչ. Ծիրանն ու Կապուտիկը աղանիներու մէջ են: Ինձի հետ կատակ ընել չըլլիր. տունդ կը վառիմ, տունդ, դիտցած ըլլիս:

— Դիմացինդ խաչիկն է, Մանօ, խաչիկը: Իմ տունս վա-
ռողին խէրը կ'անիծեմ:

Այդ գիշերը խաչիկ տանիքէն ոտքի ձայն առաւ. ընդոստ
ցատկեց, տանիք ելաւ: Տանիքէն Քըփ մէկը վար ինկաւ ու կոր-
սըւեցաւ: Մանօն էր:

խաչիկ գիշերները այլեւս չէր քնանար, մինչեւ որ ստիպուե-
ցաւ Կապուտիկն ու Ծիրանը հանել աղաւնետունէն ու վարը իր
անկողնին մօտ, ուռիի տերեւներով շինուած կթոցի մը տակ
բանտել:

Գիշեր մը, Մանօն, խաչիկին աղաւնետունը մտաւ վերջապէս:
Բոլոր անկիւնները նայեցաւ, ո՛չ Կապուտիկը գտաւ եւ ո՛չ Ծիրա-
նը: Ի՞նչ, մի՞թէ մորթուած էին խաչիկի ձեռքով: Մանօի աչքին
առջեւ եկան իր շատ սիրած աղաւնիներու արիւնոտ փետուրնե-
րը: Մանաւանդ Ծիրանի լուսնկայի գոյն փետուրները արիւնի
մէջ երեւակայեց ու սարսուց:

Մանօն խաչիկի աղաւնետան մէջ սկսաւ աջ ու ձախ ջարդ
տալ աղաւնիներուն: Խեղճ փոքրիկ թռչունները, թրվոացին ու
ինկան կտուցներուն վրայ. ոմանք բաց մնացած դռնէն դուրս
վախան կտորտուած թեւերով, կաղլիկ ոտքերով: Երկու հատ
միայն սպրդեցան ու շուարած թեւ տունին գիշերի մութ ու ան-
սահման տարածութեան մէջ...

Աղմուկէն արթնցաւ խաչիկ ու վեր ելաւ: Սարսուռով տեսաւ
իր աղաւնիներուն դիակները: Բոյները քանդուած էին: Տեսաւ՝
դուրսը չորցած խոտերուն վրայ աղաւնիները կը թփրտային
կտորտած թեւերով: Վերը, մութին մէջ, լսեց թեւերու ձայ-
ներ...

Ճիշդ էր, Մանօի հետ կատակ ընել չէր ըլլար. Մանօն ան-
գուլթ էր, անգուլթ: Ինչպէ՛ս ջարդեց այս սիրուն ու անմեղ թըռ-
չունները, — մտածեց խաչիկ ու մտադրեց վաղն իսկ վերադարձը-
նել Կապուտիկն ու Ծիրանը ու իր աղաւնետունը նորէն շինցնել:
Մտադրեց նաեւ զգուշանալ Մանօէն. Մանօն անգուլթ է շատ ան-
գուլթ: Ինք կնկայ ու զաւլի տէր էր, մանաւանդ որ կը սիրէր իր
շատ փոքրիկ զաւակը, կարծես զաւակը աշխարհ եկած էր զինք
իր տունին հետ հաշտեցնելու համար:

խաչիկ այս զղջումներուն մէջ, չոր խոտերուն վրայ ինկած
աղաւնիները կը հաւաքէր, երբ յանկարծ մեղուններու փլած փե-
թակներուն տակէն իր դէմ ցցուեցաւ Մանօն՝ դանակը ձեռքին:

— Կեցիր, Մանօ, ձայն տուաւ խաչիկ զարհուրանքէն:
Հասկնալու ու հասկցնելու ժամանակ չէր: խաչիկ դանակին
հարուածը արգիլելու համար անմիջապէս Մանօի թեւերուն
սլլուեցաւ:

— Կե կե ցիր, Մա նօ, աղ ուը նիկ նե րը. Մա նօ, Մանօ:
Մանօ ժամանակ չէր տար. իր մէկ թեւն ազատած էր: խաչիկ
վերջին ճիգով մը նորէն փաթթուեցաւ ժամանակ շահելու ու իր
խօսքը ըսելու համար:

— Կե ցիր, Մա նօ, կե ցիր, Կապուտ իկը, Ծի րանը:
Մանօ կայծակի արագութեամբ իր աջ թեւն ազատած ու դա-
նակը խրած էր խաչիկի կուրծքին...

IX

Առաջին անգամ արթնցողը, դրացի Միքայիլ աղբարն էր:
«Կեցիր, Մանօ, կեցիր», բառերը շատ որոշ լսած էր:

— Օվան էմի, Օվան էմի, մէկը Սարգիսենց դուռը կը
բաղխէր ու կը պոռար:

Թորիկ Օվան դուրս ելաւ. տակաւին եկեղեցիի ատեն չէր:
— Ի՞նչ կայ, Մարտիկ. քաղա՞ք կերթաս. հա՛, աղէկ, ինձի
ճիպար մը բեր:

— Չէ՛, Օվան էմի, քաղաք չեմ երթար. Նունիկ պաճին ըսաց,
որ տունը դաս:

Թորիկ Օվանին սրտէն անցաւ թեթեւ կասկած մը:

- Ի՞նչ կայ, Մարտիկ:
- Չիմ գիտեր:
- Հիւա՞նդ կայ:
- Չիմ գիտեր:

Թորիկ Օվան, ձեռքը ոտքը դող ելած՝ կը քալէր Մարտի-
կին հետ: Երկուքն ալ լուռ էին: Թորիկ Օվան գիտէր, որ բան մը
կայ ու Մարտիկ չէր ուզեր ըսել:

Ի՞նչ, Նունիկը ծանր հիւա՞նդ է արդեօք: Սակայն դեռ երէկ
եկեղեցիի ճամբէն միասին քալեցինք:

Թորիկ Օվան քալած պահուն նկատեց, որ կիներ, մութին
մէջ, պատուհաններէն իրարու ձայն կուտային ու իր անցնելով

կը հետաքրքրուէին: Երբ տունէն ներս մտաւ, տեսաւ՝ իրարանցում, լաց ու շիւան կար:

— Սաչիկ, Նավրուս, հեղ մը գլխիդ վերցուր, աղուընիկներուդ նայիր: Ա՛խ, Մանօ, Մանօ ձեռքերդ կորտրտէին Մանօ:

Նունիկ պաճին էր, որ կուլար բարձր ձայնով ու իր դաւկին դիտար դրկած՝ վէրքը կը համբուրէր:

Ներս մտան նաեւ եղբայրը, Սարգիսը, ու մեծ հարսը: Բաժինքէն յետոյ առաջին անգամն էր, որ Սաչիկի տան սեմէն ներս կ'անցնէին: Լացի ու շիւանի մէջէն կը լսուէր խեղճ Թորիկ Օվանին ձայնը լալկան ու կերկեր:

— Աղուընիկները, աղուընիկները:

Դրացի կիներն էին այդ օր մեռելի տան մէջ աշխատողները: Տան առարկաները մէկ կողմէն միւս կողմը կը փոխադրէին, կերակուր կը պատրաստէին: Ուրիշներ ալ մխիթարանքի խօսքեր կ'ընէին: Աշխատանքի պահուն, դրացի կիներէն մին՝ վերցուց նաեւ ուռնիի ճիւղերով շինուած կթոցը, որուն տակ Սաչիկ բանտած էր աղանիներուն իշխանն ու իշխանուհին՝ Կապուտիկն ու Ծիրանը: Կթոցին տակէն աղանիները թռան յանկարծ: Ոչ ոք ուշադրութիւն դարձուց: Կապուտիկը բաց մնացած դռնէն դուրս ինկաւ. Ծիրանը կրակտան մէջ, ցորենի պարսպ փեթակի մը վրայ թռեցաւ շուարած. հոն, ուր մութ անկիւններէն յաճախ կատուի աչքերու կայծկլտուքներ կ'երեւան:

Բակին մէջ կիները օճախին վրայ ջուր կը տաքնէին, երբ տեսան սեւ կատու մը, որ նաչխուն ու սիրուն աղանի մը խածած՝ կիսապատէն վար կը ցատկէր: Աղանիին մէկ թեւը կոտորած վար կախուած էր, միւս թեւը կատուի բերնին մէջ էր: Աղանին դեռ ողջ էր ու ի գուր կը թրփտար կատուի բերնէն ազատելու համար:

Այդ աղանին Ծիրանն էր:

X

Անցան մի քանի տարիներ: Թորիկ Օվան եւ Նունիկ պաճին վաղուց դացած էին ափ մը հող ըլլալու:

Թորիկ Օվանին տան վրայ, անէծքի պէս տակաւին կը մնար

աւերակ աղանետունը, կը մնային երկնցուած փայտէ ձողերը աղանեծրտերով ծեփուած: Տակաւին կը մնային փեթակները մեղուըններուն, փլած ու աւերակ, ինչպէս աղանետունը:

Այդ ամայի տան մէջ, իր զաւկին հետ կը բնակէր, օր արեւ չտեսած, Սաչիկի կինը, որը եւ այրի Իւղարերը: Փոքրիկը հաղիւ եօթ տարեկան կար: Տակաւին նոր սկսած էր դպրոց երթալ: Իւղարերն ալ ուրիշներուն դռները հաց կ'եփէր, լուացք կ'ընէր, քախանքի կ'երթար, որ իր զաւակը մեծցնէր:

Օր մըն ալ Իւղարեր, երբ դաշտէն տուն եկաւ, տեսաւ, որ իր փոքրիկ տղան դպրոցէն նոր եկած՝ ցածկեկ տանիքին վրայ փոքրիկ մուրճ մը ձեռքին՝ թըգ, թըգ, տախտակին վրայ դամ մը կը դամէր:

Իւղարեր ուրախ էր, որ տղան շինարար աշխատանքով ըզրաղուած էր: Թերեւս լաւ որմնադիր մը եւ կամ հիւան մը ըլլար, ո՞վ գիտէ:

Ու ուրախ սրտով մը մօտենալով հարցուց.

— Ի՞նչ կը շինես, զաւակս:

— Աղանետուն, խօսեցաւ փոքրիկը իր աշխատանքին միամիտ անդիտակցութեամբը:

Մօր երեսը տփդունեցաւ յանկարծ, չրթները դողացին. ճիչ մըն էր, որ կամքէն անկախ փրթաւ իր կուրծքէն: Գրկեց իր փոքրիկը, արցունքոտ աչքերով, համբուրեց ու խօսեցաւ.

— Ձէ, չէ, դուն աղուընկատուն չպիտի շինես, չպիտի շինես, հա՞... .

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0340912

37394